
Med kraft och vilja 2010

Alkohol- och drogförebyggande arbete
inom Socialstyrelsens stöd
till frivilligorganisationer

Charli Eriksson
Josefine Börjesson
Ingela Fredriksson
Susanna Geidne
Madelene Larsson
Camilla Pettersson

Arbetsrapport inom folkhälsovetenskap

Örebro universitet, 2011:1

Förord

Inom ramen för regeringens satsning på alkohol- och drogförebyggande insatser har Socialstyrelsen gett stöd till ett flertal frivilligorganisationer eller organisationer inom den idéburna sektor, som denna viktiga verksamhet allt oftare kallas. Inom ramen för dessa medel har vår forskargrupp fått möjlighet att bedriva olika former av FoU. Vi har i vårt arbete tänkt långsiktigt även om medlen numera beviljas ett år i taget. Förra året samlade vi vår erfarenhet i en bok som beskriver arbetet under 2003-2009.

Denna årets rapport har till syfte att lyfta fram olika insatser under 2010. Verksamheterna som ingår i Socialstyrelsens projektportfölj beskrivs kortfattat i denna rapport men en mer utförlig redovisning med kontaktuppgifter finns i rapporten *Verksamhetsrapport 2010 - Med kraft och vilja*.

Målsättningen med denna rapport är att i del I beskriva satsningens uppbyggnad och inriktning – utgångspunkter och perspektiv, projektportföljen 2010 och vårt arbetssätt. Del II ger en översikt av FoU-verksamheten – pågående och nya fördjupningsstudier, konferensen Reflektion kring prevention 2010 och internationell forskning med fokus på idéburna sektorn, Del III ger några perspektiv och reflektioner kring årets arbete.

Medverkande i rapporten är forskarteamet som vid året början bestod av projektsekreterarna/doktoranderna Camilla Pettersson, Madelene Larsson och Susanna Geidne samt professor Charli Eriksson. Under året var alla projektsekreterarna föräldralediga på deltid eller heltid. Detta gav möjlighet, i kombination med andra externa forskningsanslag, att i november 2010 utöka teamet med projektsekreterarna Ingela Fredriksson på halvtid och Josefine Börjesson på heltid. Vi har bidragit med olika delar i rapporten men alla har läst och står gemensamt för rapporten.

Vi riktar ett stort tack till alla de människor inom frivilligorganisationerna i denna satsning som med kraft och vilja engagerat sig i olika verksamhet med det gemensamma målet att verka alkohol- och drogförebyggande. Utan detta skulle vi inte ha möjlighet att i samverkan utveckla kunskap om det förebyggande arbetet. Det förtroendefulla partnerskapet inom satsningen möjliggör fördjupningsstudier där förutsättningar, arbetsprocesser och effekter undersöks i ett mindre antal organisationer.

För vårt arbete har det goda samarbetet med Åke Setreus vid Socialstyrelsen varit av yttersta vikt för de insatser som beskrivs i rapporten. Under alla år har hans kunskap, engagemang, erfarenheter inom det alkohol- och drogförebyggande området liksom hans flexibilitet och kontaktnät med frivilligorganisationer varit möjliggörande för nya insatser och ny kunskap. Vi tackar också beredningsgruppen för anslaget med representanter från Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut och Ungdomsstyrelsen för allt stöd. Läs och låt dig inspireras av årets rapport som vi tillägnar Åke Setreus.

Örebro den 15 april 2011

Charli Eriksson, professor i folkhälsovetenskap, Hälsoakademin, Örebro universitet

Sammanfattning

Rapporten syftar till att ge en bild av den forsknings- och utvecklingsverksamhet som genomförts av forskarteamet vid Örebro universitet som knutits till Socialstyrelsens projektportfölj. Fokus ligger på 2010 års utlysning.

Satsningen började 2002 genom att Socialstyrelsen fick medel från Socialdepartementet att fördela till frivilligorganisationers alkohol- och drogförebyggande arbete. Trettio två organisationer med totalt 39 projekt delade på 25 miljoner. Sedan dess har årligen nya medel utlysts. År 2010 var den totala summan som Socialstyrelsen hade att fördela 15 miljoner. Det var 38 organisationer som fick medel att bedriva 54 olika projekt, varav 21 var nya projekt. Dessutom har ett projekt disponerat anslag från tidigare år eftersom det blivit fördröjt. Av dessa tillhör 14 organisationer kategorin alkohol- och drogorganisationer medan betydligt fler, 24 organisationer, beviljats medel trots att de inte har alkohol- och drogförebyggande arbete som sin primära huvudinriktning. Detta ligger helt i linje med den nationella handlingsplanen som önskar ett brett engagemang i det förebyggande arbetet. Majoriteten av projekten riktar sig till målgruppen barn och ungdom. I projektportföljen ingår även projekt riktade till invandrare, barn i riskzon, unga tjejer och föräldrar.

Under året som gått har ett fungerande, värdefullt och givande samarbete fortsatt mellan forskarteamet vid Örebro universitet och de olika organisationerna inom satsningen. Ett samarbete byggt på såväl gemensamma projektledarträffar, olika former av projektmöten samt diskussioner kring utvärdering med enskilda organisationer. Projekten har halvårsvis redovisat sin verksamhet till forskarteamet. En sammanställning är gjord i rapporten *Verksamhetsrapport 2010 - Med kraft och vilja*.

Under åren har ett antal olika fördjupningsstudier planerats och genomförts inom ramen för Socialstyrelsens projektportfölj. Beredningsgruppen har prioriterat angelägna projekt för detta och forskarteamet har sökt utforma dessa inom ramen för de tillgängliga medel som avsatts. I detta har planeringen varit långsiktig trots att budget endast kunna avsättas för ett år i taget.

Det övergripande syftet med fördjupningsstudierna är att med de tillgängliga resurserna som utgångspunkt ge en fördjupad kunskap kring ett mindre antal projekt som genomförs av frivilligorganisationer. Avsikten är att genomföra vissa

forskningsinsatser kring dessa projekts planering, genomförande och effekter på kort och lång sikt.

Fyra fördjupningsstudier som forskarteamet arbetat med under flera år presenteras under del 2 i rapporten. Två av dessa är utvärderingar av föräldrastödsprogram som båda genomförts av IOGT-NTO, Stark och klar och Föräldrar Tillsammans. Den tredje studien är utvärderingen av projektet Mål utan alkohol som genomförts i samarbete med SvFF, IOGT-NTO och före detta Alkoholkommittén. Maia-projektet, som bedrevs av länsstyrelsen i Örebro med stöd från Statens folkhälsoinstitut, avslutades år 2010 och presenteras som den fjärde fördjupningsstudien.

Det pågår en planering av nya fördjupningsstudier. Huvudfokus är på insatser riktade direkt till barn och ungdomar. Det finns mycket som visar på behovet av kunskapsutveckling (se t.ex. Babor et al., 2010). Barn och ungdomar behöver få kunskap om alkohol och droger för att utveckla positiva kunskaper, attityder och beteende som minskar skadorna av alkohol och droger för individ och samhälle. Inom den pågående satsningen finns en rad projekt som har möjlighet att ge kunskap om olika metoder för detta arbete.

De satsningar som finns idag inom projektportföljen ger förutsättningar för att utveckla effektstudier med skolan som arena och med fritiden som arena, studier av program med genusperspektiv och studier av förebyggande insatser för utvalda grupper.

De fördjupningsstudier som nu planeras innehåller bland annat effektstudier av kontraktmetoden Smart och skolprogrammet Triaden. Undersökningar ska också genomföras av vilka som deltar och med vilken effekt. Detta kommer också genomföras inom en rad genusinriktade insatser och verksamheter till särskilt utvalda grupper. I det följande redovisas läget i mitten av april 2011.

Inom ramen för forskarteamets verksamhet har en nationell konferens arrangerats vartannat år vid Örebro universitet. Dessa har benämnts Reflektion kring prevention och konferenser har genomförts 2006, 2008 och 2010. Konferensen som arrangerades 18-19 maj 2010 hade fokus på evidens och samverkan för ett bättre alkohol- och drogförebyggande arbete. Alla pratar om evidens men vad innebär det egentligen? Hur kan vi vidareutveckla vårt arbete så att det blir målinriktat och effektivt? Idag är många engagerade i det förebyggande arbetet. Hur kan vi

vidareutveckla samverkan mellan aktörer som idéburna organisationer, kommuner, landsting, stat och näringsliv?

Medverkande var forskare, politiskt ansvariga och sakkunniga inom såväl ideell som offentlig sektor som gav sin syn på preventionsarbete och samverkan. Fokus var ett reflekterande möte och den utvecklande dialogen deltagarna emellan. Totalt deltog 111 personer på konferensen. Av dessa var tretton externa föreläsare och 21 personer var projektledare inom Socialstyrelsens satsning som medverkade för att presentera sina projekt och dess erfarenheter på enskilda seminarier.

I forskningsprogrammet ingår fem frågor: att vara projektledare, vikten av kompetensstöd, verksamhetsdokumentation som metod, mervärdet av att vara ideell organisation och den praktiktäna forskningen om förebyggande metoder. I denna rapport berörs de tre sistnämnda frågorna.

För att ytterligare utveckla verksamhetsdokumentationen som metod gjordes bland annat en bedömning av olika delar av rapporteringen. Totalt har 55 bidragsbeslut tagits när det gäller 2010 års anslag. Av dessa var några av sådan karaktär att de inte ingår i denna projektredovisning. Därför kommer verksamhetsredovisningen att granskas för 50 projekt. Det är dock tre projekt som inte gjort den efterfrågade redovisningen.

Det finns många mervärden med att frivilligorganisationer bedriver alkohol- och drogförebyggande arbete. Ett mervärde som studerats särskilt under de senaste årens satsning är omfattningen av de personella resurserna och den påtagliga kraft och vilja som finns att engagera sig ideellt i olika projekt. Detta har varit möjligt genom att projekten i sina rapporteringar fått redovisa hur de personella resurserna inom projektet sett ut. Störst antal personer arbetar utan ersättning inom projekt såväl år 2008 som år 2010, det vill säga som ideell medverkar (406 av 771 personer år 2008 och 451 av 940 år 2010). Därefter kommer den grupp som deltar i projektets arbete i egenskap av sin ordinarie tjänst (201 och 247 respektive år).

För att undersöka forskningsstrategin genomfördes en fallstudie över den valda ansatsen (Eriksson et al., 2011). Målsättningen med studien var att beskriva och analysera den Socialstyrelsefinansierade satsningen under åren 2003-2009 med speciell betoning på forskning och utveckling för en evidensbaserad praktik. Studien *A Research Strategy Case Study of Alcohol and Drug Prevention by Non-Governmental Organizations in Sweden 2003-2009* går i sin helhet att läsa på nätet

i open-access tidskriften *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy* 2011, 6:8 (www.substanceabusepolicy.com).

FoU-programmet har genom den goda samverkan med olika parter lyckats utveckla, genomföra och rapportera en lång rad fördjupningsstudier, vilka skapat unika möjligheter att belysa förebyggande arbete om barn, ungdomar och föräldrars situation.

Ett **stort tack** till alla inom de frivilligorganisationerna som på olika sätt medverkat till att denna satsning på alkohol- och drogförebyggande arbete och forskning har kunnat genomföras. Utan den insatsen hade vårt arbete varit helt omöjligt.

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Sammanfattning.....	5
Innehållsförteckning	9
Del 1. Satsningens uppbyggnad och inriktning	11
1. Utgångspunkter och perspektiv	12
Satsningens uppbyggnad	14
2. Projektportföljen 2010 års anslag.....	19
3. Metodiken: Hur arbetar vi?	24
Samarbete med organisationer	24
Dokumentation av verksamheter.....	27
Fördjupningsstudier	27
Konferenserna Reflektion kring prevention	29
Del 2. Verksamheten under 2010	31
4. Pågående och utveckling av nya fördjupningsstudier	32
Pågående fördjupningsstudier	32
Nya fördjupningsstudier.....	49
- Effektstudier med skolan som arena	50
- Effektstudier med fritiden som arena.....	72
- Studier av program med genusperspektiv.....	76
- Förebyggande insatser med utvalda grupper.....	83
5. Att följa och sprida aktuell kunskap om alkohol- och drogförebyggande	86
Reflektion kring prevention 2010	86
Internationell forskning om frivilligorganisationers ANDT-prevention	88
Del 3. Perspektiv och reflektioner.....	89
6. Några utvecklingsfrågor kring satsningen.....	90
Erfarenheter från projekten.....	92
7. Övergripande forskningsfrågor	100
Verksamhetsdokumentationen som metod	100
Mervärdet av att vara ideell organisation.....	101
Den praktisknära forskningen om förebyggande metoder	104
Avslutande reflektion och eftertanke.....	105
Referenser	107

Del 1. Satsningens uppbyggnad och inriktning

1. Utgångspunkter och perspektiv

Basen för denna verksamhet är de nationella handlingsplanerna och regeringsprogrammet för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet (ANDT) som har gett organisationer möjlighet att hos Socialstyrelsen söka och få medel för alkohol- och drogförebyggande insatser.

I propositionen *Nationella alkohol- och narkotikahandlingsplaner* lade regering fram en ny handlingsplan för narkotikapolitiken 2006-2010. Narkotikapolitiken har det övergripande målet: *Ett narkotikafritt samhälle*. Den *nationella handlingsplanen för att förebygga alkoholskador* för 2006-2010 innehåller ett nytt övergripande mål för alkoholpolitiken, som mer betonar alkoholens samband med folkhälsan: *Att främja folkhälsan genom att minska alkoholens medicinska och sociala skadeverkningar* (Proposition, 2005/06:30). Under 2010 har en ny handlingsplan utvecklats för hela ANDT-området (Proposition, 2010/11:47).

Ett led i det nationella arbetet har varit att synliggöra arbetet genom årligen återkommande åtgärdsprogram. År 2009 utarbetade Regeringskansliet med stöd från olika nationella myndigheter och från *Rådet för alkohol- narkotika- dopnings och tobaksfrågor* det första åtgärdsprogrammet. Rapportens namn anger tonen: *Fri från missbruk – Regeringens åtgärdsprogram för alkohol-, narkotika-, dopnings-, och tobakspolitiken 2009* (Regeringskansliet, 2009). År 2010 presenterades det andra åtgärdsprogrammet (Regeringskansliet, 2010), som behåller de 18 utpekade områdena för det långsiktiga arbetet. Fokus för 2010 var att stärka eller utveckla samverkan och samordningen inom framförallt följande sju områden:

- Samverkan kring insatser för barn och unga i riskzonen - Syfte: Bidra till samordning, uppföljning och kunskapsutbytet för att uppnå regeringens mål att alla barn ska ha möjlighet att växa upp i en miljö fri från negativa effekter av alkohol, narkotika, dopning och tobak (sidan 21).
- Gemensam utgångspunkt för samverkan i skolan – Syfte: Bidra till att de samverkande myndigheterna ska agera samstämmigt utifrån en samsyn om främjande och förebyggande arbete i skolan (sidan 22).
- Samverkan för att förebygga och bekämpa grov organiserad brottslighet – Syfte: Ta tillvara på erfarenheterna av en redan fungerande samverkan inom området bekämpning av den grova brottsligheten (sidan 23).

- Ökad kunskap om dopning och GHB – Syfte: Bidra till ökade kunskaper om dopning och GHB avseende tillgång och efterfrågan, brukarprofiler, hälsoeffekter samt effektiva metoder för prevention och behandling av missbruk (sidan 24).
- Alkohol och narkotika i trafiken – Syfte: Bidra till att minska de alkohol- och narkotikarelaterade trafikolyckorna och därmed drogrelaterade skador och dödlighet i trafiken genom att öka samverkan mellan berörda politikområden, myndigheter och idéburna organisationer (sidan 25).
- Marknadsföring och försäljning via Internet – Syfte: Öka kunskapen om hur omfattande marknadsföring av alkohol och tobak sker via Internet och andra interaktiva media och hur mycket barn och unga är exponerade för denna typ av marknadsföring samt om försäljning av narkotika och dopningspreparat via Internet (sidan 26).
- Dialog för ökad samverkan och samordning – Syfte: Bidra till en långsiktig och hållbar struktur för samverkan och samordning av ANDT-området (sidan 27).

Som regeringskansliet konstaterar är ett naturligt led i fördjupningen av det förebyggande arbetet att *samverka med frivilligorganisationerna* inom området. Vårt program är helt inriktat på att stödja frivilligorganisationernas alkohol- och drogförebyggande arbete genom det FoU-program som ingår i satsningen.

FoU-programmet har en bred kunskapssyn där vetenskaplig och praktisk kunskap samt praktisk klokhet ingår. Här berörs kort några centrala drag i vårt arbete. En mer omfattande beskrivning ges i boken *Med kraft och vilja* (Eriksson et al., 2010) eller i en vetenskaplig redovisning av satsningen (Eriksson, Geidne, Larsson & Pettersson, 2011).

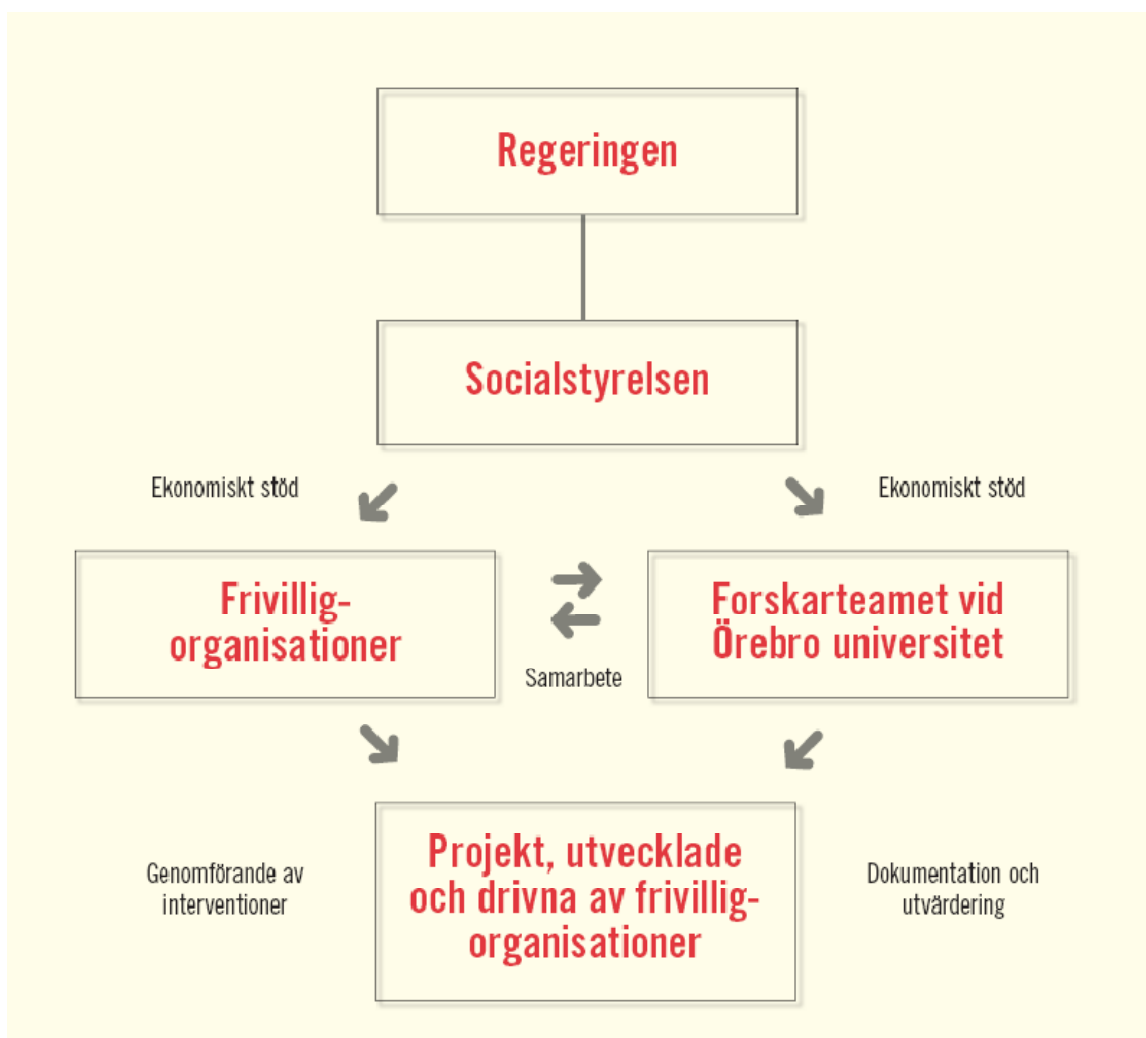
För att nå framgång i den nationella politiken behöver arbetet en god kunskapsbas och för detta behövs en överblick av kunskapsutvecklingen, som återkommande görs av internationella forskargrupper (se t.ex. Babor et al., 2010). *Vetenskaplig kunskap* behövs för att kunna välja metoder vars effekter är väldokumenterade. Men i det förebyggande arbetet är också *praktisk kunskap* viktig. Det är många faktorer som påverkar genomförandet av ett förebyggande program (se t.ex. Durlak & DuPre, 2008), därför undersöker vi processer och effekter. De praktiska kunskapstraditionerna – med kunskapsgrund i vad människor gör i världen – har

ofta sats i undantag. Kunskap i handling är en levande kunskap, som är i ständig rörelse, i växling mellan inlevelse och distans, mellan reaktion och reflektion, mellan del och helhet, mellan tillit och kritik. Om vi önskar en mer kunskapsbaserad praktik måste vi också ha mer praktikbaserad kunskap (Green & Glasgow, 2006). I det hälsofrämjande och förebyggande arbetet är också värdegrunden och *praktisk klokhet* viktiga aspekter för ett framgångsrikt arbete.

Vårt program bygger på en naturalistisk ansats, det vill säga att utgå från den vardagliga verkligheten inom området och att praxisnära studera vad som händer (Kazi, 2003; Mattsson, 2001, 2004; Reason & Bradbury, 2001). Detta innebär i detta fall att arbetsinsatserna studeras från olika parterers perspektiv (Karlsson, 1996; Wrangsjö, 2004). Det gäller såväl på organisationsnivå där projektledare och styrelse fått bedöma verksamheterna som på projektnivån. I de olika projekten har till exempel både ungdomar, föräldrar och nyckelpersoner fått bedöma verksamheterna. Denna typ av intressentbaserad utvärdering lämpar sig väl för praktikbaserad forskning. I forskningen används kombinationer av olika metoder och perspektiv (Creswell & Plano Clark, 2007; Saks & Allsop, 2007). Den behöver också vara tvärvetenskaplig och kombinera teorier och metoder från 12 olika vetenskapliga discipliner för att därigenom uppnå unika kunskapsvinster (Sandström et al., 2005; Sunnemark & Åberg, 2004). Denna ansats har under senare år samlats under benämningen *mixed methods*, det vill säga blandade metoder (Teddlie & Tashakkori, 2009). Det bygger på ett konstruktivt användande av både kvantitativa och kvalitativa ansatser, vilket berikar forskningen (Jack, 2006; Bonnie & Schensul, 2005; Powell et al., 2008). Genom detta söker vi genom så kallad triangulering ge en mångfacetterad och bitvis inträngande bild av verksamheterna inom satsningen (Pettersson et al., 2009). En central del har varit att bygga upp ett förtroendefullt partnerskap mellan forskarteamet och organisationerna, vilket krävs för en praktikinära forskning av god kvalitet (Eriksson, Geidne, Larsson & Pettersson 2011).

Satsningens uppbyggnad

Under året har uppläggning av satsningen varit som under de tidigare perioderna (figur 1.1). I och med 2011 kommer dock stödet till frivilligorganisationerna och FoU-satsningen förmedlas av Statens folkhälsoinstitut.

Figur 1.1: Satsningens uppbyggnad

Forskarledare för programmet är **Charli Eriksson** (professor i folkhälsovetenskap vid Örebro universitet). Under året har följande personer varit anställda i programmet:

Camilla Petterson (hälsoutvecklare, doktorand i vårdvetenskap med inriktning mot folkhälsovetenskap) är tillsvidareanställd som projektsekreterare. Under året har hon disputerat och hon har varit föräldraledig 20 %.

Susanna Geidne (idrottslärarexamen, fördjupning i statistik och pedagogik samt doktorand i vårdvetenskap med inriktning mot folkhälsovetenskap) är

tillsvidareanställd som projektsekreterare. Hon har under 2010 varit föräldraledig helt fram till september 2010 och därefter delvis.

Madelene Larsson (hälsoutvecklare) arbetade våren 2010 och var därefter föräldraledighet men åter april 2011.

Sofia Green (hälsoutvecklare) har arbetat deltid sedan hösten 2009 och 2010 deltid inom FUFAD med det externfinansierade Maia-projektet.

Jesper Hellberg (hälsoutvecklare) arbetar deltid under våren 2010 med sammanställning av verksamhetsrapporter från organisationerna.

Josefine Börjesson (doktorand i psykologi vid Umeå universitet) anställdes som forskningssekreterare på heltid i november 2010. Hon arbetar främst med nya fördjupningsstudier.

Ingela Fredriksson (samhällsvetare) anställdes halvtid i november 2010 för arbete främst med verksamhetsrapporter från organisationerna.

Några andra forskare har under 2010 medverkat i vetenskapliga fördjupningsstudierna. Margareta Lindén-Boström (epidemiolog vid Samhällsmedicinska enheten, Örebro läns landsting) medverkar som biträdande handledare till Camilla Pettersson och Susanna Geidne. Metin Özdemir (PhD i psykologi) medverkar i effektstudien av programmet Stark och Klar. Biträdande lektor Mikael Quennerstedt är biträdande handledare till Susanna Geidne.

FoU-programmet

Inom FoU-programmet har vi fyra utgångspunkter:

- En *första* utgångspunkt var att starta i de *övergripande dokumenten*. De olika projekten behandlar de olika delmålen i den nationella handlingsplanen.
- En *andra* utgångspunkt var att se de olika *projektens förutsättningar*. Vad är egentligen värt att satsa medel för utvärdering och forskning på?
- En *tredje* utgångspunkt var att urvalet av projekt skapade förutsättningar för intressanta insatser till gagn för *systematisk forskning*.
- En *fjärde* utgångspunkt är att forskningen skall vara ett led i *planering, genomförande* och *utvärdering* av verksamheterna. Även här krävs en

långsiktighet eftersom projekten ofta också sätter upp effektmål, som kan kräva såväl insatser under mer än ett år som längre uppföljning.

Det är fem frågor som ingått i forskningsprogrammet redan från starten:

- Den första forskningsfrågan gäller *att vara projektledare*. Motivet för att genomföra en studie av projektledarna inom projektportföljen är att vidareutveckla kunskapen i projektledandets konst.
- En andra forskningsfråga gäller *vikten av kompetensstödet*. Inom satsningen har fortbildning, projektledarträffarna och handledning erbjudits som kompetensstöd till projektledarna. Detta har följts upp med enkäter och intervjuer. Detta ingår som del i den longitudinella projektledarstudien.
- En tredje forskningsfråga rör *verksamhetsdokumentation som metod*. En systematisk verksamhetsredovisning har främjats av utvecklingen av ett rapporteringsunderlag, som kompletterats med frågor som stimulerar till reflektion kring den egna verksamheten.
- En fjärde forskningsfråga gäller mervärdet av att vara ideell organisation.
- Den femte forskningsfrågan rör *den praktisknära forskningen om förebyggande metoder*. Det som behövs är praktikbaserade kunskaper, vilket kräver att forskningen sker nära eller som här integrerad i de praktiska verksamheterna.

Vägledande för forskningsarbetet har avtalen mellan Socialstyrelsen och Örebro universitet varit. **Övergripande målet** är bedriva en FoU-verksamhet som bidrar till att utveckla vetenskaplig och praktisk kunskap inom ramen för frivilligorganisationernas alkohol- och drogförebyggande verksamhet.

Detta uppdrag omfattar följande insatser enligt avtalen för 2009/10 och 2010/11:

- **Vetenskaplig ledning av forskning** avseende effekter och resultat av insatser inom de projekt som erhållit anslag från Socialstyrelsen inom området drogprevention. Detta presenteras i kapitel 2 som redovisar projektportföljen och i kapitel 3 som redovisar arbetssättet inom FoU-programmet.
- Att genomföra fortsatt **vetenskaplig uppföljning** på ett antal projekt och ge övriga projekt **anvisningar, råd och stöd för dokumentation** av verksamheten

inkluderande en tvådagars projektledarutbildning och två projektledarträffar. Pågående och nya fördjupningsstudier presenteras i kapitel 4 medan stödinsatser till andra projekt kort beskrivs i kapitel 3.

- Att **följa och sprida aktuell kunskap** om alkohol- och drogförebyggande arbete. Under våren 2010 arrangerades den tredje nationella konferensen om Reflektion kring prevention. Vidare har Örebro universitet under perioden bevakat relevanta internationella rapporter och erfarenheter avseende drogprenventivt arbete som utförs av det civila samhället och frivilligorganisationerna. Detta beskrivs översiktligt i kapitel 5
- Att **avge slutrapporter** till Socialstyrelsen senast den 15 april 2011. Denna rapport tillsammans med en verksamhetsredovisning utgör denna insats.

Rapporten avslutas med ett kort kapitel med perspektiv på alkohol- och drogförebyggande arbete och reflektioner kring våra övergripande forskningsfrågor.

2. Projektportföljen 2010 års anslag

Socialstyrelsen gjorde utlysning av projektmedel 21 januari 2010 och ansökan skulle vara inskickad senast 22 februari. Totalt skickades 103 ansökningar in till Socialstyrelsen. Dock var endast 88 behöriga att söka medel och av sådan kvalitet att de gick att bedöma. Totalt skulle 15 miljoner delas ut till frivilligorganisationers projekt för att förebygga alkohol och narkotika. I utlysningen fanns att läsa att de projekt som ska finansieras av anslaget i huvudsak ska ha barn, ungdomar och unga vuxna som målgrupp.

Socialstyrelsens projektportfölj år 2010 innehåller totalt 54 projekt. Av dessa är 21 projekt nya för året och har inte beviljats medel tidigare. Fyra organisationer har beviljats medel för att genomföra utbildningsinsatser eller konferenser. De övriga 29 projekten har funnits med i satsningen allt från ett till sex år tillbaka. Ett projekt, utöver de 54 projekten, disponerar anslag från år 2009 eftersom projektet blivit fördröjt. Totalt har 38 organisationer beviljats medel år 2010. Av dessa tillhör 14 kategorin alkohol- och drogorganisationer medan betydligt fler organisationer, 24 stycken, beviljats medel trots att de inte har alkohol- och drogförebyggande arbete som sin primära huvudinriktning. Detta ligger helt i linje med den nationella handlingsplanen som önskar ett brett engagemang i det förebyggande arbetet. De fyra organisationer som beviljats medel för flest projekt är IOGT-NTO, sex projekt med en total summa på 1 000 000 kr, KSAN, tre projekt på totalt 1 000 000 kr, KRIS, tre projekt på totalt 900 000 kr och Hassela Solidaritet som beviljats medel för fyra projekt med en summa på totalt 700 000 kr.

Majoriteten av projekten riktar sig till målgruppen barn och ungdom. Projektportföljen täcker i övrigt in målgrupperna invandrare, barn i riskzon, unga tjejer och föräldrar.

En beskrivning av verksamheterna i detalj finns i en särskild rapport som publiceras separat till denna rapport (Eriksson et al., 2011). Här ges en lista över projekt som fått medel 2010 (Tabell 2.1).

Tabell 2.1 Projekt som 2010 har beviljats medel.

Organisation	Projektnamn	Totalt beviljade medel (kr)	Antal år
ABF-Gästrikland	Stopp, stanna, tänk	300 000	2
ACT NOW	ACT NOW	200 000	2
ALMA-Europa	Sanning, konka eller bonka	200 000	1
ALMA-Europa	TILT 2 - I seriernas värld	300 000	4
Fritidsforum	När mötet betyder något	350 000	1
Hassela Solidaritet i Skåne	Handledning	50 000	
Hassela Solidaritet i Skåne	Hassela Helpline Chatt	350 000	2
Hassela Solidaritet i Skåne	Tjej- och killcoacher	300 000	3
Hassela Solidaritet i Skåne	Vändpunkt	400 000	1
Hela Människan	De glömda barnen	600 000	1
Hela Människan Karlskoga/Degefors	Egen kraft- Tryggare tillvaro	350 000	1
Institutet för säkerhets- och utvecklingspolitik	Vem betalar narkotikans sanna kostnader?	460 000	2
IOGT-NTO	Alkoholfria miljöer som motkraft	100 000	2
IOGT-NTO	En schyst vuxen	100 000	2
IOGT-NTO	Minska alkoholvåldet	100 000	2
IOGT-NTO Blekinge	Drogfri mötesplats Ronneby	200 000	1

IOGT-NTO Stockholm	Mötesplats för daglediga	100 000	2
IOGT-NTO Västra Götaland	Hälsa på folkhögskola	400 000	2
KRIS Örebro	KRIS MC	400 000	2
KRIS Örebro	KRIS MI	200 000	2
KRIS Riks	Somalisk kris mot Khat	300 000	1
KSAN	BellaNet	500 000	6
KSAN	Ses i baren	300 000	3
KSAN	Världens mammor	200 000	3
Kulturhus Lättinge	Våga välja	100 000	1
Länsnykterhetsförbundet Västra Götaland	Dags för De Glömda Barnen i Göteborg	200 000	1
Maskrosbarn	Vägen till den jag är	200 000	1
MHF-MADD	Protecting you/ Protecting me	250 000	5
MHF	Hands On Konferens	100 000	
Nordanstigs Föreningsråd	Kickar utan droger	200 000	1
Norrbottens Idrottsförbund	S.A.N.N.- Samverkan. Antidoping. Nätverk. Norrbotten	200 000	2
OffStockholm	Dagverksamhet - Mamma, pappa, barn	400 000	1
Riksförbundet för döva och hörselskadade barn	HYFF- För säkerhets skull	250 000	2
RFHL	Att bryta arvet	212 000	1

RFHL	Flickor och läkemedel	100 000	3
Riksförbundet SMART	Med ungdomar för ungdomar i utsatt region	800 000	2
RNS, Riksförbundet narkotikafritt samhälle	WFAD	200 000	
RGRA, Rörelsen Gatans Röst och Ansikte	Jalla upp på scen	200 000	1
Rädda Barnen Staffanstorps-Hjärup	Föräldrautbildning COPE/droger och tjejcoachprojekt för Romer	500 000	4
Rädda Barnen Staffanstorps-Hjärup	Utbildning av romer från Stockholm och Skellefteå	75 000	
SIMON Örebro	IRIS	100 000	4
Somalisk Europeisk Ungdom Kultur och Idrott, SEUKI	Idrotta Stoppa Droger	100 000	1
Somalisk- Svenska Ungdomsförbundet, SSUF	Unga och stolta somalier mot khat	200 000	1
SWIS, Somalian Women in Sweden	ARAWELLO	580 000	4
Stockholms Blåbandsungdom	Ingen alkohol före 18	100 000	1
Sveriges Makalösa Föräldrar	Makalösa föräldrar i Malmö (tidigare Fosie)	270 000	5
Svenska Narkotikapolisföreningen	Ställ upp mot doping och våld	400 000	1
TEAM 49	Triaden	300 000	1
Tjejzonen och Maskrosbarn	Storasyster på nätet	600 000	2
Tänk Om!	Säg stopp!	350 000	1
Ungdomens nykterhetsförbund, UNF	oPåverkad	250 000	2

Ung i X-CONS	Exponera och expandera Ung i X-CONS	100 000	1
Verdandi Stockholmskretsen	Utsatta barn blir insatta och drivande i fritidsverksamhet	200 000	3
Världskultur/Munktell Science Park	Hiphop för demokrati	100 000	2

3. Metodiken: Hur arbetar vi?

Samarbete med organisationer

Under året som gått har ett fungerande, värdefullt och givande samarbete fortsatt mellan forskarteamet vid Örebro universitet och de olika organisationerna inom satsningen. Ett samarbete byggt på såväl gemensamma projektledarträffar, olika former av projektmöten samt diskussioner kring utvärdering med enskilda organisationer.

Projektledarträffar

De återkommande projektledarträffarna har spelat en viktig roll för samarbetet mellan organisationerna och forskarteamet under de år satsningen har pågått. Där har bland annat dokumentation och den obligatoriska verksamhetsdokumentationen introducerats, resultat presenterats av forskarteamet och olika projekt och fördjupningsstudier diskuterats. Projektledarna har sett träffarna som mycket viktiga för diskussion och erfarenhetsutbyte, framförallt av de små organisationerna.

Många av projektledarna har i och med detta stöd fått möjlighet att bolla tankar och idéer om sina verksamheter och skapa kontakter med någon utanför den egna organisationen. För att ytterligare underlätta projektledarnas kontakt och utbyte av erfarenheter med varandra har de sedan 2008 ombetts att sammanfatta sitt projekt med hjälp av ett formulär med frågor om projektledarens kontaktuppgifter och projektets mål, målgrupp och planerade aktiviteter. Detta material har sedan sammanställts av forskarteamet och skickats ut till alla projektledare. Deltagarna på projektledarträffarna har också fått möjlighet att reflektera kring sin verksamhet utifrån träffarnas olika teman vilket i längden skapar möjligheter för vidareutveckling av verksamheten.

Projektledarträffar under 2010

26/3 Information och planerad kommunikation, 40 medverkande, Socialstyrelsen, Stockholm

Dagen inleddes med en kort sammanfattning av forskarteamet om de gruppdiskussioner som genomfördes på projektledarmötet 8:e december 2009. Lärdomar från projektledarskap och erfarenheter av projekt

presenterades. Därefter föreläste Charli Eriksson om *Information och planerad kommunikation*. Efter lunch fick projektledarna sitta i grupper och diskutera erfarenheter av att arbeta med information och planerad kommunikation inom projekten och hur samarbete skulle kunna främja detta. Frågan om utvecklingen av en gemensam hemsida diskuterades också.

30/9 **Att arbeta med FoU-projekt, 50 medverkande, Örebro universitet**

Temat för denna projektledar träff var att arbeta med FoU-projekt. På förmiddagen genomförde en presentation med titeln *Från ett projektstöd till doktorsavhandling*, där Camilla Pettersson berättade om sitt arbete med IOGT-NTO:s föräldrastödsprogram Stark & klar. Under eftermiddagen var det erfarenhetsutbyte i mindre grupper. Dagen avslutades med att Charli Eriksson pratade om att arbeta med projekt och vikten av att dokumentera sin verksamhet.

9-10/11 **Projektledarutbildning - Att arbeta i projekt – från idé till utvärdering, 20 medverkande, Socialstyrelsen, Stockholm**

En projektledarutbildning arrangerades under två dagar i november. Utbildningen var upplagd på liknande sätt som den som genomfördes hösten 2010. Det var Anders Eriksson, som arbetar på Precens (Stockholm), som återigen genomförde utbildningen. Syftet var att ge kunskap och utbyta erfarenheter kring konsten att leda ett projekt och vara projektledare. Under de två dagarna arbetade deltagarna tillsammans med Anders sig igenom ett projekts olika faser, från idé till avslut. Som arbetsmaterial användes ProjektPilen som tar upp de olika faserna i ett projektarbete. Diskussionerna utgick ifrån projektledarnas egna projekt, och projektledarna hade möjlighet att ta upp egna frågeställningar och utmaningar de själva stod inför.

Samtal med organisationerna – en arbetsform

Ända sedan satsningens början har flera olika typer av möten med organisationer och forskarteamet genomförts. Dessa möten har bland annat genomförts för att planera utvärderingar tillsammans eller för att forskarteamet har kunnat vara ett stöd i projektens eget arbete eller egna utvärderingar. Några möten har också anordnats för att ge organisationerna stöd inför en projektansökan, då man tillsammans diskuterat syfte, mål, målgrupp med mera. Forskarteamet har också

regelbunden kontakt med många projektledare via telefon och mejl för att besvara frågor och vara ett stöd i projektens arbete.

Exempel på detta är den serie möten som skett med anledning av de olika fördjupningsstudierna. Ett sådant möte arrangerades för flera projekt i Hässleholm den 15 november då personer från åtta olika projekt träffades för gemensamt samtal om önskade och möjliga fördjupningsstudier.

Till mötet i Hässleholm bjöds tio organisationer till samtal om önskade och möjliga fördjupningsstudier. Dessa tio var:

- Motorförarnas Helnykterhetsförbund (MHF) och Mothers Against Drunk Driving Sweden (MADD): Protecting You / Protecting Me
- Ungdomens Nykterhetsförbund (UNF): oPåverkad
- TEAM 49: Triaden
- Riksförbundet SMART: Med ungdomar för ungdomar i utsatt region
- ABF Gästrikebygden: Stopp, Stanna, Tänk!
- Verdandi Stockholmskretsen: Utsatta barn blir insatta och drivande i fritidsverksamheten
- Fritidsforum: När mötet betyder något
- Hassela Solidaritet i Skåne: Hassela Vändpunkten
- Tänk Om: Säg stopp!
- Rädda Barnen Staffanstorps - Hjärup: Föräldrautbildning COPE/droger och Tjejcoachprojekt- för Romer i Staffanstorps kommun

Alla utom ABF och Hassela Skåne hade möjlighet att delta. Organisationerna som bjöds in till mötet är organisationer som beredningsgruppen i första hand ansåg intressanta för fördjupad utvärdering. Mötet inleddes med en genomgång av forskarteamet om forskning om barn och unga inom satsningen och fortsatte med att samtliga organisationer fick möjlighet att presentera sitt projekt. Efter lunchen diskuterades förväntningar och möjligheter till utvärdering gemensamt mellan forskarteamet och organisationerna.

Dokumentation av verksamheter

Den stora projektportföljen, som förändras efter varje utlysning, har gjort det omöjligt att, inom ramen för de resurser som finns att tillgå för utvärderingsinsatsen, kunna genomföra några mer omfattande insatser i alla projekt. Dessutom är det många projekt som ettåriga. Detta motiverade vidareutveckling av projektens egen dokumentation för att på detta sätt skapa förutsättningar för ökad kvalitet på projektens rapportering. Därför initierades redan inledningsvis delstudien av verksamhetsdokumentationen.

Syftet med verksamhetsdokumentationen är att genomföra en redovisning av den genomförda verksamheten och därigenom ge Socialstyrelsen den redovisning som staten kräver av bidragsmottagare och fördjupad kunskap om alkohol- och drogförebyggande arbete inom frivilligorganisationer.

Den har introducerats vid projektledarträffar och feedback har getts om kvalitet och utvecklingsmöjligheter har diskuterats vid dessa möten. Varje år har en särskild rapport lämnats till Socialstyrelsen med en samlad systematisk beskrivning av verksamheterna.

Innehållsmässigt består verksamhetsrapporteringen av en blankett, som skickas till projektledarna elektroniskt. Dessa har en rapporteringstid att följa. Blanketten har en för alla redovisningar gemensam del, som inkluderar en beskrivning av projektets ekonomi. En del handlar om att vara projektledare. Forskarteamet har också haft tilläggsmoduler med olika tema som hur till exempel Internet används i verksamheten.

Fördjupningsstudier

Under åren har ett antal olika fördjupningsstudier planerats och genomförts inom ramen för Socialstyrelsens projektportfölj. Beredningsgruppen har prioriterat angelägna projekt för detta och forskarteamet har sökt utforma dessa inom ramen för de tillgängliga medel som avsatts. I detta har planeringen varit långsiktig trots att budget endast kunnat avsättas för ett år i taget. Dessa fördjupningsstudier avrapporteras till organisationerna, Socialstyrelsen och successivt inom mer vetenskapliga former.

Det övergripande syftet med fördjupningsstudierna är att med de tillgängliga resurserna som utgångspunkt ge en fördjupad kunskap kring ett mindre antal projekt som genomförs av frivilligorganisationer. Avsikten är att genomföra vissa forskningsinsatser kring dessa projekts planering, genomförande och effekter på kort och lång sikt. Uppläggnings av de olika studierna har varierat beroende på förutsättningar, frågeställningar och prioriteringar som beredningsgruppen gjort. Forskarteamets möjligheter och resurser har haft stor betydelse. I några fall har förändringar i omvärlden påverkat studiernas utveckling.

Utvecklingen av fördjupningsstudier beskrivs i förra årets rapport (Eriksson et al., 2010). Dessa kan beskrivas under satsningens olika perioder. Den sjätte perioden - 2009 års anslag - innebar fortsatt arbete med studierna inom föräldrastödsprogrammen Stark och klar samt Föräldrar Tillsammans. Studien om Stark och klar avslutades under 2010 i och med slutförandet av Camilla Petterssons doktorsavhandling. Inom studiet av programmet Föräldrar Tillsammans gjordes under våren 2010 den sista datainsamlingen med föräldrar och elever i skolår 9. Under hösten 2010 fortsatte arbetet med att utveckla fördjupningsstudier riktade till barn och ungdomar direkt.

Forskarteamet har också med extern finansiering från FHI fått möjlighet att ansvara för en utvärdering av MAIA-projektet. MAIA är en förkortning av en myndighetsgemensam satsning mot illegal alkohol i Örebro län där polisen i samarbete med bland annat länsstyrelsen arbetar med att implementera Kronobergsmodellen. Detta arbete har beskrivits i en delrapport (Green & Eriksson 2010) och avslutades hösten 2010 med en slutrapport (Green & Eriksson 2010a).

Rapporteringen från fördjupningsstudier har skett genom feedback till de olika frivilligorganisationerna, vilket skett genom föredragningar för styrelser, seminarier och konferenser arrangerade av dessa organisationer. Resultaten har också alltid redovisats i våra årliga rapporter till Socialstyrelsen. Resultat har presenterats på nationella och internationella konferenser samt i vetenskapliga tidskrifter (se t.ex. Geidne & Eriksson 2008; Geidne & Eriksson 2009; Pettersson, Lindén-Boström, Eriksson 2009 a; Pettersson, Lindén-Boström, Eriksson, 2009b; Pettersson, Özdemir & Eriksson 2011; Eriksson, Geidne, Larsson, Pettersson 2011).

Pågående fördjupningsstudier under 2010 och arbetet med att utveckla nya redovisas mer utförligt i kapitel 4.

Konferenserna Reflektion kring prevention

En central del i FoU-programmet är att söka bidra till kunskapsutveckling inom det alkohol- och drogförebyggande området. För att stimulera detta har det arrangerats tre konferenser 2006, 2008 och 2010 med rubriken *Reflektion kring prevention*. Årets konferens beskrivs i kapitel 5.

Del 2. Verksamheten under 2010

4. Pågående och utveckling av nya fördjupningsstudier

Genom den uppbyggnad satsningen har haft skapades unika möjligheter till uppbyggnad av ny kunskap. Detta har skett bland annat genom de mer fördjupade undersökningar, som baserat på beredningsgruppens önskemål och forskargruppens överväganden, kunnat etablerats. I detta avsnitt redovisas ny kunskap från pågående fördjupningsstudier och den pågående planeringen av ytterligare möjliga fördjupningar.

Pågående fördjupningsstudier

Nedan presenteras fyra fördjupningsstudier som forskarteamet arbetat med under flera år. Två av dessa är utvärderingar av föräldrastödsprogram som båda genomförts av IOGT-NTO, Stark och klar och Föräldrar Tillsammans. Den tredje studien är utvärderingen av projektet Mål utan alkohol som genomförts i samarbete med SvFF, IOGT-NTO och före detta Alkoholkommittén. Maia-projektet, som bedrevs av länsstyrelsen i Örebro med stöd från Statens folkhälsoinstitut, avslutades år 2010 och presenteras som den fjärde fördjupningsstudien.

IOGT-NTO: Föräldrastödsprogrammet Stark och Klar

Stark och klar är ett föräldrastödsprogram som genomförts av nykterhetsorganisationen IOGT-NTO. Programmet syftar till att stärka vuxna i sin roll som tonårsföräldrar, vilket i förlängningen kan leda till att tonåringarna kan stå emot trycket att dricka alkohol och prova narkotika. Metoden bygger på samtal mellan de vuxna och tonåringen och innehåller återkommande aktiviteter under hela högstadietiden. Föräldrarna inbjuds till programmet under höstterminen i skolår 7. Under de följande tre åren genomför föräldrarna olika aktiviteter som bygger på:

- Föräldrasamtal hemma mellan föräldern/föräldrarna och tonåringen.
- Föräldraträffar där alla föräldrar som är med i projektet på skolan träffas och diskuterar aktuella frågor.
- Gemensamma träffar med föräldrarna och tonåringarna.

- Kompisträffar där föräldern/föräldrarna gör något tillsammans med tonåringen och någon/några av hans/hennes kompisar (IOGT-NTO 2004).

Programmet har sedan 2003 varit en av de största fördjupningsstudier som genomförts inom ramen för Socialstyrelsens satsning. Elever och föräldrar på sex skolor i Värmland ingick i studien och följdes med årliga enkäter. En första mätning gjordes bland elever och föräldrar i skolår 7, innan programmet presenterades för föräldrarna. På vårterminen i skolår 8 och 9 fick föräldrar och elever svara på uppföljande enkäter. Ett urval av föräldrarna kontaktades också via telefon för en telefonintervju som bland annat handlade om deras uppfattning om Stark och klar. Resultat från utvärderingen har rapporterats under arbetets gång bland annat i de årliga rapporterna till Socialstyrelsen och på nationella och nordiska konferenser. I oktober förra året försvarades avhandlingen *Parents' Possibility to Prevent Underage Drinking – Studies of Parents, a Parental Support Program, and Adolescents in the Context of a National Program to Support NGOs* (Pettersson 2010) som till stor del behandlar utvärderingen av Stark och klar. I detta avsnitt kommer en kort sammanfattning av de senaste resultaten som presenterats i avhandlingen och som tidigare bara delvis presenterats i rapporter till Socialstyrelsen.

Effektutvärderingen av Stark och klar

I förra årets rapport till Socialstyrelsen gjordes en första presentation av då preliminära resultat från denna delstudie. Nu finns en artikel skriven om effekterna av Stark och klar som är accepterad i den vetenskapliga tidskriften *BMC Public Health* (Pettersson, Özdemir & Eriksson 2011). Syftet med studien var att undersöka om programmet skjutit upp alkoholdebuten bland de ungdomar vars föräldrar deltagit i programmet, om programmet hade någon effekt vad gäller berusningsdrickandet och om föräldrars attityder till och beteenden kring ungdomar och alkohol förändrats.

Resultaten visade att ungdomar vars föräldrar deltog i programmet i genomsnitt debuterade med alkohol ett år senare än ungdomar till föräldrar som inte deltog. När det gäller berusningsdrickande hade ungdomarna i kontrollgruppen varit berusade i en något högre grad vid baslinjen (skolår 7), men denna skillnad var inte signifikant. Vid mätningen i skolår 8 var det ingen skillnad mellan grupperna. Däremot var det en lägre andel ungdomar i interventionsgruppen som hade varit

berusade i skolår 9 än det var i kontrollgruppen. Detta resultat tyder på att programmet också har haft en effekt på ungdomars berusningsdrickande.

Föräldrarna blev tillfrågade om sin attityd till ungdomar och alkohol genom en fråga där föräldrarna fick ta ställning till tre olika påståenden. Föräldrarna uppmanades att ange vilket påstående som bäst stämde in på deras syn på ungdomar och alkohol. De tre påståendena var:

- Ungdomar i mitt barns ålder är tillräckligt mogna för att hantera alkohol på ett ansvarsfullt sätt
- Jag gillar inte att ungdomar dricker alkohol, men jag tror inte att vuxna kan göra så mycket åt det
- För mig är det självklart att ungdomar under 18 år inte ska befatta sig med alkohol

Vid baslinjemätningen var det ingen skillnad mellan interventionsgrupp och kontrollgrupp när det gällde föräldrarnas attityder till ungdomar och alkohol. De allra flesta föräldrar ansåg att det var självklart att ungdomar under 18 år inte ska befatta sig med alkohol. Vid mätningen i skolår 9 visade det sig dock att föräldrarna som deltagit i Stark och klar hade bibehållit en restriktiv attityd i större utsträckning än föräldrar som inte deltagit i programmet.

För att mäta föräldrars beteende kring ungdomar och alkohol användes en fråga om bjudvanor av alkohol i hemmet. Resultaten visade inga signifikanta skillnader mellan föräldrar som deltagit i Stark och klar och föräldrar som inte deltagit.

Sammanfattningsvis visade effektutvärderingen av Stark och klar att föräldrar som deltog i programmet hade en mer restriktiv attityd till ungdomar och alkohol i skolår 9 än föräldrar som inte deltog. Ungdomarna med deltagande föräldrar debuterade i genomsnitt ett år senare med alkohol och hade varit berusade i mindre utsträckning i skolår 9 än ungdomar till föräldrar som inte deltog.

Föräldrars uppfattning av programmet

För att få en bild av föräldrars uppfattning av Stark och klar användes både frågor kring detta i de två uppföljande föräldraenkäterna som skickades ut när eleverna gick i skolår 8 och 9 och i de telefonintervjuer som genomfördes med ett urval av föräldrarna. I tidigare rapporter till Socialstyrelsen har resultat från både enkätundersökningarna och telefonintervjuerna presenterats. I arbetet med

avhandlingen fördjupades analyserna av materialet från telefonintervjuerna. De viktigaste fynden presenteras nedan.

Efter att Stark och klar genomförts på de sex utvalda skolorna valdes 80 föräldrar ut för telefonintervjuer. Det var både föräldrar som svarat på de enkäter som skickats ut, föräldrar som endast svarat vid baslinjemätningen och föräldrar som aldrig svarat på någon enkät. En del föräldrar hade deltagit i programmet och andra hade inte gjort det. Totalt deltog 53 föräldrar i intervjuerna varav 39 kände till programmet. Analysen är baserad på de 39 föräldrar som kände till Stark och klar.

Frågorna i intervjuerna handlade bland annat om huruvida föräldrarna kände till Stark och klar eller inte, vad de associerade Stark och klar med, huruvida de genomfört ett familjesamtal inom ramen för programmet eller inte, betydelsen av detta samtal om de genomfört det och orsaker till varför man inte genomfört samtalet. Föräldrarna blev också tillfrågade om de skrivit en överenskommelse mellan sig och sin tonåring, vilket var ett moment som uppmuntrades i familjesamtalen. Föräldrar som inte gjort det blev tillfrågade om orsaker till att man inte använt sig av den föreslagna överenskommelsen. Avslutningsvis ingick en fråga om avsändaren av programmet, spelar det någon roll vem som anordnar ett program som Stark och klar?

Föräldrarnas svar på frågan om vad de associerade Stark och klar med kategoriserades in under 3 huvudteman. Det första temat handlade om associationer till alkohol, narkotika och tobak. Det kunde vara påståenden om att programmet gav information om ANT-frågor eller att programmet skulle förmedla en attityd kring alkohol. Några föräldrar associerade programmet med IOGT-NTO och nykterhetsrörelsen.

Det andra identifierade temat var stöd, antingen till föräldrar eller till ungdomar. Föräldrarna associerade programmet till stöd i föräldraskapet eller till nätverk mellan föräldrarna. Några förknippade också programmet med stöd till ungdomar, till exempel stöd i att säga nej till alkohol.

Det tredje temat inkluderade påståenden kring kvalitén i programmet. Påståendena var blandade inom detta tema, med både positiva och negativa associationer. Några menade till exempel att de förknippade programmet med ett innehåll som var intressant och viktigt.

I telefonintervjuerna valdes att fokusera särskilt på familjesamtalen som är en av fyra typer av aktiviteter i Stark och klar. IOGT-NTO har uttryckt att familjesamtalet är en av de mest centrala delarna i programmet. Då detta är en aktivitet som sker i hemmet utifrån ett underlag som skickas hem till föräldrarna har det varit svårt för IOGT-NTO att ha en överblick över hur denna aktivitet fungerat. Av de intervjuade föräldrarna var det 12 som svarade att de genomför minst ett familjesamtal. Fem av dessa föräldrar menade att familjesamtalet hade underlättat ett samtal med sitt barn kring viktiga frågor. En aspekt som lyftes av föräldrarna var att familjesamtalet hade bidragit till att de tagit sig tid att prata om de föreslagna frågorna. En förälder ansåg att överenskommelsen hade varit bra för deras familj.

De föräldrar som svarat att de sett familjesamtalet men inte genomfört något blev tillfrågade om orsaker till detta. Svaren kategoriserades under två huvudteman. Det första temat var att föräldrarna inte kände något behov av att genomföra det föreslagna familjesamtalet. Det handlade om att föräldrarna redan diskuterade dessa frågor med sina barn, att de föreslagna frågorna inte kändes relevanta att diskutera ännu eller att föräldrarna ansåg att de hade varit tydliga med sina åsikter i de föreslagna frågorna. Några föräldrar menade att de redan hade en överenskommelse som liknade den i familjesamtalet. Några föräldrar hade inte prioriterat att genomföra ett familjesamtal, då man inte tyckte att man haft tid till det. Det fanns också föräldrar som svarade att de inte hade läst innehållet i det material de fått utskickat.

Det andra temat handlade om att föräldrarna inte attraherades av programmet. Några tyckte att programmet var fånigt och kom med pekpinningar. Några menade att frågorna var viktiga, men att utformningen av programmet inte passade deras familj.

Föräldrarnas syn på avsändaren av Stark och klar kunde indelas i tre teman; att avsändaren höll en hög kvalitet, lämpliga avsändare och olämpliga avsändare. Det första temat inkluderade kvalitetsaspekter på både organisatorisk och individuell nivå. Föräldrarna menade att det var viktigt att det var en organisation som man kände förtroende för och att den som erbjöd programmet hade mycket kunskap och erfarenhet inom området. Vikten av ett gott personlig ledarskap poängterades också.

I det andra temat samlades föräldrarnas synpunkter på lämpliga avsändare av ett program som Stark och klar. Många ansåg att skolan var den mest lämpliga arrangören alternativt att skolan skulle vara en medarrangör. Flera föräldrar menade

att skolan ansågs neutral, vilket var en viktig aspekt för dessa föräldrar. IOGT-NTO ansågs också av några föräldrar som en lämplig avsändare.

Det tredje temat inkluderar föräldrars påståenden kring icke lämpliga avsändare. De mest framträdande svaren var politiska och religiösa organisationer, som man inte ansåg skulle driva program som Stark och klar. En förälder ansåg att skolan inte var en lämplig avsändare. Ingen förälder nämnde IOGT-NTO som en olämplig arrangör av Stark och klar.

För att läsa mer om föräldrarnas uppfattning av Stark och klar rekommenderas förra årets rapport till Socialstyrelsen, *Med Kraft och Vilja* (Eriksson et al. 2010) och avhandlingen *Parents' Possibility to Prevent Underage Drinking – Studies of Parents, a Parental Support Program, and Adolescents in the Context of a National Program to Support NGOs* (Pettersson 2010). I dessa dokument kan man också läsa mer om Stark och klar och ytterligare delstudier som genomförts inom ramen för utvärderingen av Stark och klar.

IOGT-NTO: Föräldrar Tillsammans

Projektets innehåll och mål

Föräldrar Tillsammans är ett föräldrastödsprogram som bedrivs av nykterhetsorganisationen IOGT-NTO. Programmet syftar till att stärka vuxna i sin roll som tonårsföräldrar. Detta ska i sin tur minska alkoholkonsumtionen bland högstadieelever och därmed minska riskerna för att de ska råka illa ut. Programmet vänder sig till föräldrar med barn i skolår 7-9. Materialet bygger på att föräldrar tillsammans kommer överens om regler och förhållningssätt kring alkohol och att vuxna håller på 18-årsgränsen.

Målsättningen för föräldrastödsprogrammet är att i en flerårig process stödja de vuxna i deras föräldraroll i syfte att:

- Minska alkoholkonsumtionen bland ungdomar på högstadiet.
- Minska andelen som intensivkonsumerar alkohol en gång i månaden eller oftare samt minska berusningsdrickandet .
- Öka andelen ungdomar som inte dricker alls.
- Få fler föräldrar att aktivt hålla på 18-årsgränsen.

Mer information om programmet finns att läsa på <http://www.iogt.se>

Utvärderingens inriktning och mål

Huvudinriktningen på utvärderingen är att försöka identifiera effekter av programmet. Forskningsprogrammet avser att i en longitudinell studie följa utvecklingen hos tonåringar och deras föräldrar. Detta ska ske med avseende på familjeliv, kommunikation och levnadsvanor med särskild inriktning på alkohol som en utvärdering av föräldrastödsprogrammet. Planering och genomförande av den treåriga effektutvärderingen har skett sedan våren 2007. Forskningsprogrammet genomgick under våren 2008 etisk granskning av den forskningsetiska nämnden i Uppsala (Dnr 2007/318) och blev där godkänt. Studien påbörjades våren 2008 och fortlöper till och med 2011.

Forskarteamet har för denna fördjupningsstudie sökt och beviljats medel från SRA (Systembolagets Råd för Alkoholforskning). År 2009 beviljades 130 000 kr, 2010 - 300 000 kr och år 2011- 250 000kr.

IOGT-NTO vill undersöka om programmet ger samma effekt om det genomförs med start för föräldrar i skolår 7 som i skolår 8. Därför har metoden testats i utvärderingen med start för föräldrar med barn i skolår 7 och 8.

Centrala frågeställningar för utvärderingen:

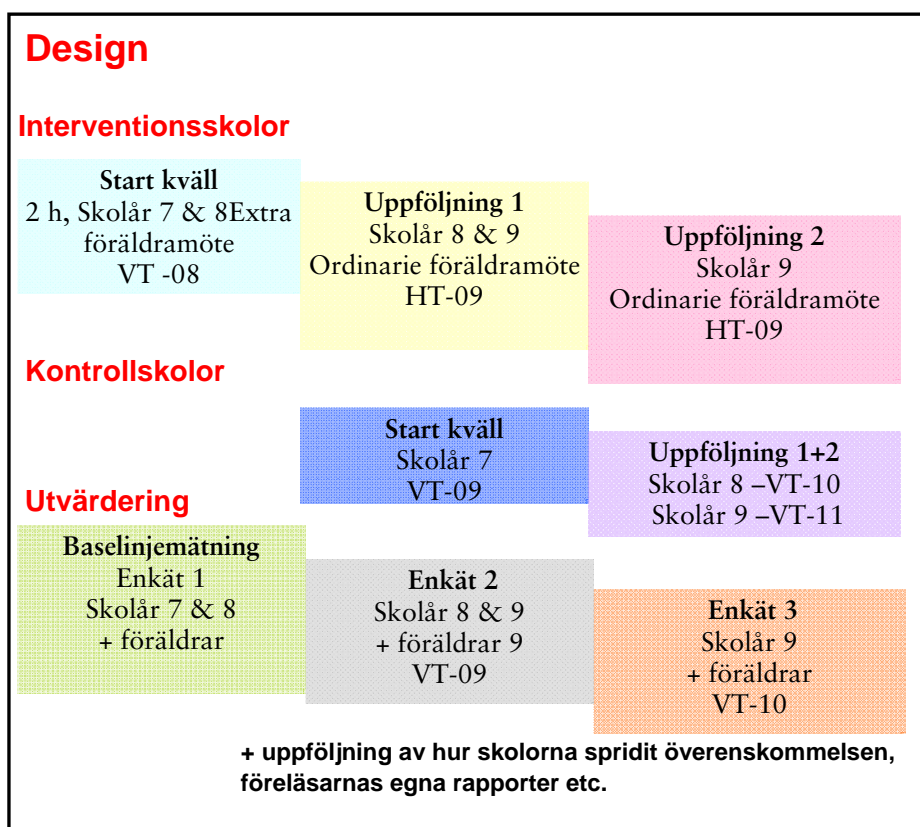
- Förändras föräldrarnas attityder/förhållningssätt till ungdomars drickande efter föreläsningen och överenskommelsen?
- Upplever deltagarna att föreläsningen och överenskommelsen är ett stöd för dem i deras föräldraskap, när det gäller att sätta gränser för sina barn?
- Hur sprids överenskommelsen till de föräldrar som inte deltagit och hur har deras reaktion varit?
- Förändras ungdomarnas alkoholkonsumtion?

Huvudhypotesen är att programmet Föräldrar Tillsammans påverkar ungdomarnas alkoholvanor i en restriktiv riktning, med hänsyn tagen till inflytande av andra bestämningsfaktorer. Denna effekt uppnås genom att föräldrarnas inställning och beteende påverkas av insatser inom programmet.

Metod och material

IOGT-NTO arbetar med programmet Föräldrar Tillsammans på flera orter i landet. Dock har vissa geografiska områden valts ut för att ingå i utvärderingen där organisationen har goda resurser till arbetet. Sju skolor tillhör interventionsgruppen och sex skolor finns i kontrollgruppen. Interventionsskolorna har erbjudits programmet för föräldrar i skolår 7 och 8 med start våren 2008. Kontrollskolorna har fått vänta ett år och programmet introducerades för föräldrar i skolår 7 på dessa skolor våren 2009 om så önskades.

Deltagande skolor är spridda över landet, från Lund till Boden och de är av varierande storlek. En skola har en internationell inriktning, vilket medfört att föreläsning, enkäter och övrigt material översatts till engelska. De medverkande IOGT-NTO distrikten är Halland, Jönköping, Kronoberg, Norrbotten, Skåne, Södermanland och Uppsala. Antalet personer som medverkar i studien är cirka 2000 elever samt deras föräldrar.

Figur 4.1. Uppläggnings av utvärderingen av Föräldrar Tillsammans.

Datainsamling

Studien omfattar återkommande datainsamling med enkäter till föräldrar och barn (Figur 4.1). Enkätfrågorna bygger på tidigare undersökningar och i möjligaste mån har etablerade, validerade frågor använts. Både föräldraenkäterna och elevenkäterna är kodade. Detta för att föräldrarnas svar ska kunna kopplas samman med de svar som eleverna ger men även för att kunna följa dessa föräldrar och ungdomar över tid. En utgångspunkt är att utvärderingen omfattar en baslinjemätning samt uppföljning under minst två år.

Baslinjemätning bland elever och föräldrar genomfördes våren 2008 i både interventions- och kontrollskolorna. Föräldrar, som hade barn i skolår 7 och 8 läsåret 2007-2008 i deltagande skolor, fick en enkät hemskickad med posten. Totalt besvarade 1336 föräldrar enkäten, en svarsfrekvens på 61 procent. Elevenkäten genomfördes på deltagande skolor med elever i skolår 7 och 8. Totalt besvarade 1761 elever enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 91 procent. Våren 2009 skickades föräldraenkäten till alla föräldrar med barn i skolår 9, totalt 1073 enkäter. Det var 561 föräldrar som besvarade enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 52 procent. Elevenkäten genomfördes i maj 2009 i både skolår 8 och 9. Svarsfrekvensen i skolår 8 blev 86 procent (n=826) och skolår 9 81 procent (n=821). Total svarsfrekvens för elevenkäten blev 83 procent. Efter datainsamlingen våren 2009 kunde materialet analyseras för att försöka besvara frågan *Vad uppnår vi med att starta programmet i skolår 8?*

Våren 2010 genomfördes den sista datainsamlingen inom utvärderingen. Då deltog elever i skolår 9 samt deras föräldrar. I och med denna datainsamling går deltagande elever att följa från skolår 7 till skolår 9. Föräldrarna har besvarat enkäten när deras elever gick i skolår 7 och 9. Som ett försök att höja svarsfrekvensen fick föräldrarna 2010 information om att 1000 kr skulle delas ut till de tre klasser där störst svarsfrekvens uppnåddes bland föräldrarna. Svarsfrekvens på datainsamlingarna 2008, 2009 och 2010 med alla respondenter finns beskrivet i Tabell 4.1.

Tabell 4.1. Svarsfrekvens på datainsamling med föräldrar och elever 2008, 2009 & 2010.

Besvarade enkäter		Interventions- skolor % (antal svarande)	Kontroll- skolor % (antal svarande)	Svars- frekvens % (antal svarande)	Total under- sökning- grupp
Våren 2008	Föräldrar	59	64	61	(2185)
	Skolår 7+8	(773)	(872)	(1332)	
	Elever	83	85	84	(2010)
	Skolår 7+8	(969)	(716)	(1685)	
Våren 2009	Föräldrar	51	54	52	(1073)
	Skolår 9	(324)	(237)	(561)	
	Elever	83	83	83	(1976)
	Skolår 8+9	(937)	(710)	(1647)	
Våren 2010	Föräldrar	47	42	44	(1099)
	(skolår 9)	(261)	(225)	(486)	
	Elever	84	91	87	(974)
	(skolår 9)	(457)	(389)	(846)	

Resultat

I resultatdelen presenteras först föräldrarnas syn på interventionen och därefter ges en presentation av vad vi uppnår med att starta programmet Föräldrar Tillsammans i skolår 8. Det ges även en beskrivning av hur det insamlade materialet efter 2008, 2009 och 2010 års datainsamling ser ut med föräldrar och elever som år 2008 gick i skolår 7.

Hur ser föräldrarna på interventionen?

Föräldrarna på interventionsskolorna fick våren 2009 bland annat besvara frågor om deltagande i interventionen, överenskommelsens betydelse samt vad de anser är viktigt med ett föräldrastödsprogram som Föräldrar Tillsammans. Totalt besvarade 324 föräldrar på interventionsskolorna enkäten (51 procent). Det fanns dock ett internt bortfall då alla dessa föräldrar inte besvarade alla frågor som handlade om programmet. Av föräldrarna svarade 176 (56 procent) att de tagit del av information

om Föräldrar Tillsammans. Av dessa 176 har 173 besvarat frågan om de deltagit på föräldramöte, vilket 121 föräldrar gjort (70 procent).

Av de föräldrar i interventionsskolorna som svarar att de tagit del av information om Föräldrar Tillsammans (n=176) svarar 171 på frågan om de sett överenskommelsen. Det har 140 föräldrar av dessa gjort (82 procent). Detta trots att överenskommelsen ska ha skickats per post till alla föräldrar i deltagande klasser.

Av de föräldrar som sett överenskommelsen besvarar 137 föräldrar frågan om de har läst igenom överenskommelsen, vilket 132 (96 procent) har gjort. Det var 107 av dessa 132 (81 procent) föräldrar som haft ett samtal med sitt barn om överenskommelsen. På frågan om överenskommelsen fungerar som ett stöd i föräldraskapet svarar 119 av 132 (90 procent) att den fungerat något, ganska mycket eller mycket som ett stöd. När det gäller gränssättning för sitt barn anser 54 av 132 föräldrar (41 procent) att överenskommelsen underlättat för detta.

Föräldrarna som läst igenom klassens överenskommelse fick besvara frågor om överenskommelsens betydelse. Dels om den bidragit till att man som förälder oftare samtalar med sitt barn om vissa frågor samt om överenskommelsen varit till någon hjälp för att ta upp dessa frågor till diskussion med sitt barn. Föräldrarna angav att Föräldrar Tillsammans framförallt varit en hjälp för samtal om tobak, droger och alkohol. Det var också dessa områden som föräldrarna ansåg att programmet bidragit till att de oftare talade med sitt barn om.

Vad uppnår man med att starta programmet i skolår 8?

Både elevers och föräldrars data i kontroll- och interventionsskolorna har analyserats för att undersöka om det finns några skillnader ett år efter baslinjemätningen som kan komma att kopplas till programmets genomförande i interventionsskolorna. De skillnader som fanns från start skulle inte komma att påverka eventuella positiva resultat av programmet senare eftersom de var till interventionsskolornas nackdel.

Elever

I data från baslinjemätningen i skolår 8, skapades två grupper av elever. En grupp som definierades som alkoholkonsumenter. Denna grupp svarade att de hade druckit alkohol en gång eller mer (n=527). Den andra gruppen var icke alkoholkonsumenter och svarade att de inte druckit eller att de hade smakat/smuttat ur någon annans glas (n=307). De två grupperna analyserades var för sig utifrån alkoholvariablerna i

enkäten och eleverna i kontroll- och interventionsskolorna jämfördes ett år senare, i skolår 9. Vad hade hänt? Det gick att se en skillnad i den grupp som i skolår 8 inte druckit alkohol. När den gruppen analyserades i skolår 9 upptäcktes att mindre andel elever av denna grupp i interventionsskolorna i skolår 9 hade druckit alkohol. När jämförelser på samma fråga gjordes med könsuppdelning visade det sig att skillnaden fanns bland flickorna i gruppen (Tabell 4.2). På övriga alkoholvariabler fanns inga skillnader och inte heller bland de elever som redan var alkoholkonsumenter i skolår 8.

Tabell 4.2. Interventions- och kontrollskolors elever som i skolår 8 inte druckit alkohol och som besvarat frågan i skolår 9 *Har du någon gång druckit alkohol?* uppdelat på kön.

Har du någon gång druckit alkohol? (*Sign 0,023)		Interventionsskolor % (antal svarande)	Kontrollskolor % (antal svarande)
Pojkar	Ja	41 (43)	44 (40)
	Nej	59 (63)	56 (50)
Flickor	Ja	39 (50)	55 (49)
	Nej	61 (77) *	45 (40)*

Föräldrar

De skillnader som hittades mellan kontroll- och interventionsskolornas föräldrar handlade bland annat om skillnader i vad föräldrar kan anse förebygger alkoholbruk bland unga. Större andel av föräldrarna i interventionsskolorna än kontrollskolorna ansåg att *uppmuntra till aktiviteter som är alkoholfria* samt att *ha gemensamma värderingar med andra föräldrar* förebygger alkoholbruk bland unga. Det visade sig också att föräldrarna i interventionsskolorna år 2009 hade en restriktivare inställning till ungdomar och alkohol. Denna skillnad fanns ej vid baslinjemätningen.

Sammanfattningsvis, de första analyserna som genomförts av data från elever och föräldrar i skolår 8 samt 9 visar på att programmet kan påverka och förskjuta debuten av alkohol. Detta bland de elever i skolår 8 som ännu inte börjat dricka alkohol när programmet introduceras hos föräldrarna. Det kan också vara möjligt att med programmet påverka föräldrarnas attityder gentemot ungdomar och

alkohol. Framförallt att behålla föräldrarnas restriktiva attityd. Mer information om resultatet finns att läsa i rapporten *Med kraft och vilja* (Eriksson et al. 2010).

Vad uppnår man med att starta programmet i skolår 7?

Eftersom datainsamlingen inom utvärderingen är slutförd kan materialet från elever och föräldrar börja analyseras för att ge svar på om programmet haft den effekt som önskas när programmet startar i skolår 7. Analyserna av materialet är i inledningsskedet. I Tabell 4.3 presenteras en översikt av hur det insamlade materialet ser ut med föräldrar och elever som år 2008 gick i skolår 7.

Tabell 4.3. Svarsfrekvens på datainsamling 2008 - 2010 med föräldrar och elever som 2008 gick i skolår 7.

Besvarade enkäter		Interventions- skolor % (antal svarande)	Kontroll- skolor % (antal svarande)	Svars- frekvens % (antal svarande)	Total under- sökning- grupp
Våren 2008	Föräldrar	65 (405)	65 (273)	65 (678)	(1044)
	Skolår 7				
	Elever	78 (473)	85 (354)	81 (827)	(1021)
Skolår 7					
Våren 2009	Elever	85 (464)	86 (362)	86 (826)	(962)
Skolår 8					
Våren 2010	Föräldrar	47 (261)	42 (225)	44 (486)	(1099)
Skolår 9					
	Elever	84 (457)	91 (389)	87 (846)	(974)
Skolår 9					

När antalet besvarade enkäter från de tre åren undersöks finner man att 267 familjer (både elev och förälder har besvarat alla enkäter) går att följa från skolår 7 till skolår 9. Av dessa tillhör 144 interventionsgruppen och 123 kontrollgruppen. Det finns 64 elever som bara besvarat enkäten vid en datainsamling, skolår 7, 8 eller 9. För föräldrarna är den gruppen lika stor, 64 personer som bara besvarat enkäten

när deras barn gick i skolår 7 eller 9. Tabell 4.4 visar på hur många elever och föräldrar som går att följa över åren.

Tabell 4.4. Antalet elever respektive föräldrar som besvarat enkäter olika skolår.

Besvarade enkäter		Elever	Föräldrar
Skolår	7	827	678
	7+8	699	-
	7+8+9	307	
	7+9		379

Avslutande reflektioner

- De första analyserna av programmet utifrån frågan *Vad uppnår vi med att starta programmet i skolår 8?* tyder på att flickor som ännu inte i skolår 8 har konsumerat alkohol kan skjuta upp sin alkoholdebut genom föräldrars medverkan i programmet.
- Föräldrarna i interventionsgruppen kan genom medverkan i programmet påverkas till att behålla sin restriktiva attityd gentemot ungdomar och alkohol.
- Datasamlingen inom utvärderingen är slutförd. I och med detta kan fördjupade analyser genomföras på hela materialet som samlats in 2008-2010 och frågan *Vad uppnår vi med att starta programmet i skolår 7?* kan börja besvaras. En slutrapport på utvärderingen beräknas bli klar 2011/12.

Mål utan alkohol

Projektets innehåll och mål

Svenska Fotbollförbundet (SvFF) beslutade 2004 att starta en treårig satsning för att förbättra kunskapen och öka medvetenheten i sina föreningar om fotbollens sociala ansvar och alkoholförebyggande möjligheter. Arbetet initierades av statliga

Alkoholkommittén och i samarbete mellan SvFF, IOGT-NTO och Alkoholkommittén skapades projektet Mål utan alkohol. Alla barn och ungdomar skulle ges en trygg och säker idrottsmiljö genom en satsning vars syfte var att senarelägga alkoholdebuten för de fotbollsspelande ungdomarna.

Att arbeta med policys och i det här fallet alkohol- och drogpolicys i idrottsföreningar är ett relativt nytt och spännande område nationellt, men även internationellt. Idrottsföreningar är en viktig arena för att möta barn och ungdomar, men även deras föräldrar och unga vuxna. Även i internationell litteratur har idrottsföreningen börjat ses som en viktig hälsofrämjande arena. I handslagets forskningsrapport om *Kampen mot droger* dras slutsatsen att det är viktigt att idrottsrörelsen arbetar vidare med att skapa ett strategiskt långsiktigt drogförebyggande arbete (Jonsson et al., 2007). Man menar även att det behöver byggas upp tydliga strukturer inom föreningar och förbund för hur det drogförebyggande arbetet skall bedrivas.

Under de tre åren, med start 2005, har totalt 13 föreningar och ett distriktsfotbollsförbund medverkat i projektet. I utvärderingsrapporten medverkade föreningarna från projektets två första år. Projektets medverkande föreningar var:

Tabell 4.5. Förteckning över medverkande föreningar i projektet.

År	Herrelit	Damelit	Bredd
1	Landskrona BoIS	Umeå IK	Kvarnby IK, Morön BK och Skiljebo SK
2	IFK Norrköping	Bälinge IF	Byttorps IF, Matfors IF och Skattkärrs IF
3	AIK	Djurgårdens IF DFF	Torslanda IK och Hallands FF

Föreningarna åtog sig att arbeta med projektet i ett år och sedan verka som modellförening för projektet. Föreningarna skulle arbeta aktivt med alkoholfrågor i föreningen bland annat genom att utveckla en alkoholpolicy och handlingsplan som når ut till samtliga medlemmar och genom detta få alla att arbeta mot samma mål.

Utvärderingens inriktning och mål

Projektet höll på 2005-2008. Utvärderingen påbörjades i början av 2007 och avslutades 2009.

Forskarteamet gavs av dåvarande Alkoholkommittén och SvFF uppdraget att utvärdera projektet Mål utan alkohol. I utvärderingen läggs fokus på hur policyarbetet ser ut i föreningarna samt hur projektet har fortlöpt utifrån föreningarnas och SvFF: perspektiv.

Mer om utvärderingen ges i boken Med kraft och vilja (Eriksson et al., 2010).

Resultat

Det som kännetecknar samtliga föreningars tankar om en alkohol- och drogpolicys innehåll är ord som *sunt förnuft, möjlig att följa* samt *efterlevnadsbar*. Att ungdomar inte skall dricka alkohol och använda tobak är självklart, men föreningarna skiljer sig åt när det gäller hanteringen av vuxnas alkoholbruk, t.ex. hur fester med vuxna medlemmar ska hanteras. Att alkohol inte ska förekomma i samband med träningar, cuper och läger är man eniga om, däremot huruvida alkohol i samband med aktiviteter med sponsorer får förekomma eller inte finns det olika uppfattningar kring. Detta uppdrag har resulterat i en rapport med en tillhörande sammanfattning till Svenska Fotbollsförbundet (Geidne 2009, 2009a).

Idrottsföreningen som hälsofrämjande arena

Förutom dessa rapporter analyseras nu materialet vetenskapligt. En vetenskaplig artikel behandlar idrottsföreningen som hälsofrämjande arena i en litteraturöversikt (Geidne et al., 2011 manus). En annan vetenskaplig artikel belyser vilka faktorer som påverkar implementeringen av en alkoholpolicy i idrottsföreningar. Båda dessa skall ingå i Susanna Geidnes kommande doktorsavhandling.

Maia projektet- Ett myndighetsgemensamt arbete mot illegal alkohol

Maia projektet - ett myndighetsgemensamt arbete mot illegal alkohol är ett utvecklingsarbete finansierat av Statens folkhälsoinstitut, samordnat av länsstyrelsen i Örebro län och länets Polismyndighet samt utvärderat av vår forskargrupp. Projektet genomfördes hösten 2009 till och med årsskiftet 2010/2011. En delrapport presenterades under 2010 (Green & Eriksson 2010). Efter avslutat projektarbete färdigställdes en slutrapport av utvärderingen (Green & Eriksson 2010a).

Samverkansprojektet syftade till att begränsa ungdomars tillgång till illegal alkohol. Tre olika delar studerades under projekttiden. Det första handlar om en

underrättelseledd verksamhet (PUMA). Den andra är en erfarenhetsbaserad verksamhet som fått namnet: Insatser mot ungdomsfester med alkohol. Den tredje var Kronobergsmodellen som har utvärderats av BRÅ (2009). Planen var att i hela Örebro län implementera Kronobergsmodellen, som syftar till att minska ungdomar drickande i offentliga miljöer och i förlängningen bidra till att minska ungdomsvåldet i dessa miljöer.

En nyckelfråga för utvärderingen var om det är målinriktade och effektiva metoder som används. För att kunna besvara detta behövs en kombination av insikter i genomförandet av de olika insatserna och en bedömning av de effekter som insatserna kan få.

I slutrapporten (Green & Eriksson 2010a) är syftet att beskriva, skapa förståelse och bidra till kunskap om detta ambitiösa förändringsarbete där olika myndigheter och kulturer möter varandra för att undanröja en negativ faktor – illegal alkohol - och för att skapa goda villkor för barn och ungas utveckling och hälsa. Som läsare får du ta del av olika vedermödor och glädjeämnen som funnits under arbetets gång. Det handlar om ett relativt välplanerat projekts möte med vardagen inom polisen och kommunerna. Ett möte som inneburit att projektet fått förändras och tidsplanerna justerats. Därför har utvärderingsplanen inte helt kunnat fullföljas under den tillgängliga tiden.

Under den första delen av projektet konstaterades att förutsättningarna för att utveckla ett myndighetsgemensamt arbete inte fanns. Utvecklingsarbetet fick därför en alltför polisiär och projektbetonad inriktning. I samband med nästa delrapportering noterades att det krävs strukturer för att kunna samverka. Vidare konstaterades att det är viktigt att satsa på ett mer omfattande professionsutbyte på kommun och länsnivå. Inom polismyndigheten noterades en rad förändringar. Bland annat att alkoholen prioriterades på ett annat sätt och att Kronobergsmodellen fått en vidare innebörd och bättre förankring. Den underrättelseledda verksamheten har uppmärksammats som betydelsefull för att kunna styra verksamheten så effektivt som möjligt. Samverkan med Tullverket har också konstaterats möjlig att vidareutveckla. Polisen behöver dock fortsätta att lära av interna och externa erfarenheter. Framgångar kan relateras till att Polisen går mot att bli en mer lärande organisation. Goda exempel och kunskaper om arbetsmetoder behöver spridas på ett strukturerat sätt konstateras i rapporten. Många viktiga lärdomar finns ändå att hämta från verksamheten i rapporten (Green & Eriksson 2010a).

Sammantaget vittnar redovisningen av de olika insatserna inom projektet relativt god måluppfyllelse sett till de kvantitativa målen som fanns. Ungdomars tillgång och bruk av alkohol studeras i samarbete med Samhällsmedicinska enheten men först efter en ny datainsamling Liv & Hälsa Ung våren 2011 kommer vi kunna säga något om utvecklingen.

Nya fördjupningsstudier

Det pågår en planering av nya fördjupningsstudier. Huvudfokus är på insatser riktade direkt till barn och ungdomar. Det finns mycket som visar på behovet av kunskapsutveckling (se t.ex. Babor et al., 2010). Barn och ungdomar behöver få kunskap om alkohol och droger för att utveckla positiva kunskaper, attityder och beteende som minskar skadorna av alkohol och droger för individ och samhälle. Inom den pågående satsningen finns en rad projekt som har möjlighet att ge kunskap om olika metoder för detta arbete.

De satsningar som finns idag inom projektportföljen ger förutsättningar för att utveckla effektstudier med skolan som arena och med fritiden som arena, studier av program med genusperspektiv och studier av förebyggande insatser för utvalda grupper.

Strategin i vårt arbete är att lägga upp en gemensam strategi i så stort utsträckning som möjligt. Detta skapar möjligheter att jämföra mellan olika program. Här används gemensamma frågeinstrument i flera olika projekt med tillägg av projektspecifika frågor. I studierna behövs även en processdokumentation för att kunna belysa implementeringen av det förebyggande programmet.

En annan viktig förutsättning för fördjupningsstudierna är att genomföra dessa med möjlighet till kort- och långsiktiga uppföljningar. Detta kräver att undersökningarna genomförs så att enskilda individer kan följas upp. Detta fordrar god forskningsetik och etisk prövning, vilket genomförs vid den regionala forskningsetiska nämnden i Uppsala. Detta kräver informerat samtycke, frivilligt deltagande och beaktande av alla relevanta etiska principer.

Sist men inte minst viktigt är att utveckla samarbetet med de olika frivilliga organisationerna för att skapa ett förtroendefullt partnerskap, som kan möjliggöra

studier som löper över flera år för att kunna ge kunskap om vad olika insatser betyder på kort och lång sikt.

De fördjupningsstudier som nu planeras innehåller bland annat effektstudier av kontraktmetoden Smart och skolprogrammet Triaden. Undersökningar ska också genomföras av vilka som deltar och med vilken effekt. Detta kommer också genomföras inom en rad genusinriktade insatser och verksamheter till särskilt utvalda grupper. I det följande redovisas läget i mitten av april 2011.

Effektstudier med skolan som arena

Skolan är en viktig arena för att förebygga alkohol, tobak och drogkonsumtion bland ungdomar. Det finns många positiva fördelar med att arbeta förebyggande i skolan, exempelvis når man många barn och ungdomar och man kan arbeta långsiktigt eftersom grundskolan är tio år. Skolans förebyggande arbete har länge kännetecknats av kortsiktiga och informationsbaserade ansatser, forskning har dock visat att dessa ansatser ofta har liten eller ingen effekt på drogbruk (Faggiano et al., 2005; Ferrer-Wreder et al., 2005; Nation et al., 2003; Greenberg et al., 2003, Gislason & Löwenborg, 2007; Backinger et al., 2003).

På senare år har ett flertal metoder tillämpats. Det finns exempelvis program som fokuserar på sociala färdigheter som syftar till att stärka förmågan att stå emot grupstryck. Forskning har visat att programmen har positiv effekt på drogekunskap, beslutsfattande, självförtroende, grupstryck och drogbruk (Faggiano et al., 2005; Ferrer-Wreder et al., 2005; Greenberg et al., 2003; Nation et al., 2003; Wilson et al., 2001). Två studier visar dock motstridiga resultat. Den ena studien visade att tobaksbruket minskade men effekten var endast kortvarig och upphörde innan interventionen avslutades (Cuijpers et al., 2002). I den andra studien fann man inte att metoder som inriktar sig på sociala färdigheter hade några signifikanta effekter på drogbruk (Sobeck et al., 2006).

Det finns också program som är fokuserade på elevers attityder och normer, program som kombinerar kunskap med emotionell utveckling samt program som syftar till att tillhandahålla bra alternativ till drogbruk och öka självkänedom och möjlighet till kontroll (Botvin & Griffin, 2007). Preventiva insatser har också kommit att inkludera föräldrar eller andra vuxna (Rosendahl et al., 2003; Bremberg, 2004; Nilsson et al. 2006; Midford, 2009). Forskning har visat att föräldrarnas

attityder och kunskap är en viktig komponent för att lyckas med ungdomarna (Bremberg, 2004; Ferrer-Wreder et al., 2002; Kumpfer et al., 2003).

Det finns också förebyggande program som använder sig av förmånskort för att reducera drogbruket. Tanken är att man föredrar förmånskortet om man upplever att de ekonomiska vinsterna är större än fördelarna med att använda alkohol och tobak (Folkhälsoinstitutets hemsida). För ungdomar saknas vetenskapliga utvärderingar av dessa program men för vuxna finns två studier gjorda (Higgins, 2002; Lussier, 2006). Resultaten tyder på att förmånskort kan ha en viss effekt på drogbruk. Man fann också att förmånskort med ett större ekonomiskt värde hade bättre effekt på drogbruk än förmånskort med lägre ekonomiskt värde (Lussier, 2006).

Ett program som används relativt frekvent för att förebygga tobaksbruk är Smoke-free class competition (SFC). Idén för SFC skapades år 1989 i Finland där man årligen har genomfört programmet sedan 1989/1990. År 1997/1998 genomfördes det för första gången i Europa (Wiborg & Hanewinkel, 2002). Antal deltagande länder har ökat för varje år och år 2008/2009 hade 15 europeiska länder implementerat programmet (info från hemsida; <http://www.smokefreeclass.info/statistics.htm>). Metoden går ut på att hela skolklasser tävlar genom att de skriver på ett kontrakt att de ska vara tobaksfria ett halvår i taget. I slutet av tävlingen kan tobaksfria klasser vinna priser i ett lotteri. Hittills har fyra utvärderingar av effekterna av programmet publicerats (Crone et al, 2003; Schulze, Mons, Edler, & Pötschke-Langer, 2006; Vartiainen, Saukko, Paavola, & Vertio, 1996, Wiborg & Hanewinkel, 2002). Resultaten tyder på att metoden kan ha en kortsiktig effekt och kan fördröja tobaksdebuten. Man har dock inte funnit några långsiktiga effekter på tobaksbruk (Schulze et al., 2006).

Flera internationella utvärderingar gällande förebyggande metoder i skolan framförallt från USA har presenterats, men resultaten är ofta tvetydiga när det gäller vilka program som är effektiva (Tobler, 2000). Studier har visat att effektiva förebyggande program är baserade på vetenskaplig forskning (Cujiper et al., 2002; Gislason & Löwenborg, 2007; El Khouri & Sundell, 2005), de använder sig av interaktiva metoder, är baserade på socialt inflytande, fokuserar på normer samt förpliktelser/intentioner att inte använda tobak, inkluderar samhälleliga aktioner, inkluderar kamrater som ledare, de kan även inkludera livskompetensträning (Cujiper, 2003; Botvin & Griffin, 2007).

Forskning har visat att skolbaserade program som tillämpar interaktiva inlärningsmetoder ger bättre resultat än metoder där barn och unga passivt tar emot information (Tobler et al., 2000; Sundell & Forster, 2005; Botvin & Griffin, 2007). De interaktiva programmen ger bäst effekt om de är en del av en bredare strategi där strategin är systemövergripande och innefattar kommunikation med föräldrar och andra aktörer i samhället (Ferrer-Wreder et al., 2005; Greenberg et al., 2003; Nation et al., 2003; Wilson et al., 2001).

Studier har också visat att interaktiva tobaksförebyggande program som innehåller moment avseende social inflytande som inkluderar 15 eller fler lektioner med start i grundskolan och som fortsätter i högstadiet har visat sig ha en långtidseffekt när det gäller tobaksbruk. Andra faktorer som kan förbättra långtidseffekten är om inslag av generell social kompetens och inflytande inkluderas i programmen, hur programmen utförs (hur lärare är tränade och motiverade) har också visat sig förbättra effekten av programmen samt om äldre kamrater är involverade (Flay, 2009; Tobler, 2000).

Forskning har visat att drogförebyggande program som engagerar ungdomar har godast möjlighet att uppnå och upprätthålla effekt (Midford, 2009). Forskningsöversikterna visar dessutom att sannolikheten för goda resultat ökar om man kombinerar undervisning om kunskaper med social träning (Sundell & Forster, 2005; Statens folkhälsoinstitut, 2002).

El Khouri & Sundell (2005) menar att man bör fokusera på yngre barn (9-10 års ålder) och deras föräldrar, man bör fokusera på beteendeförändring snarare än förändring av normer och attityder, man bör tillämpa långsiktiga insatser samt att man ska rikta in sig på flera risk- och skyddsfaktorer samtidigt.

Andra komponenter som har beskrivits som effektiva i förebyggande program är kunskapsinriktade program som handlar om information om ungdomars faktiska droganvändning, effekter av drogbruk samt information om media och sociala konsekvenser av ett drogbruk (Ennett et al., 2003; Botvin & Griffin, 2007), känslomässigt innehåll där fokus ligger på självkänsla, attityder och värderingar, förmågan att tacka nej där ett uttalat löfte om att inte använda alkohol och droger finns med, kognitiva beteendefärdigheter och aktiviteter som främjar nätverk med ungdomar som inte använder droger (Ennett et al., 2003; Botvin & Griffin, 2007) samt generella färdigheter som ökar social och personlig kompetens, som beslutsfattande och kommunikation samt självhävdelse (Botvin & Griffin, 2007).

Forskning visar att interventionsstudier med förebyggande metoder ofta saknar en väljord design (Faggiano et al., 2005; Foxcroft et al., 2002). Studierna saknar ofta lämpliga kontrollgrupper och metoderna som utvärderas saknar många gånger stöd för långtidseffekter (Ferrer-Wreder et al., 2005). I Sverige saknas vetenskaplig evidens för merparten av de förebyggande metoder som inriktar sig på primärprevention i skolan (Sundell & Forster, 2005). Det finns följaktligen ett stort behov av att utvärdera de insatser mot tobak, alkohol och andra droger som används i skolan.

Utvärdering

Beredningsgruppen har för år 2011 beviljat medel till flera projekt som arbetar med skolan som arena. Detta har lett till att forskarteamet fått i uppdrag att genomföra en utvärdering av projekt som använder förebyggande program i skolan. I skolan använder man sig av ett flertal olika drogförebyggande metoder men få av dessa är utvärderade. Det är således av stor vikt att dessa utvärderas för att se om programmen har en drogförebyggande effekt.

Diskussioner har först med de olika organisationerna om upplägget av utvärderingen. Projekten har fått komma med synpunkter på dels utvärderingens inriktning men även specifika frågeställningar som kan vara aktuella för just deras projekt. Eftersom det ingår flera projekt i denna utvärdering finns det möjlighet att ha både gemensamma och projektspecifika frågeställningar. Utvärderingarna av de nedanstående projekten kommer att bestå av longitudinella uppföljningar av elever i olika åldrar. Nedan presenteras de olika projekten.

Tabell 4.6. Fördjupningsprojektens beviljade medel, målgrupp och verksamhetsort år 2011.

År 2011	SMART Med ungdomar för ungdomar i utsatt region	Team 49 Triaden	ABF Stopp Stanna Tänk!
Beviljade medel (tkr)	800	300	300
Projektets målgrupp	Elever skolår 4-9	Elever skolår 4-6	Elever skolår 9, föräldrar, skolpersonal
Verksamhetsort	Södra Sverige, Skövde	Kävlinge	Ockelbo/Sandviken

Riksförbundet SMART- kontraktmetoden

Riksförbundet SMART är ett nätverk för alla som arbetar drogförebyggande med hjälp av positiv förstärkning och individuella kontrakt med ungdomar. Kontraktmetoden är ett drogförebyggande program som bedrivs av riksförbundet SMART.

Riksförbundet Smart bygger på ett nätverkstänkande där de lokala verksamheterna, med stöd av Riksförbundet, själva utformar metoden utifrån lokala förutsättningar. Drygt 30 000 ungdomar i Sverige är lokalt anslutna till någon form av kontraktverksamhet. Kontraktmetoden har sitt ursprung i idrottsrörelsen. Konceptet har utvecklats och idag finns metoden i närmare 90 svenska kommuner och åtta andra länder. Aktörer bakom dessa kontraktverksamheter kan till exempel vara landsting, socialtjänst, polis, skolor, idrottsföreningar och ideella föreningar. Kontraktmetoden lämpar sig väl för samverkan och i många fall är flera av dessa aktörer involverade i respektive kontraktverksamhet.

Metoden består av ett kontrakt som ungdomarna får skriva på efter medgivande av föräldrar/vårdnadshavare. Kontraktet innehåller ofta fyra punkter (ibland bara tobak) och skrivs vanligtvis på för ett år i sänder av blivande medlem och dess förälder. De flesta verksamheter har droger och några andra punkter i sina kontrakt, som kan se ut så här:

- avstå från användande av droger (exempelvis tobak, alkohol, narkotika eller sniff- och dopningsmedel)
- låta bli att förstöra sådant som tillhör någon annan
- låta bli att snatta eller stjäla
- vara en bra kompis och visa respekt för andra människor

Vid kontraktsbrott kontaktas medlem och förälder/vårdnadshavare för samtal. Medlemmen kan uteslutas, allt ifrån en månad upp till resten av kontraktperioden, men är alltid välkommen tillbaka.

Det finns idag stora variationer i hur man väljer att arbeta med kontraktmetoden. Folkhälsoinstitutet genomförde 1998 en kartläggning av 22 projekt som använde sig av kontraktmetoden. Kartläggningen visar att det fanns regionala skillnader i hur man arbetar med kontraktmetoden, antal punkter i kontrakten varierade och kontrakten hade olika lång giltighetstid (Modée, 1998). Skillnader finns också när det gäller vem som är huvudansvarig för kontraktverksamheten och det finns regionala skillnader avseende vilken målgrupp man riktar sig till.

I forskarteamets studie av kontraktmetoden i Kramfors framkom viktiga resultat trots att utvärderingen inte blev optimal på grund av att kommunen valde att sluta med metoden innan utvärderingen var klar (Eriksson et al., 2011). Riksförbundet SMART når många ungdomar med sin kontraktmetod. Resultatet från denna undersökning visade på samband mellan kontrakt och elevernas alkohol- och tobakskonsumtion. Föräldrastudien visade att trots att kontraktmetoden i huvudsak är en ungdomsinriktad metod har den betydelse för föräldrarna i föräldraskapet framförallt när det gäller frågor om tobak, alkohol, narkotika, stöld och snatteri.

I några kommuner och skolor finns Smart Ungdomsklubbar. Dessa klubbar hjälper ungdomar att aktivt välja bort osmarra val såsom tobak, alkohol och andra droger. Medlemmar får ta del av olika aktiviteter och andra förmåner.

Syfte och målgrupp

Syftet med kontraktmetoden är att arbeta drog förebyggande med hjälp av positiv förstärkning och individuella kontrakt med ungdomar. Målet är att förhindra och/eller skjuta upp olika slags drogdebuter. Programmet vänder sig till elever i årskurs 4-9, som nås i samarbete med skola och föräldrar. Olika förmåner såsom aktiviteter och rabatter knyts till ett medlemskap grundat på ett medvetet bortval av

osmarta/negativa beteenden via ett kontrakt. Kontraktet måste godkännas av en förälder, vilket leder till viktiga goda samtal hemma.

Uppläggnig av utvärderingen

SMART arbetar med kontraktmetoden på flera orter i landet. De södra delarna av Sverige har en mer utsatt position än övriga landet bland annat när det gäller tillgång till droger och närhet till kontinenten. Av dessa skäl anser SMART att det behövs en särskild primärpreventiv satsning på barn och ungdomar i dessa områden. Diskussioner mellan forskargruppen i Örebro och SMART har förts gällande vilka kommuner och skolor som kan tänkas vara aktuella för en utvärdering av kontraktmetoden. Diskussionerna ledde fram till att alla skolor i Sjöbo kommun, två skolor i Hässleholm kommun samt skolor i Skövde kommun valdes ut som aktuella för utvärderingen. Skolor i Skövde kommun valdes ut eftersom de har använt metoden under en lång tid och det kan således vara av vikt att jämföra verksamheter som använt metoden under lång kontra kort tid.

När det gäller deltagande interventionsskolor så har samtal förts med skolor i Sjöbo och Skövde kommun samt med två skolor i Hässleholms kommun. I Sjöbo kommun är kontraktmetoden nyetablerad och Vannaröds skolan i Hässleholm kommer att starta kontraktverksamheten under hösten 2011. I Bjärnum skola i Hässleholm och i Skövde kommun är kontraktmetoden väletablerad. Kontrollskolor kommer att väljas ut i en kommun som inte använder kontraktmetoden.

Studiens syfte och frågeställningar

Utvärderingen består av två delar. Den ena delen består i att identifiera effekter av kontraktmetoden och den andra delen består av en processbeskrivning av de olika verksamheter som bedriver kontraktmetoden. För att identifiera effekter av metoden krävs en longitudinell uppläggnig med interventions- och kontrollgrupper. För att kunna utvärdera programmet krävs även dokumentationer av programmets genomförande det vill säga inslag av processutvärderingar samt information om andra hälsofrämjande och förebyggande insatser som genomförs på medverkande skolor.

Specifika frågeställningar för kontraktsmetoden

- Varför har vissa elever kontrakt och varför har vissa inte det? Finns det några gemensamma egenskaper hos elever som skriver kontrakt respektive inte skriver kontrakt?
- Hur tas kontraktsmetoden emot i en verksamhet där kontraktsmetoden är nyetablerad kontra i en verksamhet där kontraktsmetoden är väletablerad? Finns det några likheter eller skillnader?
- Påverkas effekten av metoden eller antal elever som har kontrakt av vem som är ansvarig för kontraktsmetoden i verksamheten.
- Har det någon betydelse för effekten om kontraktet endast innefattar tobaksfrihet jämfört med ett kontrakt som innefattar alkohol, tobak, narkotika och så vidare?
- Stora skillnader förekommer i antal elever som skriver kontrakt i de olika skolorna, vilka elever når man, vilka är de som skriver kontrakt, varför har så stor andel elever kontrakt på vissa skolor?
- Vad betyder de olika förmånerna som ges? Har dessa någon betydelse för hur många elever som skriver kontrakt och har dessa förmåner någon betydelse för effekten av metoden?
- Har Smart ungdom någon betydelse för hur många elever som skriver kontrakt? Finns det några andra effekter som Smart ungdom bidrar till?

Design

Programmet genomförs år 1 i utvalda interventionsskolor. Kontrollskolor kommer att väljas ut där man inte använder sig av kontraktsmetoden.

- En första mätning med elever i skolår 7 hösten 2011.
- Uppföljande mätningar under de följande fyra åren.
- Dokumentation görs av programmets genomförande samt av andra hälsofrämjande och förebyggande insatser på de utvalda skolorna.

Studien av kontraktsmetoden är planerad att påbörjas hösten 2011 och fortlöpa till och med 2014.

Både intervention och kontrollskolorna kommer att få tillgång till elevenkätresultat på skolnivå. Antal elever som kommer att medverka i utvärderingen av kontraktsmetoden är cirka 900 personer.

Det finns en hel del olika varianter av kontraktsmetoden, det gäller alltifrån vad ett kontrakt innehåller, till vilka målgrupper metoden inriktar sig samt vem som är ansvarig för kontraktsverksamheten. Nedan beskrivs var och en av de verksamheter som kommer att ingå i utvärderingen.

Skövde kommun

I Skövde kommun har kommunens drogsamordnare ansvaret för kontraktsmetoden. Kontraktet riktar sig till elever i skolår 4-9. Kontraktsmetoden är väletablerad i Skövde kommun där alla skolor (totalt 24) använder metoden. Eleverna skriver kontrakt ett år i taget, bryter man kontraktet dras det in men man erbjuds ett nytt under nästa period. I Skövde har man ett bredare kontrakt som innefattar; att inte röka, snusa, sniffa, dricka alkohol, använda narkotika eller dopningspreparat, att inte snatta eller stjäla, samt att inte vandalisera, förstöra sådant som tillhör andra.

Två gånger per år är det utlottning på skolorna av biobiljetter, presentkort, tv-spel, sommarlandsbiljetter med mera. Man får förmåner tre gånger per år, för perioderna juni-september, oktober-januari och februari-juni. Förmånerna presenteras i ett förmånsblad som delas ut i skolan. Bryter eleven kontraktet dras SANT-kortet in för den resterande kontraktperioden. Ungdomen får en ny chans att skriva kontrakt vid nästa kontraktstillfälle. Det är vuxna som sköter om eventuella indragningar, det handlar inte om angiveri ungdomar emellan. När vårdnadshavare och barn skriver under ett SANT-kontrakt förbinder vårdnadshavaren att göra sitt bästa för att barnet ska följa överenskommelsen. I samband med undertecknandet av kontraktet får vårdnadshavaren ett informationsblad med samtalsämnen, som är kopplade till innehållet i kontraktet. I olika årskurser läggs tyngdpunkten på olika samtalsämnen för att underlätta samtalet.

Följande samtalsämnen föreslås i olika årskurser:

Årskurs 5: skadegörelse och snatteri

Årskurs 6: tobak

Årskurs 7: skadegörelse och snatteri tonårstiden samt alkohol

Årskurs 8: alkohol

Årskurs 9: snatteri och narkotika

Bjärnums skola i Hässleholm

I Bjärnums skola i Hässleholm kommun har skolsköterskan ansvaret för kontraktsmetoden som är väletablerad där. Metoden riktar sig till elever i skolår 7-9, därefter aktualiseras frågan varje gång det är utvecklingssamtal under hela högstadietiden. När eleverna har skrivit kontrakt i årskurs 7, får varje mentor en lista på vilka som är med samt kopia på kontrakten. Varje gång det är utvecklingssamtal under hela högstadietiden kommer kontraktet fram. Läraren i respektive skola kollar av med eleven om kontraktet fortfarande gäller. Det ger föräldrarna en möjlighet att vara med från början om eleven har brutit avtalet. Kontraktet innefattar att vara snus- och rökfri. I Smart ungdoms arbetsuppgifter ingår att under våren informera elever i årskurs 6 om det positiva med att vara tobaksfri samt om kontraktsskrivandet som väntar i årskurs 7. De är positiva förebilder såväl för de yngre barnen som för elever i sin egen ålder. Vannarödskolan i Hässleholm ska starta verksamheten under hösten 2011.

Sjöbo kommun

I Sjöbo har fältsekreterare och elevhälsosamordnare i kommunen ansvaret för kontraktsmetoden. Olika professioner hjälps åt med arbetet kring metoden, exempelvis en hållbarhetsstrateg, fältsekreterare inom socialtjänsten, skolpersonal, personal från elevhälsan och skolsköterskor. Metoden riktar sig till elever i skolår 4-9. I Sjöbo kommun är kontraktsmetoden nyetablerad. De har använt metoden sedan oktober år 2010. Sju skolor använder sig av kontraktsmetoden. I Sjöbo innefattar kontraktet att vara snus- och rökfri.

Kontraktet ger, genom SMART-kortet, eleven förmåner och rabatter hos lokala företagare och föreningar samt möjlighet att delta i SMART-aktiviteter och utlottningar. SMART-kortet gäller i ett år därefter ges möjlighet att förnya kontraktet. En lista på förmåner och rabatter delas ut tillsammans med SMART-kortet.

Processbeskrivning

En processbeskrivning av de verksamheter som använder kontraktsmetoden kommer att genomföras. Syftet är att ge en överblick över de olika varianter av kontraktsmetoden som finns, hur många ungdomar som har kontrakt idag och hur många verksamheter som använder kontraktsmetoden samt hur länge de olika verksamheterna har använt metoden. En analys av implementeringen av metoden

kommer att genomföras samt en beskrivning av vilka de ansvariga är inom respektive verksamhet eftersom det kan se olika ut. En webbenkät kommer att riktas till alla verksamheter som använder sig av kontraktsmetoden.

Triaden – Team 49

Team 49 är en ideell förening som funnits i Olofström sedan 1998. De arbetar förebyggande för att minska droganvändning och brottslighet hos barn och ungdomar. Föreningen arbetar med utbildning i kombination med tävlingar där hela klasser deltar och varje klass bildar ett gemensamt lag.

Triaden är ett IT-baserat mellanstadieprogram som innefattar tre tävlingar – en för varje årskurs samt en tävling där barnens föräldrar medverkar. Förhoppningen är att dessa program skall ge en insikt och en medvetenhet som får individen att avstå från droger. Metoden består av fyra olika delmoment; 4-trampen, 5-kampen, Drogfighten och Föräldrakampen.

4-trampen

I årskurs 4 genomförs en trafikutbildning som kallas 4-trampen. I utbildningen ingår bland annat trafikregler, hjälmutbildning och trafikmärkesutbildning. Ett moment i 4-trampen är att eleverna ska gå till skolan tillsammans med sina föräldrar. Under promenaden ska de tillsammans dokumentera om det finns särskilda farligheter i trafiken. Löser de uppgiften får klassen poäng. När Triadens kansli får in dessa rapporter, sänds relevant information till berörd organisation, till exempel Brottsförebyggande rådet eller Trafikverket för eventuell åtgärd. Tävlingen avslutas genom att klassen sänder in en plansch med olika lösningar. En jury från Team 49 bedömer och korar en vinnande klass i kommunen. Priset är bland annat diplom och biobiljetter.

Ett liv utan olyckor, en självklarhet är mottot för programmet i årskurs 4.

5-kampen

5-kampen består av fem delmoment utifrån ett värdegrundstema:

- Etik och moral
- Mobbing
- Våld

- Stöld/snatteri
- Skadegörelse

I alla moment får eleverna se en DVD-film som bygger på ämnet. Efter DVD-filmen ska klassen lösa olika uppgifter kopplat till filmen. Uppgifterna ska lösas både i klassen och hemma tillsammans med föräldrarna. I slutet av läsåret koras tre vinnande klasser i kommunen. Priser består av diplom samt pengar till exempelvis en äventyrsresa, en temadag eller en myskväll med föräldrarna.

Ett liv fritt från brott och kränkning, en självklarhet är mottot för programmet i årskurs 5.

Drogfighten

I drogfighten, som är det största av delmomenten i Triaden, tävlar eleverna i årskurs 6 och deras föräldrar under höst- och vårterminen. En stor skillnad i upplägget mot tävlingarna i årskurs 4 och 5 är att tävlingen har en stor final. Finalen genomförs i maj där samtliga klasser tillsammans med sina föräldrar löser 150 teoretiska frågor, baserade på kunskaperna de lärt sig under då båda terminerna. En del av finalen är att de besöker ett tjugotal tävlingsstationer runt om i samhället. Det kan till exempel vara butiker, föreningar eller myndigheter såsom polisen och räddningstjänsten, som anordnar dessa stationer. Olika uppgifter ska lösas på de olika stationerna. Förstapriset för det vinnande laget i kommunen är en äventyrsresa till Tyskland.

Drogfighten är en utbildning där samtliga elever i årskurs 6 under läsåret får full insikt i riskerna och faran med att använda droger. Drogfighten bygger på ett intresse för tävlingar. Eleverna tävlar klassvis. Drogfighten bidrar till att en god sammanhållning i klassen. God samarbetsförmåga är en grundförutsättning för att lyckas.

Mottot för årskurs 6 är: ett liv utan droger - en självklarhet.

Föräldrakampen

Lsåret 2009/2010 startade föräldrakampen, som ingår som ett delmoment i samtliga årskurser. I Föräldrakampen ska föräldrarna lösa uppgifter en gång i månaden tillsammans med sitt/sina barn. Uppgifterna hämtas på Triadens hemsida och baseras på det som barnen lärt sig i skolan. Parallellt tävlar föräldrarna mot andra föräldrar genom att svara på vuxenanpassade frågor som är kopplade till barnens tema. Med det arbetssättet engageras även föräldrarna. Förutom att

föräldrarna arbetar tillsammans med barnen tävlar de om ett pris, en lyxig middag på en restaurang. Vid tävlingens början får alla föräldrar till barnen i samtliga årskurser en föräldrabok. Föräldraboken klargör Triadens syfte och innehållet i de olika delmomenten.

Mottot för föräldrakampen: är att hjälpa sina barn att må bra - en självklarhet.

Ansvarig för genomförandet av Triaden är föreningen Team 49. Utöver skolans deltagande i projektet engageras bland annat föräldrar, föreningar, näringsliv och myndigheter. I finalen i drogfighten samverkar vanligtvis hela samhället, då nästan alla i till exempel förenings- och näringslivet brukar vara engagerade på något sätt.

Syfte och målgrupp

Syftet med Triaden är att förebygga brott och drogmissbruk på ett tidigt stadium genom att ge unga viktiga verktyg innan tonåren. Syftet med Triaden är att eleverna ska få kunskap om vilka problem ett liv som brottsling eller missbrukare kan leda till och motivera dessa att hålla sig borta från alkohol, droger och brottslighet.

Målgruppen är elever i årskurs 4-6 och deras föräldrar. Triaden vänder sig till hela skolklasser.

Uppläggning av utvärderingen

Diskussioner mellan forskargruppen i Örebro och Team 49 har förts gällande vilka kommuner och skolor som kan tänkas vara aktuella för en utvärdering av Triaden. Utifrån diskussionerna bestämdes att alla skolor i Kävlinge kommun under hösten 2011 kommer att implementera programmet i skolår 4-6. För att en effektstudie skall vara möjlig kommer studien även innefatta kontrollskolor (som inte använder programmet) i en jämförbar kommun.

Studiens syfte och frågeställningar

Det primära syftet med utvärderingen är att identifiera effekter av Triaden. Det förutsätter en longitudinell uppläggning med interventions- och kontrollgrupper. För att kunna utvärdera programmet krävs även dokumentation av programmets genomförande det vill säga inslag av processutvärderingar samt information om andra hälsofrämjande och förebyggande insatser som genomförs på medverkande skolor.

Specifika frågeställningar för Triaden

- På vilket sätt har deltagandet i Triaden påverkat ungdomarnas attityder till tobak, alkohol och droger?
- Kommer ungdomarna att vara försiktigare med att prova tobak och alkohol efter att ha deltagit i Triaden?
- Sker en kommunikation mellan ungdomar och föräldrar avseende innehållet och budskapet i Triaden?

Design

Programmet genomförs år 1 i samtliga skolor (skolår 4-6) i Kävlinge kommun. Kontrollskolor väljs ut i en jämförbar kommun som inte använder programmet Triaden.

- Baslinjemätning bland elever i skolår 6.
- Uppföljande mätningar görs under de följande sex åren.
- Dokumentation görs av programmets genomförande samt av andra hälsofrämjande och förebyggande insatser på de utvalda skolorna.

Studien av Triaden är planerad att påbörjas hösten 2011 och fortlöpa till och med 2017.

Team 49 vill även undersöka om programmet har samma effekt om det genomförs med start för elever i skolår 4 och 5 som i skolår 6. Därför kommer metoden i utvärderingen att testas med start för elever i skolår 4, 5 och 6.

Både intervention och kontrollskolorna kommer årligen att få tillgång till elevenkårsresultat på skolnivå. Antal elever som kommer att medverka i utvärderingen av Triaden är cirka 1900 personer.

ABF Gästrikebygden: Stopp, Stanna, Tänk!

Arbetarnas bildningsförbund (ABF) grundades 1912 och var Sveriges första studieförbund. ABF är Sveriges största studieförbund och finns i alla landets kommuner och erbjuder studiecirkelar, kurser, föreläsningar och kulturarrangemang. Varje år deltar 750 000 personer i ABF:s cirkel- och kursverksamhet, nära 700 000 besöker deras föreläsningar och över två miljoner tar del av musik- och

teaterverksamheten. Studiecirkelarna är basen i ABF:s verksamhet. ABF arbetar för demokrati, jämlikhet och för att ge alla samma möjligheter, oberoende av kulturell bakgrund, bostadsort eller ekonomisk situation. I ABF Gästrikebygden ingår Gävle, Sandviken, Ockelbo och Hamrångebygden.

Sedan januari 2009 driver ABF Gästrikebygden fritidsgården Underground i Ockelbo. Efter att man uppmärksammat alltmer positiva attityder och stor problematik kring alkohol och andra droger hos ungdomar i Ockelbo bildades under hösten 2009, det alkohol- och drogförebyggande projektet Stopp Stanna Tänk! tillsammans med Beroendecentrum i Ockelbo. Stopp Stanna Tänk! är ett flerårigt projekt med ett förebyggande syfte. Metoden är kunskapsbaserat dramapedagogiskt arbete för att utveckla och stärka eleverna. Arbetet sker på schemalagd skoltid. Utöver individnivån arbetar projektet också mer samhällsinriktat. Projektet bidrar till att revidera bland annat kommunens och skolans policy kring droganvändning, samt debattera kring alkohol, spel och andra droger.

En dramapedagog jobbar med elever under skoltid. Värderingsövningar föreläsningar, grupparbeten, utställningar med mera ingår i metoden. Arbetet går ut på att stärka unga människors självkänsla och fundera på vad som händer hos dem själva vid valen av att använda alkohol och droger. Under läsåret mäts KASAM (Känsla av sammanhang) vid tre tillfällen. Detta görs i samarbete med Beroendecentrum i Ockelbo. Projektet bedrivs i skolan och på fritidsgården och målsättningen är att under hösten 2011 arbeta med samma projekttid i en större kommun för att se om projektets arbete förändras där.

Syfte och målgrupp

Syftet med Stopp Stanna Tänk! är:

- Att minska ungas alkohol-, tobak och droganvändande hos unga i Ockelbo.
- Att höja debutåldern för alkoholanvändande hos unga i Ockelbo.
- Skapa reaktion och engagemang hos föräldrar och övriga i Ockelbo.
- Öka kunskaper och medvetandet om alkohol och droger.
- Arbeta i linje med nationella handlingsplaner.
- Ge medverkande ungdomar möjlighet att föregå som goda exempel.

- Skapa grunden för en fungerande arbetsmodell som kan användas vidare i Ockelbo och av andra.

Målgruppen är elever i årskurs 9, föräldrar, vuxna i allmänhet samt skolpersonal.

Uppläggnig av utvärderingen

ABF och Beroendecentrum har sedan hösten 2009 arbetat med projektet Stopp Stanna Tänk! i Ockelbo kommun . Under vårterminen 2011 kommer ABF att avsluta sitt arbete med projektet i Ockelbo kommun. Målsättningen är dock att Stopp Stanna Tänk! ändå fortsätter i Ockelbo kommun.

Projektet har intentioner att gå vidare med projektarbetet till en större kommun med en större målgrupp. Sandvikens kommun har valts ut som den kommun som man kommer att fokusera på. I augusti 2010 tog ABF och Unga Örnar över driften av två fritidsgårdar i kommunen där man arbetar med att stärka ungdomar i olika form av cirkelverksamhet och annan stärkande verksamhet. Med fritidsgårdarna som plattform vill man nu starta upp projektet Stopp Stanna Tänk! i kommunen. Under vårterminen 2011 startar ett förarbete i Sandvikens kommun. Detta för att implementera projektet Stopp Stanna Tänk! i kommunens högstadieskolor. Under våren och sommaren 2011 planeras även dramapedagogiskt arbete som förbereds till terminsstart hösten 2011. Under höstterminen 2011 startar arbetet i Sandvikens högstadieskolor.

Studiens syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet med studien är att utvärdera effekter av projektet Stopp Stanna Tänk! Det förutsätter en longitudinell studie med återkommande mätningar avseende elevers levnadsvanor, psykisk hälsa, självkänsla, alkohol och tobaksvanor.

Nedan presenteras frågeställningar som kan vara av relevans för utvärdering av projektet.

Design

En planering har påbörjats. Förutsättningar finns för att i en ny kommun undersöka värdet av arbetsmetoden i det förebyggande arbetet, det förutsätter en longitudinell uppläggnig. En plan är att under hösten genomföra en förmätning att med elever i den nya kommunen därefter planeras för en uppföljande mätning och en eftermätning för att undersöka effekter av metoden. Enkäten kommer att innehålla

frågor om elevers synsätt på livsvillkor, psykiska hälsa, självkänsla, alkohol och tobaksvanor etcetera.

Specifika frågeställningar för Stopp Stanna Tänk

- Vad innebär det för eleverna att delta i Stopp Stanna Tänk!? Bidrar deltagandet i programmet Stopp Stanna Tänk! till att stärka elevernas självkänsla?
- Får elever som deltar i programmet en ökad kunskap och medvetenhet kring drogers risker och konsekvenser?
- Har programmet någon effekt på elevers psykiska hälsa?

Frågeställningar för utvärderingarna

Eftersom det ingår flera projekt i denna utvärdering som jobbar med skolan som förebyggande arena så finns det möjlighet att ha både gemensamma och projektspecifika frågeställningar. Nedan presenteras de gemensamma frågeställningarna.

Övergripande frågeställningar

- Hur förändras ungdomars levnadsvanor över tid hos elever som deltagit i något av programmen? Finns det några skillnader i levnadsvanor mellan de som deltagit i förebyggande program kontra inte deltagit?
- Kan man se om de olika programmens arbetsätt och genomförande resulterat i några tendenser till förändrat synsätt och beteenden gällande tobak och alkohol bland elever som deltagit?
- Vilka faktorer verkar ha betydelse för ungdomars konsumtion av alkohol och tobak och vilken inverkan har interventionerna?
- Har programmen någon dämpande effekt på elevers tobaks- och alkoholvanor?
- Har programmen samma drogförebyggande effekt om det genomförs med start för elever i skolår 4 som i skolår 6 eller 7?
- Finns det några generella bakgrundsfaktorer eller personliga egenskaper som gör att man deltar i olika typer av program?

- Vilka faktorer har betydelse för att barn/ungdomar ska medverka i programmen?
- Har programmen påverkat ungdomarnas attityder till alkohol, tobak och droger?
- Kan man identifiera några framgångsfaktorer?

En huvudhypotes är att de programmen påverkar ungdomarnas alkohol- och tobaksvanor i en restriktiv riktning. Denna effekt uppnås genom att programmen tillämpar ett interaktivt tillvägagångssätt, det har visats sig ge bättre resultat än program där barn och ungdomar passivt tar emot information. Forskning har också visat bättre effekt på drogbruk om de interaktiva momenten är en del av en bredare strategi och engagerar bland annat föräldrar, föreningar, näringsliv och myndigheter (Greenberg et al., 2003).

Metod

Elevundersökningar

För att kunna mäta programmets effekter av metoden kommer en årlig enkätundersökning att genomföras på skolor som använder de förebyggande programmen (interventionsskolor) samt på kontrollskolor som inte har programmen. Enkäterna är riktade till elever och har en inriktning på hälsofrågor, skola, livsvillkor samt frågor om alkohol- och drogvänor. En utökad dokumentation görs av programmets genomförande och viss dokumentation görs av andra hälsofrämjande och förebyggande insatser på de utvalda skolorna.

För att öka undersökningarnas styrka planeras studien ha en longitudinell design. Eleverna kommer att följas individuellt under projektiden och en databas för långsiktig uppföljning skapas.

Förebyggande projekt med kunskapsinriktning

I projektportföljen finns två projekt som söker utveckla pedagogiska hjälpmedel för det förebyggande arbetet i skolan. Det ena har sin bakgrund i trafiknykterhet och vill främja nykterhet i trafiken. Projektet, som drivs av MHF (Motormännens Helykterhetsförbund), bygger på ett samarbete med den internationella föreningen MADD (Mothers Against Drunk Driving) och riktar sig till barn i skolår 1-5. I det

andra projektet erbjuder UNF (Ungdomens Nykterhetsförbund) skolorna ett nytt undervisningsmaterial oPåverkad till högstadie- och gymnasieskolor.

Det skulle vara av stort värde att studera effekterna av dessa projekt. Det finns så få insatser i tidiga åldrar som beforskats. Barn och ungdomar behöver få kunskap för att själva kunna göra välgrundade val, men samtidigt finns det också inom området en utmaning att undervisning om ANDT-frågor inte skall stimulera ungdomar till experimenterande med droger. Detta är en fråga av stor vikt med tanke på att det via internet finns en ökad tillgänglighet på kemiska beroendeframkallande substanser som marknadsförs under mer eller mindre falska anspelningar. Barn och ungdomar behöver idag ha en kritisk förmåga och välgrundade ställningstagande i ANDT-frågor. Projekt som dessa två kan bidra till detta.

En effektstudie skulle på sikt kunna planeras inom dessa två områden. För att detta skall vara möjligt krävs att verksamheten har en sådan volym att en effektstudie är möjlig. Det har den inte idag. Det skulle kunna åstadkommas men det kräver en mer omfattande planering, implementering och forskning än vad som finns idag inom ramen för denna satsning. Det finns ett stort behov av mer kunskap om hur barn och ungdomar lär sig viktiga saker av betydelse för deras hälsa på kort och lång sikt.

Tabell 4.7. Fördjupningsprojektens beviljade medel, målgrupp och verksamhetsort år 2011.

År 2011	MADD	UNF
Beviljade medel (tkr)	300	300
Projektets målgrupp	Elever skolår 1-5	Elever skolår 8, gymnasiet år 1-3
Verksamhetsort	Kalmar	Nationellt

Motorförarnas Helnykterhetsförbund (MHF) och Mothers Against Drunk Driving Sweden (MADD): Protecting You / Protecting Me

Bakgrund

MHF är en ideell trafiksäkerhetsorganisation med trafiknykterheten som central fråga. Förbundet har cirka 30 000 medlemmar uppdelade i sju regioner och cirka 285 lokala avdelningar. MADD är världens största frivilligorganisation mot rattfylla. MADD startades 1980 i USA, av en mamma som mist sin trettonåriga dotter till följd av rattfylleri. Idén har spridit sig över hela världen och sedan 2003 samarbetar MADD Sweden tillsammans med MHF i Sverige.

MHF och MADD har tagit den amerikanska metoden Protecting You/Protecting Me, PYPM, till Sverige och har med hjälp av Högskolan i Kalmar översatt manualerna till svenska förhållanden. PYPM är en amerikansk evidensbaserad metod för att stärka barns förmåga att på olika sätt skydda sig mot riskfyllda situationer och beteenden. PYPM är manualbaserad och barnen utbildas på skoltid under årskurs 1-5. I varje årskurs hålls åtta lektioner och hela programmet innehåller 40 lektioner. Genom metoden förväntas målgruppen få en ökad kunskap om drogers inverkan på våra kroppar och hjärnor. De lär sig hur de kan skydda sig själva och göra bra val för sig själva och för andra. Under hösten 2009 genomfördes den första årskursen av metoden i två förstaårsklasser på Lindöskolan i Kalmar.

Syfte och målgrupp

Projektets mål är implementering av skyddsfaktorer via programmet Protecting You/Protecting Me (PYPM) som i sin pedagogik utgår från den moderna hjärnforskningen. Målgruppen är grundskoleelever i åldrarna 7-12 år som tar del av programmet under ledning av lärare och utbildningscoacher.

Uppläggnings av utvärderingen

För närvarande pågår en översättning och prövning av det pedagogiska materialet i pilotklasser. Detta görs i samarbete med Linnéuniversitetet. När hela materialet är klart skulle en större effektstudie kunna planeras. En longitudinell studie är för närvarande inte möjlig att genomföra utan kommer eventuellt att kunna genomföras efter att projektet slutförts. Idag finns inga pågående projekt med den inriktning och målgrupp som programmet Protecting You/Protecting Me i Sverige.

Forskarteamet ser dock ett värde i att projektets verksamhet lyfts fram genom en processtudie av programmet där det hitintills nedlagda arbetet redovisas mer detaljerat för att skapa en bas för en framtida planering och beslut om utökad verksamhet och forskning.

Ungdomens nykterhetsförbund (UNF): oPåverkad

UNF bildades 1970 genom en sammanslagning av IOGT och NTO:s båda ungdomsförbund. Idag finns i cirka 125 föreningar över hela landet och i verksamheten finns så skilda saker som teater, discon, studiecirkel och kaféer. För att få vara medlem i UNF väljer man att inte dricka drycker som innehåller mer alkohol än 2.25 volymprocent. Sammanlagt finns det idag cirka 7 000 medlemmar. UNF:s vision är en demokratisk och solidarisk värld fri från droger. Föreningen är partipolitiskt samt religiöst obunden.

Under senare år har kravet på evidensbaserade metoder ökat. UNF anser att kravet har påverkat skolans arbete med drogprevention och i sin strävan att använda rätt insatser har man, i brist på evidens, istället ibland valt inte göra någonting. UNF har därför tagit fram ett nytt skolmaterial, oPåverkad.

Syfte och målgrupp

Det övergripande syftet med projektet är att skjuta upp alkoholdebuten bland ungdomar genom att implementera ett nytt undervisningsmaterial på högstadiet och etablera UNF som en aktiv part i skolans drogförebyggande arbete. Detta ska ske genom att erbjuda skolor UNF:s nya skolmaterial oPåverkad. Materialet innehåller åtta stycken lektioner med fyra olika teman. Projektet vill också se huruvida UNF:s roll i klassrummet, skolmiljön och i närsamhället påverkar och stärker skolelevernas alkoholrestriktiva normer.

Målgruppen är elever i skolår 8, 9 samt elever som går år 1-3 i gymnasiet samt lärare.

Uppläggnings av utvärderingen

UNF har genomfört vissa formativa uppföljningar för att undersöka om materialets utformning fungerar i relation till dess syfte. Vissa förändringar har genomförts. Det har också visat sig svårt att implementera programmet som planerat. Det har inte varit lätt att få lärare att genomföra detta vilket lett till att UNF fått erbjuda sin direkta medverkan i genomförandet av programmet i skolan.

Studiens syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet är att mäta effekter av programmet oPåverkad. Vid samtal med projektet har de fått komma med synpunkter på dels utvärderingens inriktning men även specifika frågeställningar som kan vara aktuella för deras projekt. Nedan presenteras frågeställningar som projektet anser relevanta för en eventuell utvärdering.

- Förändras attityder och/eller beteende över lag bland de som deltagit i projektet oPåverkad?
- Finns det ett minimiantal sessioner av oPåverkad som behöver framföras och hur många är det i så fall? Finns det också maximiintervall *mellan* sessionerna och vice versa?
- Vilka delar av oPåverkad fungerar/skapar längre effekter?
- Har deltagarnas etnicitet/kulturella bakgrund betydelse för metodens effekter?
- Finns det en skillnad i effekt på de som deltagit i kringaktiviteter jämfört med de som inte har deltagit?
- Hur fungerar metoden på olika åldersgrupper? Målgruppen är skolår 8, 9 samt elever i år 1-3 i gymnasiet.
- Vilken effekt har om man endast använder programmet oPåverkad kontra programmet oPåverkad tillsammans med ett föräldraprogram o skolan, t ex ÖPP?
- Vilken effekt har ett medlemskap i en nykterhetsorganisation på alkoholbeteendet? Tanken med materialet är ju att ungdomar ska vilja bli medlemmar och kan medlemskapet då ses som en skyddsfaktor?

Design

En önskan från projektet är att ett antal skolor använder programmet oPåverkad under minst 2 år. För att mäta effekter av programmet vill man använda sig av elevenkäter, förmätningar, uppföljande mätningar och eftermätningar. Projektet rekommenderar lärarna i skolorna att genomföra programmet oPåverkad en gång i kvartalet samt i anslutning till alkohohlögtider.

Sammanfattningsvis

Dessa båda projekt har en potential till att vara grunden för framtida effektstudier. I dagens läge är det angeläget att projektens verksamhet dokumenteras för att skapa underlag för övervägande om framtida fördjupningsstudier med adekvata resurser i form av tid, pengar, personer och kompetens.

Effektstudier med fritiden som arena

Nedan följer ett första förslag till fördjupningsstudier inom området *fritiden som arena*. Detta innebär att detta område kan bli aktuellt för fördjupningsstudier i framtiden, men att dessa varken är färdigplanerade eller påbörjade.

Förhållanden under barn- och ungdomsåren har stor betydelse för både den psykiska och fysiska hälsan under hela livet (Prop 07/08:110). Insatser för att främja barns långsiktiga hälsa kan ske på flera arenor, som i familjen, i skolan men också på fritiden. I en rapport från Ungdomsstyrelsen tas upp att det inte finns mycket forskning som specifikt tittat på sambanden mellan ungdomars fritid och hälsa (Ungdomsstyrelsen, 2007).

För de flesta barn och ungdomar är fritiden en tid när man kan bestämma själv vad man vill göra, därför spelar innehållet i fritidsaktiviteterna en viktig roll i ungdomars utveckling (Persson, 2006; Zick, 2010). Ungdomars fritid har under de senaste decennierna ökat i omfattning och kan vara upp till 6 timmar om dagen (Zick, 2010). Ungdomar väljer dock inte fritidsintressen slumpmässigt, bland annat sociala villkor har betydelse för ungdomars fritidsvanor (Eriksson & Bremberg, 2009).

Fritiden har också ändrat karaktär. Förr var det mer vanligt att ungdomar hade extraarbeten (Zick, 2010) nu är exempelvis datoranvändandet en stor del av barn och ungdomars vardag (Lehdonvirta & Räsänen, 2011). Idrotten har också stor betydelse i många ungas liv och är en mycket omfattande fritidsaktivitet (Ungdomsstyrelsen, 2005). Att ungdomar har meningsfulla aktiviteter som de har inflytande i, där de uppmuntras att delta i ett demokratiskt samhälle samt att förbättra sin hälsa är av stor vikt (Ungdomsstyrelsen, Ung idag 2010).

Fritidsaktiviteter kan även skapa sociala nätverk, en viktig skyddsfaktor som förstärker identitets- och självkänslan (Prop 07/08:110). Deltagare i de flesta

fritidsaktiviteter når bättre resultat i skolan än icke-deltagare (Eccles et al., 2003). Dock har studier visat att ungdomar som går till fritidsgårdar regelbundet är mer antisociala och har fler antisociala vänner (Mahoney & Stattin, 2000).

Barn och ungdomars fritid kan bestå av många olika aktiviteter. Ett sätt att dela upp dem är i strukturerade och ostrukturerade aktiviteter (Persson 2006). Där strukturerade aktiviteter kännetecknas av schemalagda och ledarledda aktiviteter som innebär utvecklande av någon slags kunskap. Detta kan vara organiserad idrott, musik eller aktiviteter inom olika intresseorganisationer. Ostrukturerade aktiviteter är mer spontana och icke-ledarledda, som att till exempel umgås med kompisar och titta på TV. Alla aktiviteter är dock inte så lätta att kategorisera som dessa. Det finns aktiviteter som hamnar mittemellan eller aktiviteter som trots att de tillhör kategorin strukturerad eller ostrukturerad kan ha skiftande kvalitet. Exempel är fritidsgårdar och så kallade ungdomens hus som kan ha både strukturerade och ostrukturerade inslag. Idrottsföreningar kan vara en hälsofrämjande arena, men inte nödvändigtvis av sig själv (Geidne et al., manus). Att sitta mycket vid datorn kan innebära att ungdomen i fråga bara ”hängar med kompisar”, men kan också handla om att de faktiskt får mycket användbara kunskaper på många områden.

Våra barn och ungdomars fritid är en viktig arena för deras hälsa, utveckling och framtida vanor.

Urval/Organisationer

Två organisationer, Fritidsforum och Verdandi, är i dagsläget tänkta till detta fördjupningsområde (Tabell 4.8). Dessa beskrivs närmare nedan. Dessutom föreslås ett antal andra typer av organisationer som kan berika kunskapen om detta område.

Tabell 4.8. Fördjupningsprojektens beviljade medel, målgrupp och verksamhetsort år 2011.

År 2011	Fritidsforum <i>När mötet betyder något - Generationsövergripande mötesplatser</i>	Verdandi Stockholmskretsen <i>Utsatta barn blir insatta och drivande i fritidsverksamheten</i>
Beviljade medel (tkr)	600	250
Projektets målgrupp	Ungdomar	Ungdomar
Verksamhetsort	Göteborg, Örebro	Tensta/Rinkeby, Stockholm

Fritidsforum, riksförbund: När mötet betyder något.

Fritidsforum (bildad 1937) är en riksorganisation som ansluter medlemmar som bedriver öppen fritidsverksamhet; exempelvis fritidsgårdar, ungdomens hus med flera. Huvudmän för verksamheterna kan vara kommuner, kooperativ och föreningar av olika slag. Projektets mål är att utveckla metoder och positiva exempel på mötesplatser för alla åldrar och att öka antalet träffpunkter för barn- och unga där möjligheter finns att möta vuxna förebilder i ett positivt sammanhang. Med förebild från mötesplatser med generationsövergripande arbetssätt, vill projektet stimulera till fler mötesplatser med positiva vuxenkontakter för barn- och unga. Deltagande gårdar är Trädet (Örebro), Aktivitetshuset (Göteborg).

Målgrupperna är barn och ungdomar på föreningsdrivna träffpunkter som fritidsgårdar och ungdomens hus, barn och ungdomar i miljöer som präglas av vuxenfrånvaro samt fritids- och ungdomsledare.

Verdandi Stockholmskretsen: Utsatta barn blir insatta och drivande i fritidsverksamhet

Verdandi (bildad 1896) är en partipolitiskt obunden organisation som arbetar mot missförhållanden i samhället. Verksamheten bygger på deltagarnas egna behov och ser därför olika ut från en ort till en annan. Verdandi i stadsdelarna Spånga-Tensta och Rinkeby-Kista vill nå och engagera målgruppen i bra verksamheter, som håller

barnen borta från alkohol och droger samt kriminella nätverk och handlingar. Målet med verksamheten är att få en ”social kontroll” i områdena där de följer barnen från morgon till kväll.

Målgruppen är barn i åldern 10-13 år. För stora för fritids, för små för kommunal och föreningsdriven ungdomsverksamhet.

En av metoderna man arbetar med är att starta nya verksamheter/mötesplatser för unga, eller utveckla befintliga som arbetar med att ge deltagarna demokratiskt inflytande över verksamheten.

Andra organisationer/platser där ungdomar finns på fritiden är till exempel:

- Kommunala fritidsgårdar
- Idrottsrörelsen
- Ungdomsförbund (Politik/Intresseorg/Nykterhetsorg)
- Kultur/Musik/Teater/Kulturcafé
- Allaktivitetshus (Exempelvis Tegelbruket/Fryshuset/Ungdomens hus)
- Tjej/Killgrupper (Bella/Rädda barnen mfl)
- Sociala nätverk på Internet (Intressegrupper/Spelcommunities?)

Syfte/frågeställningar

- Vilka deltagare söker sig till olika typer av aktiviteter?
- Vilka blir kvar i aktiviteterna?
- Vilka slutar?
- Varför fortsätter/slutar de?
- Vad håller de på med i övrigt på fritiden?
- Vad får man med sig från olika aktiviteter?
- Vad lär man sig?
- Vad minns man?
- Skulle man vilja bli ledare?
- Skulle man vilja att framtida barn håller på med samma fritidsaktivitet?

- Vilka sociala nätverk får ungdomarna?
- Vilka umgås man mest med, kompisar från skolan/fritidsaktiviteten?
- Vilken karaktär har fritidsaktiviteten?
- Vilket inflytande har ungdomarna själva i sina aktiviteter?
- Hälsöfrämjande inslag?
- Hur är synen på alkohol/tobak/droger inom de olika fritidsaktiviteterna?
- Ungdomars attityder/beteenden till alkohol/tobak/droger nu och framåt?
- Likheter/skillnader mellan olika fritidsaktiviteter?

Metod

Då detta fördjupningsområde är i planeringsfasen finns bara tankar om kommande metoder. Ett förslag är att bygga upp en databas med ungdomar inom olika fritidsaktiviteter för att följa dem framåt i tiden. Databasen byggs upp med hjälp av återkommande enkäter till ungdomar från ca 12-13 årsåldern.

En metod för urval skulle kunna vara en insamling av ungdomar som under en tvåveckorsperiod deltar i verksamheten. Dessa ungdomars föräldrar tillskrivs för att erhålla passivt samtycke, det vill säga de får möjlighet att säga nej till sitt barns deltagande i en longitudinell undersökning, genom att skicka tillbaka en ifylld blankett i portoförsett kuvert till forskarteamet. Därefter görs en första datainsamling med personbaserad enkät som besvaras av ungdomarna och lämnas förseglade till projektmedarbetarna. En senare uppföljning planeras med enkät och vissa registerdata.

Även andra metoder som intervjuer och observationer kan komma i fråga för att få en djupare kunskap om detta intressanta område.

Studier av program med genusperspektiv

Den psykiska hälsan hos barn och ungdomar har under de senaste åren fått allt mer uppmärksamhet. Flera rapporter har visat på en ökad förekomst av självrapporterade psykiska problem hos barn och unga (Petersen, Bergström, Cederblad, Ivarsson, Köhler, Rydell, Stenbeck, Sundelin & Hägglöf, 2010). Mellan

1985-1990 ökade de psykiska problemen hos ungdomar upp till 15 års ålder. Under 2000-talet kunde däremot en minskning observeras, dock inte hos flickor i skolår 9 där problemen fortsatte att öka (Socialstyrelsen 2009, Hagquist, 2009a, Hagquist, 2009b).

Hösten 2009 genomfördes en nationell kartläggning av barns och ungdomars psykiska hälsa. Alla barn i skolår 6 och 9 fick besvara en enkät med frågor om deras upplevda hälsa. Kartläggningen visar skillnader i flickors och pojkars psykiska hälsa. Flickor rapporterar bland annat en allmänt sämre sinnestämning, mer negativ självuppfattning och mer psykosomatiska besvär (Statens folkhälsoinstitut, 2011). I regeringens proposition *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken* (2010/11:47) uppmärksammas den ökade psykiska ohälsan som är särskilt gällande bland flickor. Det är framförallt sambanden mellan psykisk ohälsa och hög alkoholkonsumtion som påtalas. Ett särskilt mål i den samlade strategin är därför ett minskat riskbruk och intensivkonsumtion av alkohol bland studenter och bland unga vuxna med psykisk ohälsa.

Risk- och skyddsfaktorer för utvecklandet av ungdomars alkoholvanor är till viss del olika för flickor och pojkar. I en nyutgiven avhandling från Karolinska Institutet framkommer bland annat ett samband mellan låg självrapporterad hälsa bland flickor i skolår 7 och intensivkonsumtion i skolår 9 (Danielsson, 2011). Utvärderingar av preventionsprogram för att förebygga alkohol- och drogkonsumtion bland ungdomar har sällan rapporterat vilka effekter som finns för flickor respektive pojkar separat (Kumpfer, Smith & Summerhays, 2008). Med anledning av att flickors och pojkars självrapporterade hälsa skiljer sig åt, att det finns genus specifika risk- och skyddsfaktorer och bristen på utvärderingar där genusaspekten fokuseras, vore en särskild fördjupningsstudie kring detta mycket intressant och angeläget.

Inom ramen för den FoU-verksamhet som genomförts av forskarteamet vid Örebro universitet har en utvärdering tidigare gjorts där genusperspektivet särskilt beaktats. Det är den utvärdering som gjordes av IOGT-NTO:s juniorförbunds verksamhet i Örebro för tjejer. Projektet *Junis Sisters* som genomfördes under 2007-2008 hade fokus på tjejgrupper för unga flickor i ålder 12-13 år och deras tjejgruppsledare. Syftet med projektet var att stärka unga tjejers självbild och självkänsla och synliggöra deras behov. Det handlade också om en meningsfull fritid och att skjuta upp alkoholdebuten. Detta skulle uppnås genom att utbilda och

coacha äldre tjejer att fungera som bra förebilder för yngre tjejer. Många tjejer i skolår 5 och 6 var intresserade och deltog i projektet.

Forskarteamet genomförde en fördjupad dokumentation och utvärdering av projektet som sammanställts i en rapport (Larsson, 2009). Genom intervjuer, fokusgrupper och enkäter fick tjejgruppsledarna och de unga flickorna 12-13 år komma till tals om tjejgrupper.

Syftet med rapporten var att ge en bild av tjejgruppsledarnas tankar och förväntningar före och efter genomförandet av projektet. Detta baserar sig dels på fokusgruppsintervjuer vid två förberedande ledarskapsutbildningar, och dels med hjälp av frågeformulär, intervjuer och fokusgrupper när projektet var avslutat. Ledarna var tjejer i ålder 16-30 år som alla deltog i verksamheten på ideell basis. Vidare beskrivs de unga tjejernas intresse av olika aktiviteter i en tjejgruppsverksamhet med hjälp av en enkät som genomfördes på temadagar i skolorna.

Utifrån en processinriktad kvalitativ ansats där tjejgruppsledarnas röster fått komma fram kan vi bland annat visa på den situation man som ideell tjejgruppsledare befinner sig i. Projekt som Junis Sisters som arbetar med ideella unga ledare kräver god ledarvård för att ledarna ska trivas och känna engagemang och meningsfullhet i sitt arbete. De tjejer som engagerades som ledare i detta projekt gick inte att behålla mer än en termin. Det kan ha berott på brister i kontakt och stöttning från projektledaren/na, men också att tjejgrupperna inte innehöll den verksamhet som de förväntat sig. Rapporten om Junis Sisters (Larsson, 2009) finns att läsa på forskarteamets hemsida.

Under våren 2011 har tre projekt med ett genusperspektiv beviljats medel från Statens folkhälsoinstitut (Tabell 4.9). Det är KSAN:s projekt *Det nationella/internationella nätverket för tjejgruppsledare BellaNet*, Rädda Barnen i Staffanstorps projekt *Tjej- och killcoach grupper för romska barn/ungdomar i Staffanstorps kommun* och Tjeizonens projekt *Storasyster mot droger*. Nedan presenteras projekten var för sig och sedan ett första utkast till en fördjupningsstudie där alla tre projekten ingår.

Tabell 4.9. Fördjupningsprojektens beviljade medel, målgrupp och verksamhetsort år 2011.

År 2011	KSAN <i>Bella Net</i>	Tjejzonen <i>Storasyster mot droger</i>	Rädda barnen- <i>Tjej- och killcoach grupper för romska barn/ungdomar i Staffanstorps kommun</i>
Beviljade medel (tkr)	700	445	500
Projektets målgrupp	Tjejgruppsledare/ unga tjejer	Volontärer/ unga tjejer	Unga tjejer/killar
Verksamhetsort	Nationellt	Stockholm	Staffanstorp, Skåne

KSAN: Det nationella/internationella nätverket för tjejgruppsledare BellaNet

Kvinnorganisationernas Samarbetsråd i Alkohol- och Narkotikafrågor (KSAN) är ett svenskt samarbetsorgan med 31 medlemsorganisationer för frågor som berör alkohol, narkotika och beroendeframkallande läkemedel. KSAN arbetar främst med förebyggande verksamhet och målgruppen är flickor och kvinnor i alla åldrar (KSAN 2011). KSAN har beviljats medel för projektet *Det nationella/internationella nätverket för tjejgruppsledare BellaNet*.

KSAN har sedan 2005 erhållit medel för att bygga upp ett nationellt nätverk för tjejgruppsledare. Mötesforumet www.bellanet.se lanserades i december 2006. Under 2007-2010 har arbetet fortsatt med lokal förankring och aktivitet. Projektet har en lokal förankring i alla 21 län i landet. Syftet med projektet är att genom ett nationellt nätverk stimulera, stärka och vidareutveckla tjejgruppsarbetet i landet, men också att organisera och mobilisera denna stora grupp kvinnor till ett aktivt nationellt, regionalt och lokalt drogförebyggande arbete med flickor/kvinnor i fokus samt att öka arbetet för jämställdhet.

Målgruppen är tjejgruppsledare inom BellaNet och BellaNet International, personal inom skola, fritid, ungdomsmottagningar, föreningsliv som dagligen har kontakt med flickor samt deltagare i utbildningsdagar om tjejgruppsmetodik.

BellaNet International öppnades för internationella medlemmar i juni 2009. En referensgrupp för BellaNet International har bildats med representanter från bland

annat European Cities Against Drugs (ECAD), Europe Against Drugs (EURAD) och KSAN:s egna medlemsorganisationer.

Rädda Barnen Staffanstorp: Tjej- och killcoach grupper för romska barn/ungdomar i Staffanstorps kommun

Rädda Barnen är en politiskt och religiöst obunden folkrörelse som med Barnkonventionen som grund arbetar för att barn ska få det bättre och för att barns rättigheter ska respekteras (Rädda Barnen 2011). Den lokala föreningen i Staffanstorp har fått medel för ett projekt riktat till romska ungdomar i åldern 12-17 år. I ansökan till Statens folkhälsoinstitut poängteras vikten av att romska ungdomar får möjlighet att inom den egna etiska gruppen diskutera frågor som handlar om livsstil, identitet och självkänsla. Rädda Barnen i Staffanstorp ska genom projektet arbeta med tjej- och killcoachgrupper där ungdomar får chansen att diskutera dessa frågor. Coacherna i grupperna är romska kvinnor och män. Projektet sker i nära samarbete med Staffanstorps kommun som har en anställd resursperson för romer. Syftet med projektet är att

- förhindra tidig rökdebut hos romska ungdomar för att därigenom minska risken att utveckla alkohol- och andra drogberoenden senare i livet,
- verka för en samsyn mellan könen, att hjälpa romska ungdomar till ökad medvetenhet, att ta personligt ansvar
- våga framföra och stå för sina åsikter och fatta beslut
- ge dem beredskap att handla efter sin övertygelse.

En viktig del i arbetet är att synliggöra ungdomarna som individer genom att medvetet ge uppmärksamhet, uppmuntran och beröm. Tjej- och killcoachgrupperna ska hjälpa ungdomarna att utveckla sina sociala och emotionella färdigheter. Som redskap i detta arbete används värderingsövningar och forumspel utifrån fyra olika program; Ellen – handledning för samtalsledare (Rädda Barnen), Bella (KSAN), Risken finns (Byréus/Snickars) och COOLT med koll – att arbeta med ungars tankar (Rädda Barnen). Tjej- respektive killcoachgrupper med 6-10 ungdomar i varje träffas en gång i veckan i cirka 2 timmar under terminen. Ungdomarna delas in i två åldersgrupper, 12-14 år och 15-17 år.

Tjejjonen: Storasyster mot droger!

Föreningen Tjejjonen är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell förening som riktar sig till tjejer och kvinnor mellan 12-25 år. Tjejjonen är en frizon med aktiviteter, stöd och hjälp som utgår från vad som passar den enskilda tjejen bäst (Tjejjonen 2011). Genom projektet *Storasyster mot droger* ska tjejers självkänsla, självförtroende och tillit stärkas i syfte att förebygga psykisk ohälsa, främja jämställdhet och vara drogforebyggande. Målgruppen för projektet är tjejer mellan 12-25 år med störst fokus på högstadiet.

Projektet fokuserar på varje tjejs positiva kraft. Projektet går ut på att bilda par av Storasyster och Lillasyster. En Storasyster är en tjej som man som Lillasyster kan prata med, någon som man kan bli peppad av och någon som man kan få stöd av. Storasystern ska vara cirka 10-15 år äldre än Lillasystern. Systerparen träffas 2ggr/månad ca 1-2 tim varje gång. Systerparen bestämmer själva vad de ska göra när de ses. Vid varje träff har Systrarna 100 kronor att disponera. Alla Storasyster får handledning av projektledaren som också finns tillhands för Storasysterarna genom hela Systerskapet. Längden på relationen mellan en Lillasyster och en Storasyster beror på Lillasysterns behov, men den ska formellt avslutas efter ett år. Sedan är det upp till tjejerna själva om de vill fortsätta att ha kontakt.

Under 2011 ska 40 volontärer som vill bli Storasyster rekryteras och utbildas. Projektet ska sedan marknadsföras för att rekrytera Lillasyster. De tjejer som anmäler sig för att bli lillasyster får besvara en enkät där de får skatta sitt eget mående och välbefinnande. Därefter paras en Storasyster och en Lillasyster ihop. Efter första mötet mellan en Storasyster och en Lillasyster har projektledaren kontakt med Lillasystern för att få information om hur träffen gick och om Storasystern passat hennes behov. Projektledaren poängterar också att Lillasystern alltid kan vända sig till henne om problem uppstår eller om hon undrar över något.

Under 2011 planeras också tre konferenser riktade till alla som arbetar med unga till exempel elevhälsan, Barn och ungdomspsykiatri (BUP) och ungdomsmottagningar. Konferenserna är *Skadebeteende för unga, Matnyttigt om Åtstörningar* och *Hur kan Internet ge stöd till unga*.

Frågeställningar för utvärderingen

Eftersom det ingår flera projekt i denna utvärdering som jobbar utifrån ett genusperspektiv finns det möjlighet att ha både gemensamma och projektspecifika frågeställningar. Diskussioner har inletts med projektledarna i de tre projekten för att diskutera inriktningen på utvärderingen och för att se om det finns önskemål om projektspecifika frågeställningar. I detta första utkast till utvärderingsplan presenteras frågeställningar utifrån tre möjliga perspektiv. Det första perspektivet handlar om att få en bra beskrivning av de aktiviteter som genomförs inom de olika projekten. Frågeställningar som kan vara aktuella är:

- Hur många nya tjejgrupper har startats under året? (KSAN)
- Hur många tjejer deltar i dessa grupper? (KSAN)
- Hur många nya medlemmar har man fått till BellaNet och BellaNet International? (KSAN)
- Hur många tjej- respektive killcoachgrupper har bildats? (Rädda Barnen)
- Hur många tjejer respektive killar deltar i grupperna (Rädda Barnen)
- Hur många Syskonpar har bildats? (Tjejjonen)
- Antal träffar/par (Tjejjonen)
- Längden på relationen (Tjejjonen)

Eftersom alla involverade projekt på något sätt arbetar med ungdomar har följande gemensamma frågeställningar formulerats som är tänkta att besvaras i alla projekt. Projektledarna har också uttryckt ett önskemål om att utvärderingen framförallt fokuserar på ungdomarna och vad projektet betyder för dem. Frågeställningar med fokus på ungdomarna skulle kunna vara:

- Hur skattar ungdomarna sin hälsa, självkänsla, och sociala och emotionella kompetens innan och efter att de deltar i en tjejgrupp, tjej- killcoachgrupp eller blir en Lillasyster?
- Vilka ungdomar deltar?
- Varför valde man att delta?
- Vad får man ut av att delta?

Det är också möjligt att fokusera på ledarna/volontärerna i denna utvärdering. De är mycket viktiga i arbetet som bedrivs inom den ideella sektorn och det finns flera frågor som är intressanta att få veta mer om. Möjliga frågeställningar är:

- Varför engagerar sig ledarna/volontärerna i projektet?
- Vilket behov av stöd har de som engagerar sig i projektet?
- Vad anser ledarna/volontärerna av de stöd de fått (utbildning, handledning och stöd från projektledarna)?
- Vad motiverar ledarna/volontärerna att fortsätta eller varför slutar de?

Diskussioner med projektledarna har inletts och arbetet med att utforma en mer detaljerad utvärderingsplan pågår. Innan sommaren planeras en ansökan om etikprövning att skickas in till den regionala etikprövningsnämnden i Uppsala. Utvärderingen planeras därefter att starta under hösten 2011.

Förebyggande insatser med utvalda grupper

Inom ramen för Socialstyrelsens projektportfölj har det under åren funnits projekt med verksamhet inriktade på särskilt utvalda grupper. Det har varit grupper med särskilda behov såsom barn i familjer med missbrukande förälder, funktionsnedsättning och andra former av social utsatthet.

Under 2010 gäller detta några projekt där en fördjupad studie skulle kunna genomföras. Idén här är att det skulle kunna gå att få en bättre kunskap om vilka som deltar, vad de får ut av verksamheten och vad det betyder för målgruppen på kort och lång sikt. Det är relativt små verksamheter som möter stora behov hos relativt få personer. Genom att utforma en gemensam dokumentation för intervjuer och enkäter som, efter godkännande från forskningsetisk nämnd, skapar grund för uppföljning på ett års sikt och även mer långsiktig.

Några projekt förs samtal med om möjligheten att göra denna typ av samlad uppföljning. Det gäller bland annat de tre följande projekten, som också inbjöds till träffen i Hässleholm om möjliga fördjupningsstudier.

Hassela Solidaritet i Skåne: Hassela Vänpunkt .

Andelen missbrukare med invandrarbakgrund har ökat. Erfarenheter visar att om man stoppar och motverkar utanförskap i ett tidigt skede är det ett sätt att vända negativa trender hos ungdomar och därmed minska risken för missbruk och kriminalitet. Därför vill Hassela Skåne komplettera och förstärka det förebyggande arbetet genom att underlätta för invandrarungdomar att snabbt integreras i det svenska samhället. Detta görs genom att Hassela startar ett antal grupper som består av volontärer från Hassela samt ungdomar från olika länder som läser IVIK-programmet (introduktionsprogram som ger grundläggande gymnasiebehörighet för ungdomar med invandrarbakgrund). Syftet är att minska nyanlända ungas utsatthet och ensamhet genom samhörighet, mötesplatser och goda förebilder.

Tänk om!: Tänk om!

Tänk om! är en ideell förening som bildades 2009 för att arbeta med upplysning, information, debatt och behandling av personer som drabbats av hedersrelaterat våld och hedersrelaterad ideologi. Framförallt fokuserar Tänk om! som första förening på frågorna hedersvåld – missbruk – kriminalitet – självdestruktivitet och lyfter dessa möjliga kopplingar. Föreningen vill genom att skapa olika självhjälpsgrupper och ett nätverk av tjejer/killar som varit utsatta för hedersvåld förebygga och hjälpa personer att inte hamna i missbruk – kriminalitet. Genom föreningen kan de identifiera sina problem och på det viset få hjälp för sin problematik oavsett geografisk tillhörighet i landet.

Projektet syftar till att erbjuda utbildningar för att sprida kunskap om och belysa kopplingen mellan hedersvåld – missbruk – kriminalitet. Ett annat mål är att påverkansprogrammet skall avleda utsatta tjejer/killar att falla in i missbruk och kriminalitet efter att man tvingats att lämna sin familj. Projektet hoppas även att dessa utbildningar skall kunna ge deras egna medlemmar en kunskapslyftning i sin egen problematik i att ha varit utsatta för hedersvåld.

Off Stockholm – kultur Teater Kaskad

Off Stockholm är en professionell teatergrupp som bildades år 2004 och som härstammar från numera nedlagda Teater Culpa på Fryshuset. De vill med sina uppsättningar belysa människors utsatthet genom aktuella pjäser som speglar dagens

samhälle och dess normer. I sin verksamhet använder man teatern och kulturen som bas för personlig utveckling och som en ersättning för en destruktiv livsstil. Målgruppen är yngre vuxna från 18-40 år med en problematisk bakgrund där missbruk och kriminalitet ofta funnits med i problembilden. De har träffat delar av målgruppen på anstalter, organisationer och behandlingshem och satsar fortfarande på ett slutgiltigt deltagarantal på cirka åtta stycken.

I satsningen pågår också ett utvecklingsprojekt inom **Riksförbundet DHB: "HYFF – för säkerhets skull"**. Ungdomar med funktionsnedsättningar befinner sig i ökad omfattning i en risksituation för stress, psykisk ohälsa, utsatthet i skolan, övergrepp samt alkohol- och drogkonsumtion. Syftet med projektet är att döva och hörselskadade elever på Birgittaskolan, deras föräldrar, veckohemsföräldrar och boendepersonal ska få ta del av alkohol och drogförebyggande arbete på lika villkor som för hörande. Projektet har som utgångspunkt att allt ska fungera på både svenskt teckenspråk och svenska. Långsiktigt vill de sprida projektet till landets specialskolor och profilerade kommunala hörselskolor samt påbörja ett arbete med riksgymnasierna i Örebro. Ett särskilt forskningssamarbete pågår med forskare vid Mälardalens högskola och Örebro universitet, vilket gör att forskarteamet inte planerar ytterligare insatser inom detta viktiga projekt.

5. Att följa och sprida aktuell kunskap om alkohol- och drogförebyggande

I avtalen mellan Socialstyrelsen och Örebro universitet har även ingått att följa och sprida kunskap om alkohol- och drogförebyggande arbete. Det sker genom att vi följer den nationella och internationella forskningen inom området samt deltar i konferenser och seminarier. Inom ramen för forskarteamets verksamhet har en nationell konferens arrangerats vartannat år vid Örebro universitet. Dessa har benämnts Reflektion kring prevention och konferenser har genomförts 2006, 2008 och 2010.

Reflektion kring prevention 2010

Konferensen som arrangerades 18-19 maj 2010 hade fokus på evidens och samverkan för ett bättre alkohol- och drogförebyggande arbete. Alla pratar om evidens men vad innebär det egentligen? Hur kan vi vidareutveckla vårt arbete så att det blir målinriktat och effektivt? Idag är många engagerade i det förebyggande arbetet. Hur kan vi vidareutveckla samverkan mellan aktörer som idéburna organisationer, kommuner, landsting, stat och näringsliv?

Medverkande var forskare, politiskt ansvariga och sakkunniga inom såväl ideell som offentlig sektor som gav sin syn på preventionsarbete och samverkan. Fokus var ett reflekterade möte och den utvecklande dialogen deltagarna emellan. Totalt deltog 111 personer på konferensen. Av dessa var tretton externa föreläsare och 21 personer var projektledare inom Socialstyrelsens satsning som medverkade för att presentera sina projekt och dess erfarenheter på enskilda seminarier.

Konferensen öppnades dag 1 med att Ann-Britt Ivarsson, akademichef vid Hälsoakademien Örebro universitet hälsade alla välkomna. Konferensen innehöll därefter föreläsningar om evidens på förmiddagen som hölls av Agneta Pettersson, Charli Eriksson, Håkan Stattin, och Knut Sundell. På eftermiddagen gavs tillfälle för diskussioner och reflektioner genom parallella seminarier kring följande områden:

- Hur går evidensbaserad av metoder till? (exempel föräldrastödsprogram)

- Hur utvecklas en evidensbaserad praktik? (exempel provköp som kontrollmetod)
- Hur sker valet av ansatser? Om värdegrunden, kulturanpassning och manualtrogenhet (exempel föräldrastöd, skolprogram)

Eftermiddagen innehöll ett panelsamtal om evidens med personer från Örebro universitet representanter från Skolverket, Statens folkhälsoinstitut, samordnare och praktiker. Som avslut framförde KSAN och skådespelerskan Vibecke Nilsen teaterföreställningen Ses i baren som har som syfte att ställa frågor om varför vi pratar så lite om konsekvenserna av en alltmer tilltagande alkohol- och drogkonsumtion, varför vi inte delar med oss av våra personliga erfarenheter, samt hur vi kan påverka och bidra till att ge unga kvinnor en bättre självbild. Dagen avslutades med en gemensam middag på Örebro slott som gav ytterligare möjlighet till reflektion och erfarenhetsutbyte deltagarna emellan.

Dag 2 hade fokus på samverkan. Dagen inleddes med en föreläsning av Terese Eriksson, verksamhetschef på föreningen Maskrosbarn. Hon pratade utifrån egen erfarenhet om hur man som vuxen ska bemöta och motivera unga som lever med en förälder som missbrukar eller är psykiskt sjuk. Berth Danermark tog vid där Terese slutade för att föra in deltagarna på Den goda samverkan och dess utmaningar utifrån exemplet stöd till barn i riskzonen. Erik Lundberg pratade därefter om Mötet mellan det civila och offentliga samhället. Innan lunch genomfördes ett panelsamtal om samverkan för ett bättre förebyggande arbete. Eftermiddagen innehöll parallella seminarier utifrån samverkan där flera projektledare från Socialstyrelsens projektportfölj bjöd in för att dela med sig av erfarenheter från deras projekt.

- Hur utvecklas samverkan för att nå invandrarföräldrar? Exemplet Rädde Barnen & Staffanstorps kommun presenteras – erfarenhet av samverkan mellan kommun och ideell organisation, Ulla-Britt Hedenby, Ingrid Bolmgren.
- Hur involveras ungdomar? Verdandi Rinkeby/Tensta, Stig Nilsson, Sinan Tüncay, Jema Ibrahim.
- Hur utvecklas länsövergripande samverkan mot illegal alkohol? Erfarenheter från ett pågående projekt i Örebro län, Sofia Green, Marie Montin, Hans B Eriksson och Tomas Ammer.

- Hur utvecklas samverkan mellan kommun, landsting och ideell organisation? Att samverka kring en gemensam stor aktivitet. Erfarenheter från Arvika, Patricia Söderberg, drogsamordnare & Marie Björklind, Hela Människan.
- Hur utvecklas samverkan mellan forskning och praktisk verksamhet? Erfarenheter från möten mellan forskare och praktiker. Charli Eriksson, Camilla Pettersson, Madelene Larsson, Ann-Britt Hagel IOGT-NTO:s Juniorförbund- Junis, Åke Setréus, Socialstyrelsen.

Konferensen avslutades med en föreläsning av Gabriel Romanus om Internationellt samarbete – en nödvändighet för globala frågor.

Internationell forskning om frivilligorganisationers ANDT-prevention

Nedan presenteras resultatet av en sökning i LibHub, en sökmotor för internationella tidskrifter, på olika kombinationer av sökorden:

- Nongovernmental/Non-governmental organizations/organizations/NGO/Voluntary organisations och
- Alcohol and drug prevention/Alcohol prevention/Drug prevention/Prevention.

Trots det relativt stora antal artiklar som omfattar frivilligorganisationer ger kombinationen med alkohol- och drogprevention mycket få träffar. I de två som kommer fram i sökningen har frivilligorganisationer använts för urval av deltagare. Några fler träffar belyser frivilligorganisationer kopplat till prevention och belyser bland annat HIV, vaccinering och avfallssortering.

Del 3. Perspektiv och reflektioner

6. Några utvecklingsfrågor kring satsningen

I Socialstyrelsens inbjudan till ideella organisationer för att ansöka om projektmedel till alkohol- och narkotikaförebyggande insatser inför 2010 framkom att insatserna huvudsakligen skulle riktas till barn, ungdomar och unga vuxna i linje med de nationella handlingsplanerna och kommunernas alkohol- och narkotikapolity. Projekt kunde även rikta sig till föräldrar, lärare, fältassistenter, unga vuxna på arbetsplatser eller andra grupper som direkt arbetar med barn och ungdomar.

I regeringens proposition *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken* (Prop 2010/11:47) betonas också vikten av insatser för att skydda barn mot eget och andras skadliga bruk av alkohol och tobak eller missbruk av narkotika och dopningsmedel. Regeringen poängterar att detta utgör grunden för det hälsofrämjande och förebyggande ANDT-arbetet.

Att barn och ungdomar är viktiga målgrupper för ANTD-arbetet råder det enighet om. Däremot är det en pågående diskussion om hur detta ska göras. I en nyttgiven rapport från Riksrevisionen om statligt stöd i alkoholpolitiken, konstateras att det inte går att utläsa någon tydlig effekt på ungdomars alkoholkonsumtion av bidrag till lokala förebyggande projekt (Riksrevisionen, 2010:21). Forskning visar också att få insatser riktade direkt till barn och ungdomar har visat sig vara effektiva. Strukturerade insatser till föräldrar i syfte att minska ungdomars alkoholkonsumtion har visat bättre resultat (för översikter se till exempel Ferrer-Wreder et al., 2004; Dusenbury, 2000; Smit et al., 2008; Tolan et al., 2007). Det finns dock studier som visar att en kombination av insatser riktade till föräldrar och ungdomar har särskilt goda förutsättningar att lyckas (Koning et al., 2009). Multikomponentprogram med insatser på olika nivåer, det vill säga på individnivå, familjenivå, skolnivå och samhällsnivå, har visat sig vara mycket effektiva (Brounstein, Gardner, & Backer, 2007; Kumpfer & Kaftarian 2000).

När det gäller genomförande av stora multikomponentsprogram krävs det en bred samverkan mellan olika aktörer och verksamheter. De idéburna organisationerna kan inte själva göra detta, men de kan vara en viktig part när det bland annat gäller insatser till ungdomar och föräldrar.

Två av de största projekten som fått medel från Socialstyrelsen inom ramen för regeringens satsning till frivilligorganisationers alkohol- och drogförebyggande arbete har varit IOGT-NTO:s föräldrastödsprogram Stark och klar och Föräldrar

Tillsammans. Båda projekten har haft som huvudsyfte att påverka ungdomars alkoholkonsumtion. Resultaten från utvärderingen av Stark och klar visade att åldern för alkoholdebut var högre och andelen ungdomar som varit berusade var lägre bland ungdomar vars föräldrar deltagit i programmet (Pettersson, Özdemir & Eriksson, 2011). Analyser kring effekterna av Föräldrar Tillsammans pågår.

I utvärderingen av Stark och klar framkom också att majoriteten av föräldrarna valde att inte delta i programmet. En särskild delstudie genomfördes därför kring orsakerna till detta. Föräldrars sociodemografiska bakgrund undersöktes och föräldrarna fick också själva ange orsaken till att de inte deltog. Av åtta undersökta sociodemografiska faktorer var det föräldrars utbildningsnivå som var den viktigaste faktorn för deltagande i programmet. Lågutbildade föräldrar deltog i mindre utsträckning än högutbildade. När föräldrarna själva angav orsaken till varför de inte deltagit var de två vanligaste svaren att de inte känt något behov av insatsen och att de haft praktiska hinder för att delta (Pettersson, Lindén-Boström & Eriksson, 2009). Om föräldrarna inte attraheras av en insats spelar det ju ingen större roll huruvida den är effektiv eller inte. För att lära oss mer om hur föräldrastödsinsatser ska vara utformade för att möta föräldrars och ungdomars behov och efterfrågan har forskarteamet tillsammans med Karlskoga och Degerfors kommuner skapat ett forskningsprogram där detta bland annat ska studeras. Forskningsprogrammet ska genomföras mellan åren 2011-2013 och medlen har beviljats från Statens folkhälsoinstitut.

Riksrevisionen rekommenderar i sin rapport om statligt stöd i alkoholpolitiken att statliga bidrag ska ges till insatser som visat sig ha effekt på ungas tillgång till och efterfrågan på alkohol (Riksrevisionen 2010:21), men om det förebyggande arbetet endast ska utgå från redan evidensbaserade metoder och insatser kommer ingen utveckling att ske (Jegerby & Sundell, 2009). Frivilligorganisationer spelar en viktig roll som avantgarde och bör få chansen att utveckla nya metoder (Johansson, 2001). En annan viktig aspekt är att den idéburna sektorn ska vara fri från staten (Wijkström & Lundström, 2002). I den överenskommelse som tecknats mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting poängteras också vikten av den idéburna sektorns oberoende och självständighet som grundläggande värden.

Den satsning på FoU, som ingår i Socialstyrelsens verksamhet och stöd till frivilligorganisationernas ANDT-arbete, har med andra ord kommit att bidra till ny

vetenskaplig kunskap. Inom verksamheten har projektledarna också dragit viktiga lärdomar, vilket vi i kort form redovisar i nästa avsnitt.

Erfarenheter från projekten

Inom ramen för verksamhetsrapporteringen ingår frågor om erfarenheter av projektarbetet inom ramen för denna satsning. Projektledarna gavs också möjlighet att i löpande text lämna synpunkter.

- Vad har stödet inom satsningen betytt?
- Vilka erfarenheter skulle ni vilja föra över till en organisation som står i begrepp att starta ett nytt projekt?
- Vad bör man komma ihåg vid planering och genomförande av ett likartat projekt?
- Vad borde ha gjorts annorlunda inom ert projekt?
- Är det något övrigt Du vill berätta?

Dessa öppna frågor besvarades och svaren behandlades med en kvalitativ metod. Det skrivna överfördes ordagrant till en Excel-fil som genomlästes, kategorier lyftes fram och mönstret bearbetades för att visa på generella mönster och variationer. I denna rapport återger vi några direkta citat som förtydligar bilden.

Satsningens betydelse

Projektledarna fick bedöma hur olika delar i satsningen i en strukturerad fråga, som tog upp pengarna, projektledarträffarna, handledning, kontakt med Socialstyrelsen, projektledarutbildningen och mallar för dokumentation. En sammanfattande bild av projektledarna bedömning finns i Tabell 6.1.

Tabell 6.1 Hur stor betydelse har följande inslag haft för projektet? Procent, n = 45.

Typ av inslag	Inte så viktigt	Ganska viktigt	Mycket viktigt	Vet ej	Har ej deltagit
Pengarna		9	91		
Projektledarträffarna	9	40	49		2
Handledning	5	25	32	5	34
Kontakt med socialstyrelsen	4	31	65		
Projektledarutbildning	5	29	36	5	26
Mall för dokumentation	11	33	47	9	

Siffrorna visar väldigt tydligt att de allra flesta projektledarna upplever de olika inslagen som ganska viktiga eller mycket viktiga. Vad gäller pengarnas betydelse för projektet är det hela 9 av 10 projektledare som anser att de är mycket viktiga. En lika hög andel anser projektledarträffarna vara ganska eller mycket viktiga. Av de projektledare som valt att få handledning inom ramen för projektet kan utläsas att de upplevde den som viktig.

Kontakten med Socialstyrelsen har varit övervägande positiv, 65 procent anser den som ett mycket viktigt inslag i projektet. Projektledarutbildningen anses vara ganska eller mycket viktiga av sammanlagt 65 procent. Mallarna för dokumentation anses som mycket viktiga av 47 procent.

Det var många projektledare som gav ytterligare information om olika delar av satsningen.

Pengarna har betydelse genom att de möjliggör att personer anställs, men som någon uttrycker det har de i övrigt inte varit avgörande. En organisation visar på denna betydelse:

Pengarna har spelat stor roll i utvecklingen av detta projekt. Vår organisation har genomfört satsningen två gånger tidigare, men då helt på ideell basis. Under

2010 fick Jalla Upp På Scen en helt ny dimension tack vare framförallt anställda som utvecklade aktiviteterna och höll en nära kontakt med både deltagande ungdomar och projektets övriga intressenter. Tack vare en helt ny typ av närvaro från vuxna har vi sett ett ökat och mer engagerat deltagande från ungdomarnas sida. Deltagarna har dessutom kunnat bemötas individuellt och fått mer uppmärksamhet tack vare nya resurser.

Ett par organisationer visade på problemet med korta anslagsperioder:

Att få anslag för 6 månader är inte optimalt, det är mycket svårt att planera ett projekt och ha framförhållning då.

En organisation önskade motiveringar till att anslaget blev mindre än det sökta:

Vi saknar motivering på det beviljade anslaget gentemot vår egna budget i ansökan. En motivering skulle ha hjälpt oss i projektet i vår prioritering gällande mål, resultat och metod.

Ett par projekt uttryckte oro för planeringen av projekten inför 2011:

Vi är nu mycket oroliga att all vår planläggning inför nästa år skall grusas eller försenas då en omorganisering tydligen håller på att ske och därför uteblir våra pengar och allt vårt arbete försenas.

Överföringen och tiden mellan besluten att medlen skall föras över till Folkhälsoinstitutet har varit för lång. Detta har påverkat ansökningen om nya medel och möjligheten att trygga arbetet.

Det framkommer också en positiv värdering av det ekonomiska stödet, som uttrycks av en projektledare på följande sätt:

Positiv överlag till Socialstyrelsen som visat engagemang i vårt arbete.

Sammanfattningsvis framkommer det naturligtvis en positiv syn på att projekten fått medel, men att de korta projekttiderna kan vara svårt. Pengarna ger ökad styrka till det ideella arbete som bedrivs.

Projektledarträffarna har varit en viktig och uppskattad del av satsningen. Här framkommer som motivering att det berikar arbetet på flera sätt:

Oerhört viktigt att få möjlighet att mötas för informations- och erfarenhetsutbyte

Projektledareträffarna är av yttersta vikt, av två skäl. Dels för att möta andra organisationer och ta del av deras ansträngningar, dels möjliggöra förstärkning och diskussioner med andra kring sitt eget projekt.

Det finns ett stort behov av att träffas, vilket framkommer från projektledare:

Ser gärna att vi har fler projektledarträffar.

Vi upplever att tiden på projektledarträffarna inte räcker till gällande att alla projekt får utrymme.

Kontakten med Örebro universitet omnämns i positiva ordalag:

Kontakten med Örebro Universitet har varit otroligt stimulerande och lärorik. Projektledarmötena riktiga höjdpunkter!

Det har fungerat bra med samarbetet med forskarteamet på Örebro universitet och träffarna har varit givande. Vi är mycket nöjda.

Några kommentarer rörde mallarna och dokumentationen från projekten. En projektledare hade följande idé:

Det skulle vara intressant att få en samlad erfarenhetsbank över hur olika metoder och inslag i projekten fungerat. Vad har varit bra och varför, vad har varit sämre och varför.

En vidareutveckling av mallarna för projektredovisningarna lyftes fram:

Mallarna är bra och enkla att förstå men svåra att jobba i då dom är helt låsta.

För närvarande pågår utveckling av ett mer flexibelt sätt att redovisa genom en egen arbetsyta inom kommunikationsverktyget Blackboard, som används av Örebro universitet.

Som framgår av detta avsnitt har vi ett gott stöd för den arbetsform som utvecklats inom ramen för forskargruppens arbete med frivilligorganisationers alkohol- och drogförebyggande arbete

Råd till organisation som skall starta nytt projekt

Projektledarna fick komma med råd till organisationer som skall starta ett nytt projekt. Råden är samstämmiga när det gäller att göra ett **grundligt förarbete**, en tydlig projektplan med tydliga mål och ett gott förankringsarbete.

Om man väl förbereder ett projekt och är tydlig i mål, metod och plan underlättar det arbetet och genomförandet av projektet.

Gör ett grundligt förarbete. Planera noggrant och ha en tydlig bild av och plan över vad ni vill göra och uppnå. Om möjligt, upprätta goda kontakter med personer som skall delta i projektet samt ev samarbetspartners. Se till att hålla målgruppen informerad om vad ni skall göra - det är lätt att glömma att de inte är lika "välinformerade" om projektet som projektledningen är som varit med från början.

Tiden lyfts fram som en viktig faktor:

Att räkna med ordentligt med förberedelsetid.

Ta tid att lägga en god grund för projektet tex. genom att låta det ta tid att göra en bra projektplanering.

Tidsperspektivet kan ibland vara för optimistiskt.

Många nämner också de **personella resurserna**, projektledaren och projektgruppen men även samarbetspartners och handledare. Att projektledaren inte blir ensam utan

får stöd både i form av extern handledning, utbildning men även internt i form av samtalspartners.

Att det finns back up och en dialogpartner till projektledaren så inte projektet hänger i luften om något inträffar.

Att be om hjälp med saker som man inte kan och att även ta del av de erbjudanden som Socialstyrelsen har som till exempel projektledarutbildning.

Det nämns att det är viktigt att det finns olika kompetenser inom projektet.

Det kan vara bra att omge sig med människor som är idébärande, kreativa men också så kallade "genomförare" och strategiska.

I några fall nämns också om valet av språk, kultur och egen erfarenhet hos projektledaren. Detta är en konst att kunna planera och utveckla verksamheterna i samverkan med de som berörs. Detta sammanfattas i en innehållsrik mening och gott råd till en organisation som skall utveckla projekt:

Ha tålamod, uthållighet och flexibilitet och visa ömsesidig respekt

Viktigt vid planering av likartat projekt

Projektledarna har även kommit med råd om vad som är viktigt vid planering av likartat projekt. Vikten av att tänka långsiktigt återkommer, några nämner även att det är viktigt att ha en ekonomisk trygghet vid uppehåll i bidrag.

Att säkerställa långsiktigheten i projektet innan man går ut med ansökan.

Tänka långsiktigt och ha en ekonomisk buffert när anslag och bidrag fördröjs.

Att informera samtliga inblandade kontinuerligt.

Vara ute i god tid. Kontakta skolorna flera gånger, håll deltagarna varma i kläderna, så att de inte drar sig ur projektet.

Att handledning läggs utanför projektmedlen ses som positivt, då det verkligen gör att det blir av.

Det viktigaste är att i projektet planera in handledning på extern plan, men tyvärr är även denna del en kostnadsfråga som resulterar i att även om finansiering ges för denna del så finns risken för att dessa medel används till projektet och riskerar att handledning bortfaller.

God dokumentation under projektets gång är en lärdom många har fått, inte bara för rapporteringen utan också för projektets utveckling.

För dagbok eller anteckna noggrant allt som händer eller beslutas. För gärna statistik över hur många som besöker projektet varje dag? Hur många arbetar ideellt och med vad? Hur stor är arbetsinsatsen i projektet rent personmässigt? Det är viktigt för Dig som projektledare. För framtida satsningar men också som underlag till rapporteringen/redovisningen.

Lärdomar - Vad borde vi gjort annorlunda

Projektledarna fick likaså komma med tankar om vad de skulle gjort annorlunda. En del projekt nämner att de är nöjda med sin insats. Många tankar om vad man kunde gjort annorlunda rör finansieringsbiten.

Sökt medel från andra finansiärer för att täcka upp kostnader.

Projektledaren tjänst bör utökas för att kunna hitta finansiärer om inte vi får förnyat bidrag.

En nämner att projektet borde ha använt sig av fler rekryterare för att lättare rekrytera olika personer. I det fallet gällde det kön på rekryteraren, men även olika bakgrund tas upp i frågan om medarbetare.

Vi borde ha haft fler medarbetare med samma bakgrund som målgruppen för att inte hamna i att allt hänger på en enda person.

Projektledarna – en kunskapsbas

Genom årens arbete har det tydligt framkommit att projektledarna lär sig viktiga saker inom ramen för de olika projekten. Vi har vid samtal under projektledarträffarna lärt oss mycket om projektledandets konst. Vi kommer inom det föreliggande verksamhetsåret analysera och sammanfatta erfarenheterna från våra studier tillsammans med projektledarna. De har viktig kunskap att förmedla, och som vi i denna rapport endast kort berört.

7. Övergripande forskningsfrågor

Det är fem frågor som ingår i forskningsprogrammet: att vara projektledare, vikten av kompetensstöd, verksamhetsdokumentation som metod, mervärdet av att vara ideell organisation och den praktisknära forskningen om förebyggande metoder. I denna rapport skall vi kort beröra de tre sistnämnda frågorna.

Verksamhetsdokumentationen som metod

Under arbetet med årets rapportering gjordes en bedömning av olika delar av rapporteringen för att skapa underlag för en vidareutveckling av dokumentationen. Nu beslutades att förvaltningen av medlen skulle flyttas från Socialstyrelsen till Statens folkhälsoinstitut från den 1 januari 2011. Detta gör att förändringsarbete skjuts fram för att i detta arbete kunna samverka med de nya anslagsförvaltarna som har sina rutiner för detta arbete. I det följande ges en kort redovisning av våra bedömningar.

Totalt har 55 bidragsbeslut tagits när det gäller 2010 års anslag. Av dessa var några av sådan karaktär att de inte ingår i en denna projektredovisning. Det gäller stödet till handling av projekt främst i Skåne, konferens om barn i missbruksmiljöer, presentation av svensk drogprevention vid den internationella konferensen World Drug Forum och utbildning av romer från Stockholm och Skellefteå samt ett tilläggsanslag för produktion av trycksak. Därför kommer verksamhetsredovisning att granskas för 50 projekt. Det är dock tre projekt som inte gjort den efterfrågade redovisningen.

Redovisningens form

Under verksamhetsåret har 48 % av projekten lämnat halvårsrapport. Skälet till denna låga andel är bland annat att beslut om medel dröjde för många projekt varför en redovisning för hela året var det aktuella. Det är 94 % som lämnat in rapporten varav 76 % lämnade in den före sista rapporteringsdagen. Det fanns en mall för ansökan, vilket användes av 74 % av projekten. Mallen för rapporteringen av verksamheten under 2010 användes av 90 % av projekten.

Projektens mål

En bedömning gjordes av projektens mål. Det var 86 % som hade tydliga mål och 8 % delvis tydliga mål. En uttalad tydlig målgrupp hade nästan alla projekt (96 %). Mätbara mål och indikatorer hade 84 % av projekten.

Genomförandet

Redovisade aktiviteter motsvara ansökan helt för 64 % av projekten och delvis för 16 %. I 72 % av projekten redovisas revideringar av projekten efter tilldelade medel. Det görs delvis i ytterligare ett projekt. För 76 % av projekten rapporteras målgruppens deltagande utifrån ansökan och delvis för 6 % av projekten. Tidsplanen har följts för 58 % av projekten och delvis i 4 % av projekten. En bedömning gjordes även av om redovisningen motsvarade ansökans mål och indikatorer. Det gjorde det helt i 58 % och delvis i 14 % av projekten. Budgeten redovisades i en majoritet av projekten (84 %) och den ekonomiska rapporten motsvarade budgeten i drygt hälften av projekten (58 %).

Mervärdet av att vara ideell organisation

Det finns många mervärden med att frivilligorganisationer bedriver alkohol- och drogförebyggande arbete. Ett mervärde som studerats särskilt under de senaste årens satsning är omfattningen av de personella resurserna och den påtagliga kraft och vilja som finns att engagera sig ideellt i olika projekt. Detta har varit möjligt genom att projekten i sina rapporteringar fått redovisa hur de personella resurserna inom projektet sett ut.

Redan 2003-2004 års projekt fick redovisa en översiktlig bild av de personella resurserna i de olika verksamheterna i den samlade projektportföljen. Då framgick det att för varje person som projekten har fått råd att anställa skulle man kunna säga att Socialstyrelsen för sina beviljade medel i form av personella resurser i genomsnitt har fått tre ideella personer. Nästan tre personer som medverkar inom sin tjänst samt nästan en person som köps in eller har någon annan anställningsform (Eriksson, Geidne, Pettersson 2005).

Då det är intressant att fortsätta följa *omfattningen* av personella resurser gjordes återigen en sammanställning av antalet arvoderade, ideella, medverkande inom sin tjänst samt övriga medverkande år 2008. Nytt från och med 2008 års rapportering

var att en kategori för praktik lagts till. Till denna grupp kunde de som medverkat i projektet genom praktik, utbildning, en kurs eller liknande räknas in. Det var totalt 45 projekt år 2008 och 46 projekt år 2010 som ingår i sammanställningen av personella resurser. En översikt av hur projektens personella resurser är fördelade presenteras i Tabell 7.1.

Tabell 7.1. Översikt av hur projektens personella resurser är fördelade år 2008 och 2010.

Redovisat antal utifrån projektens verksamhetsrapporter			
	2008	2010	
	Totalt antal	Totalt antal	
Anställd	93	84	<i>Anställd:</i> får ersättning/arvode av projektet eller organisationen för arbete.
Ideell	406	461	<i>Ideell:</i> arbetar i projektet utan ersättning.
Inom sin tjänst	201	247	<i>Inom sin tjänst:</i> deltar i projektet i sin ordinarie tjänst
Praktik	20	31	<i>Praktik:</i> medverkar i projektet genom praktik, utbildning, kurs dyl.
Annan	51	117	<i>Annan:</i> medverkar i projektet i annan form.

I Tabell 7.1 framgår att störst antal personer arbetar inom projekt utan ersättning såväl år 2008 som år 2010, det vill säga som ideella medverkar (406 av 771 personer år 2008 och 451 av 940 år 2010). Därefter kommer den grupp som deltar i projektets arbete i egenskap av sin ordinarie tjänst (201 och 247 respektive år).

Anställda

Inom 24 av de 46 projekten finns fler än en person anställd med ersättning. Det projekt som har flest anställda har totalt åtta arvoderade personer anställda. Det genomsnittliga antalet anställda beräknas till 1,8 personer/projekt, vilket är något lägre än år 2008 (2,3 personer/projekt). De anställda arbetade dock med varierande anställningsgrad.

Ideella

Efter genomgång av verksamhetsrapporterna har det blivit tydligt att det finns en stor spridning när det gäller hur många ideella som engagerar sig i de olika

projektet. Medan ett projekt uppgett ett 150-tal ideella, finns det projekt som uppgett ett tiotal eller färre än så. Det skiljer förmodligen också på hur mycket tid de ideella har lagt ner i projektet.

Övriga

Sammanlagt är det 31 av 46 projekt som uppgett att de haft personer som inom ramen för sin ordinarie tjänst har varit verksamma i projektet. Av 45 projekt är det 15 projekt som uppgett att de har haft medverkande genom praktik, utbildning eller liknande. Detta är en ökning från år 2008 (5 projekt).

Mervärde och slutsatser

För att kunna belysa mervärdet har en uppskattning av hur många ideella med flera som finns per anställd gjorts för fyra olika tidsperioder inom satsningen (Tabell 7.2).

Tabell 7.2. Personella resurser uppdelat på år samt antal ideella med flera i förhållande till antal anställda (kvot).

	2010		2008		2007		2003-2004	
	Antal	Kvot	Antal	Kvot	Antal	Kvot	Antal	Kvot
Anställd	82	1	93	1	51	1	57	1
Ideell	411	5	406	4	316	6	170	3
Inom tjänst	240	3	201	2	732	14	157	3
Övriga	148	2	71	1	66	1	44	1

Sammantaget för år 2010 är andelen personer som är verksamma ideellt i projektet fem gånger högre än andelen personer som är anställda i projektet. Andelen personella resurser som deltar i projektet inom sin tjänst är tre gånger högre än andelen anställda med ersättning. Vid jämförelse med år 2007 har det skett en förändring när det gäller vilka som medverkar i störst utsträckning. De ideella har blivit fler i relation till de personer som bidrar inom sin tjänst jämfört med år 2007. I sammanhanget bör dock nämnas att år 2007 rapporterade ett projekt in 600 personer som medverkat inom sin tjänst. Om dessa 600 inte inkluderas blir bilden en annan. De ideella skulle då vara flest till antalet för alla perioderna. Sammanfattningsvis är det likt tidigare år mycket tydligt att det finns en kraft och

vilja i organisationerna och att det finns många som vill engagera sig ideellt i olika projekt.

Den praktikinrä forskning om förebyggande metoder

För att undersöka forskningsstrategin genomfördes en fallstudie över den valda ansatsen (Eriksson et al., 2011). Målsättningen med studien var att beskriva och analysera den Socialstyrelsefinansierade satsningen under åren 2003-2009 med speciell betoning på forskning och utveckling för en evidensbaserad praktik. Förutom att beskriva medverkande organisationer, deras projekt samt de forskningsinsatser som genomförts lades vikt på att belysa det förtroendefulla partnerskapet mellan praktiker, myndighet och forskare som utvecklats under åren. Studien visar att det är möjligt att integrera forskning i frivilligorganisationers alkohol- och drogförebyggande arbete och därmed bidra till mer evidensbaserad praktik. En förutsättning är att utveckla ett förtroendefullt partnerskap mellan forskare och organisationer. Även finansiärer måste se vikten av kunskapsutveckling och fördela medel till forskargrupper som har kompetens att samarbeta med praktiker och frivilligorganisationer. Vår studie *A Research Strategy Case Study of Alcohol and Drug Prevention by Non-Governmental Organizations in Sweden 2003-2009* går i sin helhet att läsa på nätet i open-access tidskriften *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy* 2011, 6:8 (www.substanceabusepolicy.com).

Avslutande reflektion och eftertanke

För kunskapsutveckling är det centralt att tänka och arbeta systematiskt. I vårt arbete har vi hela tiden haft stora osäkerhetsmoment inför framtiden, men vi har valt att tänka långsiktigt – hur kan vi bidra till att kunskapsbasen för det hälsofrämjande och förebyggande arbetet ökas? För att utvärdering och forskning inte bara skall vara en punktinsats kopplat till ett enskilt projekt krävs en medveten planering och basresurser. Vår strategi har varit att bygga upp en verksamhet som möjliggör studier av processer och även vissa kort- och långsiktiga effekter. I ett idealläge skapas en organisatorisk bas för forskningen helt integrerad redan från början av verksamhetens planering.

FoU-programmet har genom den goda samverkan med olika parter lyckats utveckla, genomföra och rapportera en lång rad fördjupningsstudier, vilka skapat unika möjligheter att belysa förebyggande arbete om barn, ungdomar och föräldrars situation. I denna rapport har vi redovisat arbetet främst under det senaste året. En mer omfattande belysning finns i boken som vi skrev förra året (Eriksson et al., 2011). En viktig milstolpe under 2010 var Camilla Petterssons doktorsdisputation, som var den första inom frivilligorganisationers alkohol- och drogförebyggande arbete.

En stilla eftertanke är att verksamheten inom den ideella sektorn är mycket omfattande. Vi har i vårt arbete blivit mycket inspirerade av det fantastiska arbete som framkommer i många av projekten i Socialstyrelsens projektportfölj. Nu har Statens folkhälsoinstitut tagit över regeringens uppdrag att förmedla stöd till frivilligorganisationers ANDT-arbete. Vårt uppdrag framöver diskuteras för närvarande och vi ser med glädje fram mot fortsatt uppdrag inom detta viktiga område med så stor kraft och vilja. Dock skulle utan några större problem ett helt forskningsinstitut kunna vara fullt sysselsatt med detta intressanta område.

Ett stort tack till alla inom de frivilligorganisationerna som på olika sätt medverkat till att denna satsning på alkohol- och drogförebyggande arbete och forskning har kunnat genomföras. Utan den insatsen hade vårt arbete varit helt omöjligt.

Referenser

Babor TF, Caetano R, Casswell S, Edwards G, Giesbrecht N, Graham K, Grube JW, Hill L, Holder H, Homel R, et al. (2010). *Alcohol: No Ordinary Commodity. Research and Public Policy*, second edition. Oxford: Oxford University Press; 2010.

Backinger, C. L., Fagan, P., Matthews, E., Grana, R (2003). Adolescent and young adult tobacco prevention and cessation: current status and future directions. *Tobacco control*, 12, 46-53.

Bonnie, K., & Schensul, S. L. (2005). Contribution of qualitative research to the validity of intervention research. *Journal of School Psychology*, 43, 177-195.

Botvin, G. J., Griffin, K. W (2007). School-based programmes to prevent alcohol, tobacco and other drugs. *International Review of Psychiatry*, 19 (6), 607-619.

Bremberg S. (ed.) (2004). Insatser under skolåren (10-15 år). *Nya verktyg för föräldrar – ett förslag till nya former för föräldrastöd*. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut; 311-336.

Brounstein, P. J., Gardner, S. E., & Backer, T. E. (2007). Research to Practice: Bringing effective prevention to every community. In P. Tolan, J. Szapocznik, & S. Sambran (Eds.), *Preventing Youth Substance Abuse: Science-Based Programs for Children and Adolescents* (pp. 41-64) Washington, DC: American Psychological Association

BRÅ (2009). *Utvärdering av Kronobergsmodellen. En polisiär arbetsmetod för att förebygga våld i offentlig miljö*. Stockholm: BRÅ, Rapport 2009:5.

Creswell, J. W., & Plano, C. V. L. (2007). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Crone, M.R., Reijneveld, S. A., Willemsen, M. C., van Leerdam, F. J. M., Spruijt, R.D., Hira Sing, R. A (2003). Prevention of smoking in adolescents with lower education: a school based intervention study. *J Epidemiology Community Health*, 57(9):675– 680.

Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs. A systematic review. *Addictive Behaviors* 27, 1009-1023.

Cuijper, P (2003). Three decades of drug prevention research. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 10 (1), 7-20.

Danielsson, A-K. (2011). *Adolescent alcohol use: Implications for prevention. The department of public health sciences*. Karolinska institutet, Stockholm, Sweden.

Durlak, J. A., & DuPre, E. P. (2008). Implementation matters: a review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation. *American Journal of Community Psychology*, 41,327–350.

- Dusenbury, L. (2000). Family-Based Drug Abuse Prevention Programs: A Review. *Journal of Primary Prevention*, 20, 337-352.
- Eccles, J., Barber, B., Stone, M. & Hunt, J. (2003). Extracurricular Activities and Adolescent Development. *Journal of Social Issues*, 59(4), 865-889.
- El-Khoury B.M. & Sundell K. (2005). *Elevers normbrytande beteenden*. FoU-rapport 2005:8, Stockholm AMJ-tryck AB.
- Ennett ST, Ringwalt CL, Thorne J, Rohrbach LA, Vincus A, Simons-Rudolph A et al. (2003). A comparison of current practice in school-based substance use prevention programs with meta-analysis findings. *Preventive Science*; 4:1-14.
- Eriksson, C. Geidne, S. Larsson, M. Pettersson, C. (2010). *Med kraft och vilja. Alkohol- och drogförebyggande arbete inom Socialstyrelsens stöd till frivilligorganisationer 2003 – 2009*. Studier i folkhälsovetenskap, Örebro universitet, 2010:1.
- Eriksson, C. Geidne, S. Larsson, M. & Pettersson, C. (2011). A Research Strategy Case Study of Alcohol and Drug Prevention by Non-Governmental Organizations in Sweden 2003-2009. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy* 2011, 6:8
- Eriksson, L. & Bremberg, S. (2009). Fritidsaktiviteter bland unga – hälsoeffekter. Statens folkhälsoinstitut, 2009-09-15.
- Faggiano F, Vigna-Taglianti FD, Versino E, Zambon A, Borraccino A, Lemma P. (2005). Schoolbased prevention for illicit drugs' use. *The Cochrane Database of Systematic Reviews* 2:003020.
- Ferrer-Wreder, L., Koutakis, N., & Stattin, H. (2002). Alkoholprevention i familjen. I S. Andréasson (red.), *Den svenska supen I det nya Europa. Nya villkor för alkoholprevention: en kunskapsöversikt* (sid. 111-136). Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Ferrer-Wreder, L., Stattin, H., Lorente, C. C., Tubman, J. G., & Adamson L. (2004). *Successful Prevention and Youth Development Programs: Across Borders*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Ferrer-Wreder, L., Stattin, H., Lorente, C.C., Tubman, J.G & Adamsson, L. (2005): *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga : en forskningsöversikt*. Stockholm : Gothia.
- Flay, B. R (2009). School-based smoking prevention programs with promise of long-term effects. *Tobacco Induced Diseases*, 5, 1-18.
- Foxcroft D. R., Ireland D., Lister-Sharp D. J., Lowe G., Breen R. Primary prevention for alcohol misuse in young people. *The Cochrane Database System Review*. 2002; CD003024.
- Geidne, S. & Eriksson, C. (2008). How do minors succeed in buying beer in Sweden? *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 25,115-127.

Geidne, S. & Eriksson, C. (2009). Working with or against the stores? A nongovernmental organization working with purchase attempts. *Health Education*, 109, 259-278.

Geidne, S. (2009a). "Sunt förnuft och rim och reson..." – en kvalitativ utvärdering av Svenska Fotbollsförbundets projekt Mål utan alkohol. Utvärderingsrapport till Svenska Fotbollsförbundet.

[http://svenskfotboll.se/ImageVault/Images/id_27974/ImageVaultHandler.aspx]

Geidne, S (2009b). "Sunt förnuft och rim och reson..." – en kvalitativ utvärdering av Svenska Fotbollsförbundets projekt Mål utan alkohol. – en sammanfattning. Utvärderingsrapport till Svenska Fotbollsförbundet. [http://svenskfotboll.se/ImageVault/Images/id_27975/ImageVaultHandler.aspx]

Geidne, S., Quennerstedt, M. & Eriksson, C. (2011). The youth sports club as a health-promoting setting – An integrative review of research. Submitted.

Gislason, B., Löwenborg, L (2007). *Skolan kan förebygga*. Nr 7 i Statens folkhälsoinstituts metodskrifter för lokalt arbete mot alkohol och narkotika.

Green, S & Eriksson, C. (2010). *Maia projektet. Ett myndighetsgemensamt arbete mot illegal alkohol. En sammanfattning för verksamhetens utveckling november 2009 - december 2010. Arbetsrapport inom folkhälsovetenskap 2010: 1*. Hälsoakademien, Örebro universitet.

Green, S. & Eriksson, C. (2010a). *Maia projektet. Ett myndighetsgemensamt arbete mot illegal alkohol. Slutrapport för verksamhetens utveckling november 2009 – december 2010. Arbetsrapport inom folkhälsovetenskap 2010:2*. Örebro universitet.

Green, L. W., & Glasgow, R. E. (2006). Evaluating the Relevance, Generalization, and Applicability of Research. Issues in External Validation and Translation Methodology. *Evaluation & the Health Profession*, 29(1), 126-153.

Greenberg, M. T., Weissberg, R. P., O'Brien, M. U., Zins, J. E., Fredricks, L., Resnik, H., Elias, M. J (2003). Enhancing school-based prevention and youth development through coordinated social, emotional and academic learning. *American Psychologist*, 58 (6/7), 466-474.

Hagquist, C. (2009a). Psychosomatic health problems among adolescents in Sweden – are the time trends gender related? *European Journal of Public Health*, 19 (3), 331-336.

Hagquist, C. (2009b). Discrepant Trends in Mental Health Complaints Among Younger and Older Adolescents in Sweden: An Analysis of WHO Data 1985-2005. *Journal of Adolescents Health*, 46 (2010) 258-264.

Heil SH, Higgins ST, Bernstein IM, Solomon LJ, Rogers RE, Thomas CS, et al. (2008). Effects of voucher-based incentives on abstinence from cigarette smoking and fetal growth among pregnant women. *Addiction*. 103(6)1009-1018.

Higgins, S. T., Alessi, S. M., Dantona, R. L (2002). Voucher-based incentives. A substance abuse treatment innovation. *Addiction Behavior*, 27 (6) 887-910.

- Jack, S. M. (2006). Utility of Qualitative Research Findings in Evidence-based Public Health Practice. *Public Health Nursing*, 23(3), 277-283.
- Jergeby, U. & Sundell, K. (2009). Evidensbaserat socialt arbete. In U. Jergeby (Ed.). *Evidensbaserad praktik i socialt arbete*. Stockholm: Gothia Förlag.
- Johansson, S. (2001). *Självständiga rörelser eller kommunala underleverantörer? Ideella organisationers roll i välfärdssystemet*. Göteborg: Göteborg University.
- Jonsson E, Sörensen S, Tillgren P, Wallin E (2007). *Kampen mot droger i idrottsrörelsen. Handslagets avtryck i verksamheten. Handslagsrapport 2007:21*. Riksidrottsförbundet, Stockholm.
- Karlsson, O. (1996). *Att utvärdera – mot vad? Om kriterieproblemet vid intressentutvärdering* (Avhandling). Stockholm: Lärarhögskolan.
- Kazi, M. A. F. (2003). *Realist Evaluation in Practice. Health and Social Work*. London: SAGE Publications.
- Koning, I. M., Vollebergh, W. A. M., Smit, F., Verdurmen, J. E. E., van den Eijnden R. J. J. M., ter Bogt, T. F. M., et al. (2009). Preventing heavy alcohol use in adolescents (PAS): cluster randomized trial of a parent and student intervention offered separately and simultaneously. *Addiction*, 104, 1669-1678.
- KSAN (2011). Organisationens hemsida. www.KSAN.se [2011-04-11]
- Kumpfer, K. L. & Kaftarian, S. J. (2000). Bridging the Gap Between Family-Focused Research and Substance Abuse Prevention Practice: Preface. *Journal of Primary Prevention*, 21, 169-183.
- Kumpfer K. L., Alvarado R., Whitesideh, O (2003). Family-based interventions for substance use and misuse prevention. *Substance Use & Misuse*, 38, 1759–1787.
- Kumpfer, K.L., Smith, P. & Franklin Summerhays, J. (2008). A wake -up call to the prevention field: Are prevention programs for substance use effective for girls? *Substance Use and Misuse*, 43 (8), 978-1001.
- Larsson, M. (2009). *Junis Sisters – ett drogförebyggande projekt med tjejerna i fokus. Dokumentation, utvärdering och erfarenheter av projektet*. Hälsoakademin, Örebro universitet 2009.
- Lehdonvirta, V. & Räsänen, P. (2011). How do young people identify with online and offline peer groups? A comparison between UK, Spain and Japan. *Journal of Youth Studies*, 14(1):91-108.
- Lussier, J. P., Heil, S. H., Mongeon, J. A., Badger, G . J., Higgins, S.T. (2006). A meta-analysis of voucher-based reinforcement therapy for substance use disorders. *Addiction*, 101 (2)192-203.

Mahoney, J. & Stattin, H. (2000). Leisure time activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23, 113-127.

Mattsson, M. (2001). *Stenar under vattenytan. Forsknings- och utvecklingsarbete problematiserat*. Lund: Studentlitteratur.

Mattsson, M. (2004). *Att forska i praktiken – en kunskapsöversikt och en fallstudie*. Uppsala: Kunskapsföretaget AB.

Midford, R. (2009). Drug prevention programmes for young people: where have we been and where should we be going? *Addiction*, 105, 1688-1695.

Modée, L. (1998). *Kontraktsmetoden – kartläggning och diskussion. Folkhälsoinstitutet utvärderar 12/1998*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., Davino, K (2003). What works in prevention? Principles of effective prevention programs. *American Psychologist*, 58 (6/7), 449-256.

Nilsson, M., Stenlund, H., Bergström, E., Weinehall, L., Janlert, U. (2006). It takes two: Reducing adolescent smoking uptake through sustainable adolescent-adult partnership. *Journal of Adolescent Health* 39, 880-886.

Persson, A (2006). *Leisure in Adolescence: Youths' activity choices and why they are linked to problems for some and not others*. Dissertation. Örebro Studies in Psychology 10.

Petersen, S. Bergström, E. Cederblad, M. Ivarsson, A. Köhler, L. Rydell A-M, Stenbeck, M. Sundelin, C. Hägglöf, B. (2010). *Barns och ungdomars psykiska hälsa i Sverige. En systematisk litteraturöversikt med tonvikt på förändringar över tid*. Hälsoutskottet, Kungliga vetenskapsakademien, Stockholm.

Pettersson, C., Lindén-Boström, M., & Eriksson, C. (2009a). Parental Attitudes and Behavior Concerning Youth Alcohol Consumption – do socio-demographic factors matter? *Scandinavian Journal of Public Health*, 37, 509-517.

Pettersson, C., Lindén-Boström, M., & Eriksson, C. (2009b). Reasons for nonparticipation in a parental program concerning underage drinking: A mixed-method study. *BMC Public Health*, 9, 478.

Pettersson, C. Özdemir, M. & Eriksson, C. (2011). Effects of a parental Program for Preventing Underage Drinking. The NGO Program Strong and Clear. Accepted in *BMC Public Health*.

Powell, H., Mihalas, S., Onwuegbuzie, A. J., Suldo, S., & Daley, C. E. (2008). Mixed methods research in school psychology: A mixed methods investigation of trends in the literature. *Psychology in the School*, 45(4), 291-309.

Proposition 2005/06:30. *Nationella alkohol- och narkotikahandlingsplaner*.

Proposition 2007/08:110. *En förnyad folkhälsopolitik.*

Proposition, 2010/11:47. *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken.*

Reason, P., & Bradbury, H. (red.). (2001). *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practise.* London: SAGE Publications.

Regeringskansliet. (2009). *Fri från missbruk – Åtgärdsprogram för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2009.* Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringskansliet. (2010). *Regeringens åtgärdsprogram för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2010.* Stockholm: Regeringskansliet.

Riksrevisionen (2010). *Statliga stöd i alkoholpolitiken – Påverkas ungas alkoholkonsumtion?* Granskningsrapport 2010:21.

Rosendahl KI, Galanti MR, Gilljam H, Ahlbom A (2003) Smoking mothers and snuffing fathers: behavioral influences on youth tobacco use in a Swedish cohort. *Tobacco Control.* 12(1):74-78.

Rädda Barnen (2011). Organisationens hemsida. www.raddabarnen.se [2011-04-11]

Saks, M., & Allsop, J. (2007). *Researching Health. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods.* Los Angeles: Sage.

Sandström, U., Friberg, M., Hyenstrand, P., Larsson, K., & Wadskog, D. (2005). *Tvårvetenskap – en analys.* Uppsala: Vetenskapsrådet.

Schulze, A., Mons, U., Edler, L., Pötschke-Langer, M. (2006). Lack of sustainable prevention effect of the “Smoke-Free class competition” on German pupils. *Preventive Medicine,* 42, 33-39.

Smit, E., Verdurmen, J., Monshouwer, K., & Smit, F. (2008). Family interventions and their effect on adolescent alcohol use in general populations; a meta-analysis of randomized controlled trails. *Drug and Alcohol Dependence,* 97, 195-206.

Sobeck, J. L., Abbey, A., Aqius, E (2006). Lessons Learned from Implementing School-Based Substance Abuse Prevention Curriculum. *Children & Schools,* 28 (2), 77-85.

Socialstyrelsen. (2009). *Folkhälsorapport 2009.* Stockholm.

Statens folkhälsoinstitut (2002). *Förebyggandets konst. Insatser för att stärka den alkoholskadeförebyggande verksamheten i skolan.* Rapport nr 2002:34.

Statens Folkhälsoinstitut (2011). Kartläggning av barns och ungdomars psykiska hälsa. Resultat från hemsidan. <http://www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/Kartlaggning-psykisk-halsa/> [2011-04-13]

Sundell, K. och Forster, M. *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, Forsknings- och Utvecklingsenheten, 2005. FoU-rapport 2005:1.

Sunnemark, F., & Åberg, M. (red.). (2004). *Tvärvetenskap – fält, perspektiv eller metod*. Lund: Studentlitteratur.

Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2009). *Foundations of Mixed Methods Research. Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*. Los Angeles: SAGE.

Tjejzonen (2011). Organisationens hemsida. www.tjejzonen.com [2011-04-11]

Tobler N, Roona M, Ochshorn P, Marshall D, Streke A, Stackple K. (2000) School-based adolescent drug prevention programs:1998 meta-analysis. *Journal of Primary Prevention*, 20(4):275-336.

Tolan, P., Szapocznik, J., & Sambrano, S. (Eds.). (2007). *Preventing Youth Substance Abuse. Science-Based Programs for Children and Adolescents*. Washington, DC: American Psychological Association.

Ungdomsstyrelsen (2005). *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*. Ungdomsstyrelsen 2005:9. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007). *Ungdomar, fritid och hälsa. En forskningsöversikt om fritidens skydds- och riskfaktorer*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:13. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010). *Ung idag 2010*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:9. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Zick, C. (2010). The Shifting Balance of Adolescent Time Use. *Youth & Society*, 41(4):569-596.

Vartiainen E, Saukko A, Paavola M, Vertio H (1996). "No smoking class" competitions in Finland: their value in delaying the onset of smoking in adolescence. *Health Promotion International*, 11(3):189-92

Wiborg G, Hanewinkel R (2002). Effectiveness of the "Smoke Free Class Competition" in delaying the onset of smoking in adolescence. *Preventive Medicine*, 35:241-249.

Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober Förlag.

Wilson, B., Gottfredson, D. C., Najaka, S. S (2001) School-based prevention of problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of Quantitative Criminology*, 17 (3), 247-272.

Wrangsjö, B. (red.). (2004). *Utforska tillsammans. Handledande förhållningssätt*. Smedjebacken: Mareld.

